

PRAWO KARNE W WIELKIEJ BRYTANII

REDAKCJA
GABRIELA KOWALSKA
TOMASZ IWANOWSKI
WOJCIECH WŁÓDARCZAK

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

PRAWO KARNE W WIELKIEJ BRYTANII

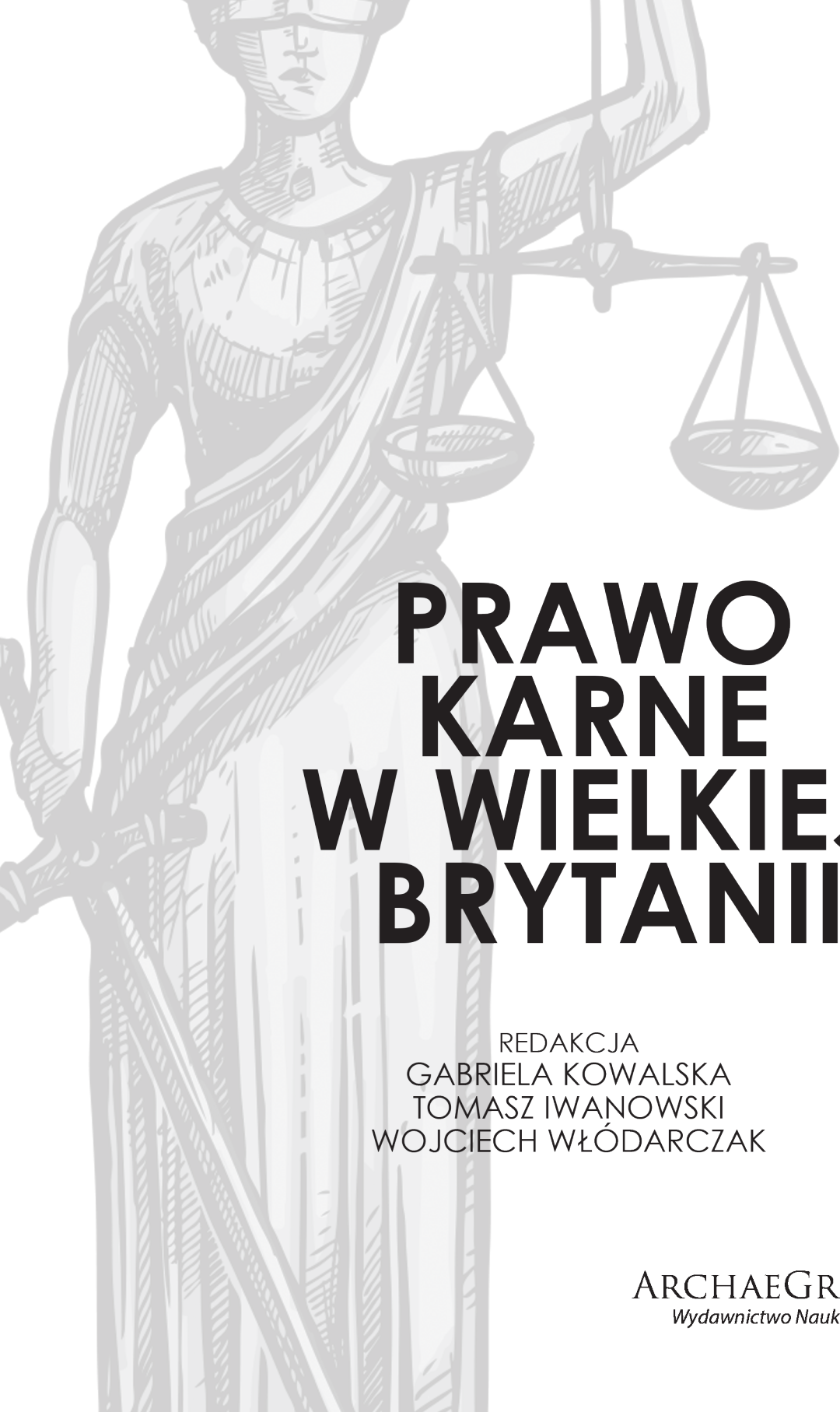
REDAKCJA NAUKOWA

GABRIELA KOWALSKA

TOMASZ IWANOWSKI

WOJCIECH WŁÓDARCZAK

PRAWO KARNE W WIELKIEJ BRYTANII

REDAKCJA
GABRIELA KOWALSKA
TOMASZ IWANOWSKI
WOJCIECH WŁÓDARCZAK

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA
GABRIELA KOWALSKA
TOMASZ IWANOWSKI
WOJCIECH WŁÓDARCZAK

RECENZJA

PROF. UAM DR. HAB. PRZEMYSŁAW KRZYWOSZYŃSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI

KAROL ŁUKOMIAK

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-07-0

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, WRZESIEŃ 2023

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	6
REPRESJE DOBY HANOWERSKIEJ, CZYLI W JAKI SPOSÓB OSIEMNASTOWIECZNE BRYTYJSKIE REGULACJE KARNE WPŁYNNĘY NA UNIFIKACJĘ SPOŁECZEŃSTWA SZKOCKIEGO.....	7
KAROLINA CHOLEWA	
PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH WIELKIEJ BRYTANII.....	36
WIKTORIA GIBAŁA	
SĄDOWNICTWO W BRYTYJSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ.....	51
WIKTOR SZUKIS	
SPECJALNE SĄDY KARNE W IRLANDII PÓŁNOCNEJ.....	70
WERONIKA ANNA ŁOWICKA	
SPECYFIKA BRYTYJSKIEGO SYSTEMU KARNEGO.....	84
KATARZYNA DĄBROWSKA	

WSTĘP

Prawo karne Wielkiej Brytanii stanowi fascynujący obszar badań, który ewoluował na przestrzeni wieków, kształtując się pod wpływem różnorodnych czynników historycznych, kulturowych i społecznych. Sama Wielka Brytania, z jej bogatą historią i wielowarstwowym systemem prawnokarnym, jest doskonałym przykładem, w jaki sposób prawo może dostosowywać się do zmieniających się potrzeb społeczeństwa. Dzisiejszy system regulacji jest wynikiem długotrwałego procesu rozwoju i reform, w którym kluczową rolę odgrywały zarówno decyzje legislacyjne, jak i orzecznictwo sądowe. Badając ten system, możemy lepiej zrozumieć, jak brytyjskie społeczeństwo i jego wartości wpływały na kształtowanie i dostosowywanie prawa na przestrzeni wieków.

Niniejsza monografia dostarcza czytelnikom informacji na temat funkcjonowania podstawowych instytucji prawa karnego, ze szczególnym uwzględnieniem Irlandii i Szkocji, w Zjednoczonym Królestwie. Znalazło się też w niej miejsce na omówienie istotnych różnic pomiędzy polskim a brytyjskim prawem karnym. Mamy nadzieję, że szeroki zakres tematyczny jak również interesujący dobór źródeł spotkają się z Państwa uznaniem.

Szczególne podziękowania za recenzję niniejszej publikacji kierujemy do prof. UAM dr. hab. Przemysława Krzywoszyńskiego. Cały zespół Koła Naukowego Prawa Brytyjskiego jest wdzięczny za wszelkie uwagi, cierpliwość i czas nam poświęcony.

REPRESJE DOBY HANOWERSKIEJ, CZYLI W JAKI SPOSÓB OSIEMNASTOWIECZNE BRYTYJSKIE REGULACJE KARNE WPŁYNĘŁY NA UNIFIKACJĘ SPOŁECZEŃSTWA SZKOCKIEGO

Abstrakt: Artykuł prezentuje spektrum przemian, które zaszły na terenie Szkocji pod wpływem prawodawstwa karnego z okresu rządów Jerzego I oraz Jerzego II Hanowerskiego. Ustawy o charakterze penalnym miały przede wszystkim na celu zahamowanie rebelii jakobińskich, wybuchających na północy państwa. Pracę rozpoczyna rys historyczny, opisujący okoliczności zastosowania poszczególnych rodzajów represji. Za punkt wyjścia autorka obiera moment dojścia do władzy w Zjednoczonym Królestwie dynastii hanowerskiej. Charakteryzowane represje dzieli na regulacje dotyczące kolejno: demilitaryzacji, kultury, administracji, edukacji, kościoła oraz własności ziemskich szkockiej prowincji. Podczas charakterystyki każdego z powyżej sprecyzowanych fragmentów, zwraca szczególną uwagę na jego znaczenie dla procesu unifikacji Szkotów ze społeczeństwem anglo-brytyjskim. Pracę podsumowuje refleksja nad rzeczywistym charakterem legislacji oraz ceną, jaką Szkoci byli zmuszeni zapłacić za postęp cywilizacyjny na terenie północnej prowincji Zjednoczonego Królestwa.

Słowa kluczowe: represje, dynastia hanowerska, jakobityzm, Szkocja, Królestwo Wielkiej Brytanii.

Rok 1688 pozostaje jedną z ważniejszych dat w dziejach Zjednoczonego Królestwa. To właśnie wówczas, po upływie dziesięcioleci krwawych wojen domowych, doszło na Wyspach do wydarzeń znanych w historiografii pod nazwą „Chwalebnej Rewolucji” (ang. *The Glorious Revolution*). Najważniejszym z jej skutków była trwała zmiana władcy zasiadającego na angielskim oraz szkockim tronie¹. Miejsce króla Jakuba II Stuarta zajął zięć monarchy, holenderski stadhouder Wilhelm Henryk Orański. Jeszcze za życia króla Wilhelma, w roku 1701, do angielskiego porządku prawnego włączona została „Ustawa o następstwie tronu” (ang. *Act of Settlement*), która spotkała się z oburzeniem ze strony szkockiego parlamentu². Podtytuł ustawy brzmiał: „Ustawa o dalszym ograniczeniu (praw do) korony i lepszym zabezpieczeniu praw oraz swobód poddanych”³. W istocie jej zadaniem było odsunięcie od sukcesji tronu pretendenta, niebędącego wyznawcą religii protestanckiej. Postanowienie to było sprawą problematyczną dla strony szkockiej z dwóch powodów. Po pierwsze, uchwalając ustawę w parlamencie angielskim, nikt nie dokonał konsultacji w jej sprawie z przedstawicielami parlamentu szkockiego, a był to przecież akt decydujący o losach sukcesji tronu wspólnego dla obu królestw⁴. Po drugie, w Szkocji wciąż dużą popularnością cieszyli się jakobici, opowiadający się za powrotem na tron przedstawiciela dynastii Stuartów⁵. Istotną przeszkodę ku temu stanowił jednak katolicyzm wyznawany zarówno przez Jakuba II, jak i jego syna – Jakuba Franciszka. W świetle nowego prawa czynił on obu niezdolnymi do sprawowania władzy na Wyspach.

Kolejnym przyczynkiem do eskalacji szkocko-angielskich napięć była unia realna ustanowiona pomiędzy oboma królestwami w 1707 r.⁶ To właśnie wówczas narodziło się Królestwo Wielkiej Brytanii. Inkorporacja oraz tym samym utrata przez państwo szkockie formalnej niepodległości była jednak tylko bezkrwawym wstępem do unifikacji Wysp Brytyjskich,

---

¹ Warto podkreślić w tym miejscu, iż zarówno parlament angielski, jak i szkocki zaakceptowały rządy nowego monarchy. Wydany przez parlament szkocki *Claim of Right* już u schyłku XVII stulecia jasno określał, że katolik nie może pełnić funkcji szkockiego monarchy. Szerzej na ten temat: P. Hanczewski, „Patrioci” i „ludzie innego rodzaju” – szkockie spory o unię 1707 roku, Toruń 2010, s. 30-54.

² R. Stevens, *The Act of Settlement and the Questionable History of Judicial Independence*, „Oxford University Commonwealth Law Journal”, Vol. 1, 2001, Issue 2, p. 257.

³ *The Act of Settlement (1700)*, [online] <https://www.legislation.gov.uk/aep/Will3/12-13/2>, [dostęp 3.03.2023].

⁴ M. Magnusson, *Scotland: The Story of a Nation*, Croydon 2000, p. 538.

⁵ I. A. Maciness, *Jacobitism in Scotland: Episodic Cause or National Movement?*, „The Scottish Historical Review”, Vol. 86, No. 222 (October 2007), p. 226.

⁶ K. Bowie, *Public Opinion, Popular Politics and the Union of 1707*, „The Scottish Historical Review”, Vol. 82, No. 214, 2003 (October 2003), p. 234.

która sukcesywnie dokonywała się na przestrzeni osiemnastego stulecia. Jedną z najpoważniejszych przeszkód dla planów politycznych Londynu okazał się ruch jakobicki, który szczególnie intensywnie rozwijał się właśnie w Szkocji. Pomiędzy szkockim anty-unistą a jakobitą można było postawić zasadniczo znak równości⁷. Po śmierci Wilhelma III w 1702 r. oraz jego bezpośredniej następczyni na brytyjskim tronie królowej Anny Stuart w 1714 r., kolejno dwaj monarchowie – Jerzy I oraz Jerzy II Hanowerski – podejmowali próby ujarzżenia wstrząsanej buntami szkockiej prowincji. W pierwszej połowie XVIII w. na terenie zwanym *Highlands* wybuchły cztery powstania o charakterze antyrządowym. Dwa większe miały miejsce w 1715 oraz 1745 r., zaś dwa mniejsze w 1708 oraz 1719 r.⁸ Działania podejmowane przez rząd w celu stłumienia oraz powstrzymania kolejnych rebelii miały zróżnicowany charakter. Z buntownikami próbowano rozprawić się bezpośrednio na polu bitwy, gdzie ze szczególnego okrucieństwa zasłynął książę Cumberland, zwany wśród Szkotów „Rzeźnikiem Cumberlandem” (ang. *Butcher Cumberland*)⁹. Powoływano także specjalne oddziały milicji, zwane *Highland Watch* lub *Black Watch*. Formowanie jednostek, w skład których mogli wchodzić tylko Szkoci, rozpoczął już w 1725 roku George Wade¹⁰. Celem *Black Watch* było pilnowanie porządku na terenie *Highlands* oraz zapobieganie wszelkim przejawom buntu¹¹. Monarchowie zlecali również budowę fortów obronnych, które były miejscem prewencyjnego stacjonowania brytyjskich żołnierzy. Należały do nich: *Fort William*, *Fort Augustus* oraz *Fort George*. W parlamencie brytyjskim pojawiały się nawet tak absurdalne z humanitarnego punktu widzenia pomysły, jak np. rozwiązanie problemu buntujących się wyżyn poprzez zagłodzenie czy wręcz masową rzeź ich mieszkańców¹².

Najskuteczniejszym oraz najtrwalszym narzędziem inżynierii społecznej w Szkocji okazały się jednak uchwalane przez rząd brytyjski regulacje karne,

⁷ A. Nowakowska-Dryk, *Unia realna angielsko-szkocka w ujęciu historiografii szkockiej XX w.*, w: „Acta Universitatis Lodzianis”, Folia Historica, 70 (2001), s. 174.

⁸ I. A. Maciness, dz. cyt., p. 226.

⁹ J. Oates, *Sweet William or the Butcher? The Duke of Cumberland and the '45*, Barnsley 2008, p. 40.

¹⁰ George Wade (1673-1748) – oficer armii brytyjskiej walczący m.in. w wojnie dziewięcioletniej czy wojnie o sukcesję hiszpańską. Od roku 1725 pełnił funkcję Naczelnego Wodza sił, zamków, fortów i koszar Jego Królewskiej Mości w północnej części Wielkiej Brytanii. Uczestniczył również w tłumieniu powstania jakobickiego 1745 roku.

¹¹ I. Davidson, *Some Comments on the Traditional Historiography of the Black Watch, 1725-1815*, „Journal of the Society for Army Historical Research”, Vol. 84, No. 339 (Autumn 2006), p. 227.

¹² Rozwiązanie to forsowali m. in. Philip Stanhope, 4. hrabia Chesterfield, czy Charles Lennox, 2. książę Richmond. Szerzej: M. Dziennik, „*Under ye Lash of ye Law*”: *The State and the Law in the Post-Culloden Scottish Highlands*”, „Journal of British Studies”, Vol. 60, Issue 3 (July 2021), p. 613.

stanowiące bezpośrednią reakcję państwa na wywołane przez jakobitów bunt. Według moich ustaleń badawczych, zastosowane przez Londyn represje mogły najefektywniej przyczynić się do procesu unifikacji społeczeństwa szkockiego. Proces ten przebiegał na dwóch głównych płaszczyznach. Po pierwsze, poprzez zmuszenie zbuntowanych Szkotów do posłuszeństwa legalnej władzy. Po drugie zaś, poprzez likwidację odrębności, które jeszcze w XVIII w. występowały pomiędzy mieszkańcami południowego regionu Szkocji zwanego *Lowlands* a dzikim i nieujarzmionym obszarem górskich *Highlands*. To właśnie górale szkoccy, wyróżniający się oryginalną kulturą oraz sposobem życia, mieli największy wpływ na kształtowanie się krzywdzących opinii na temat Szkocji oraz jej mieszkańców¹³.

Przystępując do charakterystyki obostrzeń legislacyjnych, jakie rząd Wielkiej Brytanii zastosował wobec ludności *Highlands*, dokonałam podziału zagadnień na kilka kategorii, odnoszących się do określonych dziedzin życia publicznego. Pierwsza z nich dotyczyła regulacji karnych stosowanych odnośnie posiadania przez mieszkańców wyżyn broni. W niniejszej części pracy odniosę się głównie do treści ustaw z lat: 1715, 1725, 1746, 1748 oraz 1753. Analizę powyższych aktów należy rozpocząć od określenia terytorium, które znajdowało się w ich mocy. Ustawa z roku 1725 terytorium *Highlands* precyzowała jako: „Zasięg hrabstw Dunbartain na północ od brzegu Leven, Stirling na północ od brzegu rzeki Forth, Perth, Kincairdin, Aberdeen, Inverness, Nairn, Cromarty, Argyle, Forfar, Banff, Shiterland, Caithness, Elgin oraz Ross”¹⁴. Ustawa zachowywała przy tym zupełną zgodność z zakresem terytorialnym wszystkich pozostałych aktów, co pozwala sądzić, że dane te były stałym geograficznym wyznacznikiem terenu rozumianego pod pojęciem *Highlands*.

Najważniejsze z merytorycznego punktu widzenia akty pochodziły z lat 1715, 1725 oraz 1746. To właśnie one stanowią główną oś tej części rozdziału. Chociaż wydawano je na przestrzeni wielu lat, to jednak posiadały kilka istotnych, wspólnych elementów. Wszystkie przytoczone powyżej dokumenty stanowiły bezpośrednie następstwa mniej lub bardziej udanych szkockich

¹³ A. Fox w jednym ze swoich artykułów pisał, iż: „Szkoci byli traktowani przez wielu Anglików jako biedni żebracy, którzy wędrując na południe dążyli do czerpania jak największych korzyści z zaszczytów, ziem i tytułów, które płynęły z królewskiego patronatu oraz władzy politycznej”. Autor wspominał również na temat: „ich dziwnej mowy, osobliwego stroju narodowego oraz niekrzesanych manier, które wywoływały nie tylko pogardę, ale wręcz rozbawienie”. Szerzej na ten temat: A. Fox, *Jockey and Jenny: English Broadside Ballads and the Invention of Scottishness*, „Huntington Library Quarterly”, Vol. 79, No. 2 (Summer 2016), p. 201.

¹⁴ UK Parliamentary Archives (dalej: UKPA), *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1724/11G1n61, Public Act, 11 George I, c. 26, p. 721.

buntów, podejmowanych kolejno w latach 1715, 1719 oraz 1745¹⁵. Co więcej, wszystkie akty miały charakter penalny, różniący się głównie wymiarem zastosowanych kar¹⁶. Ich uzupełnienie stanowiły natomiast znacznie krótsze ustawy z lat 1748 oraz 1753.

Pierwszym ze wspólnych elementów porównywanych ustaw było zagadnienie dotyczące zakazu posiadania oraz przechowywania na obszarze swojego gospodarstwa przez mieszkańców *Highlands* broni, określanej słowami *warlike weapons*. Ustawodawcy za jego pośrednictwem rozumieli: „Długi miecz, tarczę, poignard¹⁷, sztylet, pistolet lub strzelbę”¹⁸. W razie gdyby przedmioty takie zostały odnalezione u człowieka nieposiadającego odpowiedniej licencji, wówczas wedle ustawy z roku 1715 za pierwsze tego rodzaju wykroczenie groziła mu kara pieniężna w wysokości od 5 £ do 40 £, z zastrzeżeniem zatrzymania w więzieniu aż do chwili wpłaty podanej kwoty¹⁹. Ustawa określała również, że kaucja za wykroczenie mogła zostać pobrana bezpośrednio z dóbr oraz majątków oskarżonego. Za popełnienie drugiego tego rodzaju przestępstwa wysokość kaucji wzrastała do kwoty wynoszącej od 10 £ do 80 £. W wypadku zaś popełnienia każdego kolejnego tego rodzaju wykroczenia, skazanemu groziła kara grzywny dwukrotnie wyższej od każdej poprzedniej, a w razie niezdolności do jej pokrycia – zesłanie na „którąkolwiek z plantacji

¹⁵ Ustawa o charakterze karnym pochodząca z roku 1725 stanowiła reakcję na rebelię jakobiczką z roku 1719, której punktem kulminacyjnym była porażka jakobitów oraz sprzymierzonych z nimi oddziałów hiszpańskich w bitwie pod Glen Shiel. Szerzej: J. Worton, *The Battle of Glen Shiel: The Jacobite Rising in 1719*, Warwick 2018.

¹⁶ M. Szymura, *Brytyjska ustawa Proscription Act z 1746 r. jako forma reakcji na działalność ruchu jakobitów w XVIII-wiecznej Szkocji*, w: *Okresy przejściowe – ustroj i prawo*, red. J. Przygodzki, Wrocław 2019, s. 57.

¹⁷ Poignard – rodzaj sztyletu ze zwiężającym się, ostro zakończonym ostrzem i osłoną krzyżową.

¹⁸ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1724/11G1n61, Public Act, 11 George I, c. 26, p. 721.

¹⁹ R. D. Hume korzystając z angielskiego indeksu cen detalicznych wyliczył, że 100 £ w 1700 r. równało się 13 100 £ w roku 2013 r. Co natomiast dotyczyło średnich zarobków angielskiej rodziny, na ok. 5 mln. ludzi zamieszkujących Anglię w 1700 r., 1,39 mln. osiągało roczny dochód w wysokości 39 £, 1,54 mln. – 46 £, zaś 2,19 mln. – 91 £. Dla porównania V. Morgan obliczyła, że w Szkocji mężczyzna pracując na roli w połowie XVIII w. mógł zarobić rocznie od 8 £ do 10 £, zaś kobieta od 3 £ do 4 £. W ten sposób nasuwa się wniosek, iż wymiary kar wyznaczonych przez państwo były dla Szkotów rujnujące. Szerzej: R. D. Hume, *The Value of Money in Eighteenth-Century England: Incomes, Prices, Buying Power, and Some Problems in Cultural Economics*, „Huntington Quarterly Quarterly”, Vol. 77, No. 4, Winter 2014, pp. 376-279, V. Morgan, *Agricultural Wage Rates in Late Eighteenth-Century Scotland*, „The Economic History Review”, Vol. 24, No. 2, May 1971, p. 183.

Jego Królewskiej Mości za oceanem, gdzie pozostanie przez okres 7 lat”²⁰. Kyreston Jones jako najczęstsze kierunki zsyłki podawał w swojej pracy Amerykę Północną, Nową Zelandię czy Australię²¹. Jedyne wyjątek powyżej scharakteryzowanego ustawodawstwa stanowił ustęp IX aktu z 1715 roku. Określał on, że: „Wszyscy ci, którzy pozostali wierni Jego Królewskiej Mości podczas ostatniej wynaturzonej rebelii, w przypadku dostarczenia posiadanej broni namiestnikom zamieszkivanych przez siebie hrabstw otrzymają rekompensaty finansowe wynoszące równowartość oddanego uzbrojenia”²². Poza wskazanym wyżej przykładem, zapisy aktu dotyczącego kar za posiadanie oraz noszenie broni na terytorium *Highlands* z 1715 r. nie różniły się niczym od obostrzeń demilitaryzacyjnych przedłużonych niejako w 1725 r. Przepisy te zaostrzyła dopiero ustawa z roku 1746. Dokument ten przewidywał jedynie dwustopniowy system karny, w którym za pierwsze przewinienie kwota kaucji za posiadanie broni wzrastała do kwoty od 15 £ do 100 £, zaś w przypadku niezdolności do jej pokrycia w ciągu miesiąca skazanemu groziło wcielenie do armii lub w razie stwierdzonej niezdolności do służby wojskowej – kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 2 lat. Za drugie tego rodzaju wykroczenie skazany podlegał natomiast bezwarunkowemu przetransportowaniu do którejkolwiek z królewskich plantacji na okres 7 lat. Ustawa precyzowała także wymiar kar stosowanych względem kobiet. Były one łagodniejsze, gdyż obejmowały jedynie karę więzienia do 6 miesięcy w przypadku niewypłacenia kaucji w ciągu 1 miesiąca od jej orzeczenia, co dotyczyło pierwszego dopuszczenia się czynu karalnego. Za recydywę, tak jak w przypadku mężczyzn, również kobiety podlegały bezwarunkowej zsyłce do jednej z zamorskich kolonii brytyjskich.

Skąd jednak wynikał znacznie surowszy charakter ustawy z lat czterdziestych XVIII wieku? Sądzę, że była ona proporcjonalna do rozmiarów buntu,

---

²⁰ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 161. Brytyjczycy na przestrzeni XVIII w. energicznie kształtowali granice kolonialnego imperium. Do najważniejszych obszarów brytyjskiej kolonizacji należała Ameryka Północna. Na kolonizowanych obszarach rozwijano rozległe plantacje, które rozciągały się od uprawy ryżu na południu w Charlestown w Południowej Karolinie aż do doków na północy w Bostonie. Koloniami o charakterze plantacyjnym administrowali zwykle brytyjscy osadnicy. Szerzej: M. Lange, J. Mahoney, M. vom Hau, *Colonialism and Development: A Comparative Analysis of Spanish and British Colonies*, „*American Journal of Sociology*”, Vol. 111, No. 5 (March 2006), p. 1427.

²¹ K. Jones, *The Aftermath of the 1745 Jacobite Rebellion: How British Reformatory Measures and Chief Complicity Destroyed Clanship and Clanship in the Scottish Highlands*, [printout], bachelor thesis, supervisor: J. Nicoletta, University of Washington, Tacoma 2021, p. 8.

²² UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 163.

który – jak sądzi wielu znawców epoki – był jedynym zrywem jakobickim mogącym realnie zagrozić władzy Londynu, a tym samym wydarzeniem wyraźnie obecnym w szkockiej świadomości po dziś dzień²³. O głębokim szoku, jakiego doznał rząd na skutek siły rozpętanej rebelii, świadczył chociażby jej opis wykonany przez prawodawców. Nie pozostawia on złudzeń, że władze centralne traktowały sprawę szkocką jako realne zagrożenie. Warto przytoczyć w tym miejscu jego treść:

„(...) Wiele takich osób ostatnimi czasy podniosło i poprowadziło najbardziej zuchwałe i nikczemny bunt przeciwko Jego Królewskiej Mości na rzecz papistycznego pretendenta i podążając w ślad za nim w zdradziecki i wrogi sposób wkroczyło do południowych części tego Królestwa, zajmując kilka miast, zbierając kontrybucje i dopuszczając się wielu zamieszek, terroryzując poddanych Jego Królewskiej Mości, aż za Bożym Błogosławieństwem przez wojska Jego Królewskiej Mości zostali pokonani.²⁴”

Następna z regulacji omawianych w niniejszej części rozdziału została zawarta jedynie w treści ustaw z 1725 oraz 1746 roku. Dotyczyła możliwości przeprowadzenia przez lorda porucznika hrabstwa zorganizowanej zbiórki broni. Zbiórka ta, odbywająca się jedynie za zgodą króla, musiała zostać poprzedzona listem informacyjnym, „umieszczonym na drzwiach kościoła parafialnego w każdą niedzielę pomiędzy godziną dziewiątą przed południem a drugą po południu, co najmniej cztery dni przed dniem poprzedzającym złożenie broni oraz na krzyżu targowym głównego miasta hrabstwa lub *stewartry* na osiem dni przed datą wyznaczoną na dostawę broni”²⁵. Co działo się jednak w sytuacji, jeżeli wezwani nie stawili się na zbiórkę? Wówczas już za pośrednictwem zeznań dwóch lub większej liczby świadków, którzy donieśli o posiadaniu przez nich broni, mogli zostać skazani na służbę wojskową w dowolnym dominium Jego Królewskiej Mości. Chociaż więc opisany powyżej sposób egzekwowania posłuszeństwa może wydawać się znacznie mniej dotkliwym, zauważmy, że był dużo bardziej skuteczny. Wymagał bowiem jedynie zeznań świadków, które skazywały oskarżonego niemal automatycznie na służbę wojskową, co mogło wiązać się z opuszczeniem wyżyn nawet na długie lata. Dodajmy również, iż należyte wypełnianie obowiązku nie dotyczyło tutaj

²³ J. R. Gold, M. M. Gold, *The Graves of the Gallant Highlanders: Memory, Interpretation and Narratives of Culloden*, “History and Memory”, Vol. 19, No. 1 (Spring/Summer 2007), p. 6.

²⁴ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, Public Act, 20 George II, c. 51, p. 264.

²⁵ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1724/11G1n61, Public Act, 11 George I, c. 26, p. 724; Stewartry – nazwa szkockiego okręgu administracyjnego podlegającego zarządowi stewarda.

jedynie osób podlegających zbiorce, ale również jej organizatorów. Osoba wyznaczona do umieszczenia w danym mieście informacji o zbiorce broni musiała złożyć przysięgę wierności królowi, natomiast urzędnik prowadzący księgę zapisów owych przysięg za nieudzielenie śledczym informacji z takiej księgi podlegał karze grzywny w wysokości 100 £ (mógł jednak odwołać się od niej do sądu karnego pierwszej instancji)²⁶. Konfrontując zapis tego przepisu z jego 20 lat późniejszym odpowiednikiem, zauważamy dwie istotne zmiany. Pierwszą z nich stanowiło zaostrzenie kar dla osób przechowujących księgi z przysięgami wierności. W przypadku odmowy dostarczenia odpowiednich wyciągów z owej księgi dla śledztwa kryminalnego osoba taka mogła zostać obarczona kaucją w wysokości 50 £ oraz usunięta z pełnionego urzędu (również w tym przypadku miała prawo do złożenia odwołania). Szczególny przywilej posiadały władze lokalne. W myśl zapisów z 1746 roku lord namiestnik sędzieja pokoju²⁷ lub sędzieja ordynariusz²⁸ na terenie *Highlands* mógł posłużyć się personalnym wezwaniem do złożenia broni, którego zlekceważenie wiązało się z rozpoczęciem postępowania przeciwko wezwanemu oraz umieszczeniem go w więzieniu na czas trwania śledztwa²⁹.

Kolejny z przepisów, znacznie bardziej ingerujący w sferę życia prywatnego mieszkańców *Highlands*, dotyczył możliwości przeprowadzenia przez władze lokalne rewizji w domach prywatnych celem zbadania, czy jego właściciele nie dopuścili się nielegalnego przechowywania broni. Nakaz rewizji pod królewskimi pieczęciami mógł wystawić lord porucznik hrabstwa, co najmniej dwaj sędziowie pokoju lub też dowolna osoba upoważniona do tego bezpośrednio przez króla. Ponadto w przypadku rewizji nocnych (pomiędzy zachodem a wschodem słońca) musiały odbywać się one w obecności konstabla, czyli funkcjonariusza pilnującego porządku publicznego. Sprecyzujmy w tym miejscu, że chociaż zapisy dotyczące rewizji w domach prywatnych figurowały już w treści ustawy z 1715 r., to jednak możliwość przeprowadzenia rewizji nocnych pojawiła się dopiero w 1725 r. Co więcej, wcześniejsza z ustaw określała, że w przypadku odmowy wpuszczenia wizytatorów do domu lub znalezienia przez nich broni podczas rewizji, właścicielowi groziła kara pieniężna

²⁶ W przypadku Szkocji był to Sąd Najwyższy (ang. *High Court of Justiciary*), który na mocy artykułu XIX unii z 1707 r. mógł kontynuować swoją działalność.

²⁷ Sędzieja pokoju – w prawie szkockim sędzieja najniższego stopnia, któremu podlegają sądy najniższej instancji (sądy pokoju), orzekające zazwyczaj w drobnych sprawach cywilnych.

²⁸ Sędzieja ordynariusz – w prawie szkockim sędzieja zasiadający w Izbie Zewnętrznej Sądu Sesyjnego. Rozpatrywał sprawy w Izbie Zewnętrznej w pierwszej instancji.

²⁹ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, Public Act, 20 George II, c. 51, p. 268.

w wysokości od 5 £ do 15 £³⁰. Chociaż tekst ustawy z 1725 r. nie zmienił już w żaden sposób pieniężnego wymiaru kary, to jednak wprowadzał postępowanie prewencyjne na wypadek ewentualnych trudności podczas przeprowadzanej rewizji. Zastrzegł, iż jeśli nakazowi sprzeciwi się pięć lub więcej osób, wówczas osoby wyznaczone do przeszukania mają prawo zwrócić się do sił wojskowych, aby te rozproszyły zgromadzenie. Co więcej, przeprowadzający rewizję podlegali swego rodzaju immunitetowi jurysdykcyjnemu. Każda próba zakwestionowania działań funkcjonariuszy wyznaczonych do rewizji, zarówno na gruncie postępowania cywilnego, jak i karnego, miała kończyć się oddaleniem powództwa lub też uniewinnieniem oskarżonego³¹. W tym miejscu pragnę zaznaczyć, iż przepisy z 1725 roku dotyczące powyższej kwestii nie uległy w latach późniejszych żadnym poważniejszym modyfikacjom.

Każda reguła przewiduje jednak pewne wyjątki. Odnaleźć można je głównie w ustawach z 1715 oraz 1748 roku. Pierwsza z przytoczonych ustaw wyraźnie definiowała, iż oprócz osób posiadających odpowiednią licencję, bronią mogli dysponować również parowie Szkocji i ich synowie, oficerowie oraz ich zastępcy, a także pracownicy sądów sprawiedliwości czy parlamentarzysty³². Jak widać, przywilej ten dotyczył więc głównie elit politycznych oraz sił porządkowych szkockiego regionu *Highlands*. Ponadto ustawa z roku 1715 wyodrębniła także członków Izby Gmin (ang. *commoners*), których roczny dochód wynosił nie mniej niż 400 £. Na mocy ustawy byli oni uprawnieni do posiadania w swoim gospodarstwie broni w ilości nieprzekraczającej: 2 zamków lontowych, 2 par pistoletów oraz 2 pałaszy³³. Uprawnienia w tym zakresie poszerzała znacznie ustawa z 1748 roku. Według jej zapisów, do posiadania określonej liczby sztuk broni dopuszczeni byli także dożywotni dzierżawcy (ang. *heritors*), ich rodziny oraz służba. Liczba sztuk dopuszczalnej broni uzależniona była w ich wypadku od wysokości czynszu, na jaką wyceńniono dzierżawione przez nich posiadłości³⁴. Stosunek ten został przedstawiony w poniższej tabeli³⁵.

³⁰ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 162.

³¹ M. Szymura, dz. cyt., s. 63.

³² UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 162.

³³ Tamże.

³⁴ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1747/21G2n25, *Public Act, 21 George II, c. 34*, p. 424.

³⁵ Tabelę na podstawie zapisu *Public Act, 21 George II, c. 34*, stworzyła autorka.

Kwota czynszu	Liczba sztuk oraz rodzaj broni
400 £ - 1000 £	7 zamków lontowych / 7 par pistoletów / 7 pałaszy lub kordelasów
1000 £ - 3000 £	12 zamków lontowych / 12 par pistoletów / 12 pałaszy lub kordelasów
6000 £ - 9000 £	20 zamków lontowych / 20 par pistoletów / 20 pałaszy lub kordelasów
9000 £ <	30 zamków lontowych / 30 par pistoletów / 30 pałaszy lub kordelasów

Ustawa zastrzegąca jednak, że pomimo dysponowania pozwoleniem na posiadanie określonej liczby broni, dzierżawcy również podlegali określonemu wcześniejszą ustawą nakazowi jej dostarczenia w przypadku zbiorów zorganizowanych.

Kolejną regulacją dotyczącą posiadania broni, którą poruszały obie ustawy, była kwestia korzystania z uzbrojenia znajdującego się w miastach królewskich. Akt z 1715 r. określał, że broń tę należało składować w magazynach znajdujących się pod bezpośrednim nadzorem lokalnego sędziego pokoju. Całkowita liczba jej sztuk nie mogła przekroczyć 200 egzemplarzy, zaś w przypadku korzystania z niej przez poruczników hrabstw, ich zastępców, milicjantów czy wojskowych, obowiązywał zwrot do wspomnianego magazynu w terminie nie dłuższym niż 20 dni od momentu jej wypożyczenia³⁶. Jedyna różnica w stosunku do powyższego zapisu, która znajdowała się w legislacji z 1748 roku, dotyczyła terminu zwrotu wspomnianej broni. Na mocy ustawy z lat czterdziestych osoby wypożyczające broń z magazynów były zobowiązane do jej zwrotu w terminie nie dłuższym niż 20 dni od otrzymania nakazu, nie zaś samego wypożyczenia. Najczęściej ze wspomnianej broni korzystali strażnicy miejscy oraz – od połowy lat dwudziestych XVIII wieku – także oddziały milicji zwane *Highland Watch* lub *Black Watch*, o których była mowa na wstępie rozdziału.

Ostatnim już demilitaryzacyjnym dokumentem prawnym, który wyodrębniłam w swoich badaniach, był akt z 1753 r., znany pod potoczną nazwą *Alexander Robertson Act*. Personalalia właściciela umieszczone w nazwie dokumentu wynikały z jego treści, która dotyczyła głównie orzeczenia w sprawie zarekwirowania posiadłości rzeczonoego jakobity. Już ustęp I dokumentu zawierał jednak skrótowe powtórzenie regulacji z roku 1746, rozciągając tym samym ich moc na kolejne siedem lat – czyli w tym przypadku miały

³⁶ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 162.

one obowiązywać do 1 sierpnia 1760 roku, natomiast od tamtego dnia – do końca obrad sesji najbliższego parlamentu³⁷.

Podsumowując niniejszą część rozważań, warto podjąć próbę określenia sposobu, w jaki ustawy penalne dotyczące demilitaryzacji przyczyniły się do unifikacji mieszkańców północnej Szkocji. W pierwszej kolejności należy wskazać na proces destrukcji kulturowego autorytetu naczelnika klanu. W regionie *Highlands* jeszcze w XVIII w. wciąż istniała średniowieczna struktura społeczeństwa klanowego, na czele którego stał wódz, tzw. naczelnik (ang. *clan chief*)³⁸. Wyzyny rządziły się bowiem niepisanym prawem, wedle którego lojalność względem wodza przedkładana była częstokroć ponad lojalność względem króla³⁹. Południowi Brytyjczycy słusznie zdecydowali więc, że jedynym sposobem na pełne ujarznienie społeczności klanowej będzie pozbawienie naczelników jednego z najważniejszych aspektów ich władzy - mocy prowadzenia swojego ludu do walki⁴⁰. W jaki sposób naczelnik miał realizować to zadanie oraz obowiązek nie posiadając broni? Nawet zamieszkująca *Highlands* od 1779 r. Anne Grant pisała o góralach w listach do przyjaciół z południa: „Oni kochają zarówno ten wojowniczy zapał, jak i ten patos patriotyzmu (...)”⁴¹. Na szczególną uwagę zasługuje również ustawodawstwo karne związane m.in. z możliwością zatrzymania celem przeszukania, masowymi zbiórkami broni czy dokonywaniem rewizji w domach prywatnych. Jak sądzę, w znacznym stopniu przyczyniło się ono nie tylko do skutecznego ograniczania militarnego zaplecza potencjalnych buntów (które po roku 1745 nie miały już miejsca na terenie Szkocji), ale także sprawiły, że północny region Zjednoczonego Królestwa stawał się stopniowo miejscem coraz bezpieczniejszym oraz bardziej ucywilizowanym. Na temat niebezpieczeństw wynikających z podróży na północ krainy jeszcze w latach dwudziestych XVIII wieku pisał bowiem jeden z oficerów, służących na terenie *Highlands*. Wspominał on:

„Wyzyny wciąż stanowią miejsce mało znane dla mieszkańców szkockich nizin, zawsze bali się oni niebezpieczeństw wynikających z podróży

³⁷ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1753/26G2n65, Public Act, 26 George II, c. 20, p. 223.

³⁸ B. Durie., *Clans, Families and Kinship Structures in Scotland - An Essay*, „Genealogy”, Vol. 6, No. 4 (November 2022), p. 2.

³⁹ M. Niemojowska, *Ostatni Stuartowie*, Warszawa 1992, s. 166.

⁴⁰ K. Jones, *The Aftermath of the 1745 Jacobite Rebellion: How British Reformatory Measures and Chief Complicity Destroyed Clanship ed Clanship in the Scottish Highlands*, [printout], bachelor thesis, supervisor: J. Nicoletta, University of Washington, Tacoma 2021, p. 8.

⁴¹ A. Grant, *Letters from the Mountains, Between the Years 1773 and 1803*, ed. J.P. Grant, Vol. 1, New York 2011, p. 56.

pośród gór. Gdy zaś któryś z nich zdecydował się na taką wyprawę, generalnie zwykł spisywać przed nią swój testament⁴².

Nieodłącznym elementem każdego narodu pozostaje jego unikalna, ewoluująca przez wieki kultura. Stanowi ona dowód odrębności wspólnoty oraz kształtuje poczucie tożsamości. Zdawał sobie z tego sprawę brytyjski prawodawca, który ograniczenia kulturowe dla mieszkańców szkockich *Highlands* zdefiniował kolejno w ustawach z lat: 1746, 1748, 1753 oraz 1782. Celowość zabiegów prawnych Londynu jako jeden z pierwszych (jeśli nie jako pierwszy) określił w swoim komentarzu do *Proscription Act* z 1746 r. Alexander Hastie Millar. W 1896 roku w jednym z artykułów napisał: „Intencją rządu było nie tylko pozbawienie społeczności wyżynnej broni, ale także zniszczenie wszelkich posiadanych przez nią uczuć narodowych, unicestwienie tradycji klanowych oraz historycznych, po czym sprowadzenie jej do stanu rasy pokonanej i służebnej⁴³. Chociaż osobiście nie zgadzam się ze stwierdzeniem Millara, jakoby rząd chciał stworzyć z północnych Szkotów „rasę służebną”, to jednak wymiar wprowadzonych regulacji karnych dotyczących kultury *Highlands* z pewnością pozostawał niewspółmierny do popełnianych wykroczeń (które z moralnego punktu widzenia trudno było uważać za przestępstwa). Czego dotyczyły wspomniane powyżej regulacje?

Podstawowym dokumentem w tym zakresie był *Proscription Act* z 1746 roku, ten sam, do którego odwoływałam się w kwestiach regulacji demilitaryzacyjnych. Ustęp XVII owego aktu zakazywał młodzieńcom oraz mężczyznom zamieszkującym obszar Highlands (z wyjątkiem „Oficerów sił Jego Królewskiej Mości⁴⁴) noszenia ubioru nazywanego „strojem góralskim” (ang. *highland dress*)⁴⁵. Jego elementami były: pled⁴⁶, trews⁴⁷ oraz pasy naramienne. Ponadto ani tartan, ani żaden inny materiał w kratę nie mógł być wykorzystywany do wykonywania palt czy też płaszczy. Aby ukarać osobę winną takich wykroczeń, wystarczyły jedynie zeznania jednego lub dwóch świadków. Za pierwsze z tego rodzaju przewinień groziła kara pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy bez możliwości zamiany jej na zapłatę grzywny. W przypadku recydywy, skazany podlegał natomiast karze transportu na okres 7 lat do

⁴² N. Davidson, *The Origins of Scottish Nationhood*, London 2000, p. 75.

⁴³ A. H. Millar, *Note on the Proclamation for Disarming of the Highlands in 1746*, „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Vol. 30 (1896), p. 210.

⁴⁴ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, Public Act, 20 George II, c. 51, p. 270.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Pled - długi fragment tartanu, którym przewijano ciało.

⁴⁷ Trews - spodnie stanowiące połączenie bryczesów oraz pończoch.

jednej z zamorskich kolonii Jego Królewskiej Mości. Warto zwrócić uwagę na fakt, jak bardzo niewspółmierną pozostawała surowość kary za noszenie zabronionych ustawą strojów w stosunku do posiadania przez mieszkańców *Highlands* broni. Teoretycznie drugie z wykroczeń wydawało się przecież groźniejsze. Jak widać jednak na przykładzie ustawy, dla władz centralnych symbolika była znacznie bardziej niebezpieczna niż realne narzędzia mogące służyć popełnieniu zbrodni. Wskazał na to w swojej pracy poświęconej strojowi górali szkockich Stuart Reid: „Używanie pledu przez najzwyczajszych ludzi było wszechobecne już w roku 1707, gdy to całkowicie zmienił się krajobraz polityczny kraju. (...) W odpowiedzi na uczynienie Szkocji częścią Wielkiej Brytanii jej mieszkańcy używali tartanu jako szczególnej afirmacji narodowej tożsamości”⁴⁸.

Na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci zapisy ustawy nie uległy modyfikacjom. Zmiany dotyczyły jedynie terminu obowiązywania przepisów. Już w 1747 r. jedna z ustaw przedłużała czas obowiązywania obostrzeń, dotyczących stroju góralskiego, do dnia 1 sierpnia 1748 r. Przyczynę swoich działań ustawodawca uzasadnił następującymi słowami: „ponieważ czas na wykonanie tej klauzuli został uznany za zbyt krótki”⁴⁹. Kolejną ustawą, prolongującą moc prawną przepisów z 1746 r., był akt z 1748 r., który tym razem przedłużał czas obowiązywania poszczególnych przepisów na 7 lat. Po ich upływie ustawa miała obowiązywać do końca trwania obradującego wówczas parlamentu. Ponadto ustęp VIII ustawy zastrzegł, że żadna osoba (poza wyjątkiem wskazanym we wcześniejszej ustawie) nie może ubiegać się o zwolnienie od zakazu noszenia elementów stroju góralskiego. Jak można więc wnioskować, stłumienie patriotyzmu górali zajęło władzom Wielkiej Brytanii ponad 40 lat, ponieważ ustawa znosząca przepisy karne dotyczące używania stroju góralskiego ukazała się dopiero w roku 1782⁵⁰. Nie była ona jednak opatrzona żadnym szerszym komentarzem, który pozwalałby potwierdzić słuszność zakładanej hipotezy.

Charakteryzując regulacje karne związane z kulturą północnej Szkocji, należałoby poruszyć jeszcze dwa istotne problemy badawcze. Dotyczyły one domniemanego zakazu publicznej gry na dudach oraz używania przez Szkotów języka gaelickiego w przestrzeni publicznej. Nawet we współczesnych

⁴⁸ S. Reid, *Scottish national dress and tartan*, London 2013, p. 8.

⁴⁹ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1747/21G2n25, Public Act, 21 George II, c. 34, p. 422.

⁵⁰ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1782/22G3n113, Public Act, 22 George III, c. 63, p. 304.

tekstach naukowych i popularnonaukowych można odnaleźć informacje, jakoby *Proscription Act* z roku 1746 roku zabraniał zarówno publicznego grania na dudach, jak i używania języka gaelickiego⁵¹. Obie te informacje wypadają stanowczo zdementować. Interesującą pozostawała jednak kwestia samych narodzin mitu. Dzięki ustaleniom badaczy, takich jak m. in. John G. Gibson, wiadomo, że ta opowieść narodziła się w środowisku szkockich dudziarzy, którzy posiadanie instrumentu od zawsze uważali za wyraz narodowej dumy. Nic więc dziwnego, iż odczuwali potrzebę stworzenia dla niego odrębnej, heroicznej legendy⁵². Uważam jednak, że źródeł tego zafałszowania rzeczywistości należy upatrywać w treści wspomnianej ustawy, której jeden z zapisów, zabraniający posiadania określonych rodzajów broni, kończył się bardzo ogólnym sformułowaniem *warlike weapons* - co oznaczało mniej więcej „broń do walki”. Taką bronią w rozumieniu twórców mitu mogły być właśnie dudy. Zatem za sprawą dudziarzy instrument ten, nastrajający powstańców jakobickich do walki, z czasem zaczął pretendować do roli romantycznego symbolu, będącego wyrazem pamięci o poległych wojownikach⁵³.

W przypadku publicznego posługiwania się językiem gaelickim nie odnalazłam żadnych przesłanek źródłowych, które potwierdzałyby lub przynajmniej tłumaczyłyby ów domniemany zakaz. Stopniowe zanikanie języka gaelickiego w przestrzeni publicznej wynikało raczej z progresywnej asymilacji Szkotów z resztą wyspiarskiej społeczności. W masowo zakładanych na terenie *Highlands* szkołach szczególny nacisk kładziono na naukę języka angielskiego⁵⁴. Celtyckość oraz barbarzyństwo od wieków były bowiem uważane przez Anglików za synonimy⁵⁵. Warto również wziąć pod uwagę fakt, że wymuszona nauka języka angielskiego wynikała także ze względów czysto praktycznych. Bez interwencji tłumaczy górale nie byli w stanie przeprowadzać na południu Szkocji żadnych transakcji handlowych, tamtejsza społeczność posługiwała się zaś już od dawna tylko językiem angielskim.

⁵¹ K. Jones, dz. cyt., p. 15.

⁵² J. G. Gibson, *Traditional Gaelic Bagpiping, 1745-1945*, London 1989, p. 25.

⁵³ V. E. Williams, *The cultural history of the bagpipe in Britain 1680-1840*, [printout], PhD thesis, supervisor: M. G. H. Pittock, University of Glasgow 2013, p. 49.

⁵⁴ Na koniec ustawy demilitaryzacyjnej z 1715, w ustępie XIV, prawodawca wspominał o rozkazie króla Jerzego I dotyczącym utworzenia na terenie *Highlands* szkół. Powstanie tych placówek edukacyjnych uzasadniono „koniecznością zwalczania niewiedzy oraz grubiaństwa panującego w tamtych stronach”. Szerzej: UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, *Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54*, p. 164.

⁵⁵ A. J. Youngson, *After the Forty-Five, The economic impact on the Scottish Highlands*, Edinburgh 1973, p. 37.

Podsumowując kwestie związane z represyjnymi ograniczeniami dotyczącymi kultury regionu szkockich *Highlands*, szczególną uwagę należy zwrócić na przenikliwość brytyjskiego prawodawcy, a także na jego zrozumienie dla konieczności likwidacji autonomii kulturowej północnych Szkotów. Pod pozorem ograniczeń związanych z ubiorem czy położeniem nacisku na edukację w języku angielskim podejmowano skuteczną walkę z tak ważną dla każdego narodu kulturą i jej symbolami. Utożsamiano z nimi wszelkie przejawy starożytnej kultury Celtów, którą łączono bezpośrednio z prymitywizmem. Potępiano symbole jakobitizmu, które zrównywano z barbarzyństwem. Dla Anglików były to ślady niewygodnej przeszłości, która pozostając w pamięci pokoleń wciąż wówczas żyjących, stanowiła największą przeszkodę dla unifikacji kształtującego się wówczas imperium.

Wobec szerzących się na przestrzeni pierwszej połowy XVIII wieku jakobickich rebelii dla władz londyńskich niezmiennie ważną pozostawała kwestia wierności poddanych Zjednoczonego Królestwa. Nie chodziło tutaj jednak o wierność domniemaną, która była przecież świętym obowiązkiem każdego Brytyjczyka. Okoliczności epoki stworzyły potrzebę wprowadzenia wierności rejestrowanej, którą objęto niemal wszystkie sfery życia publicznego północnej Szkocji, rozpoczynając od szkolnictwa, przez urzędy skarbowe oraz sędownicze, aż po sferę kościelną. Państwowy rejestr zawierający osoby certyfikowane stał się dla władz wygodnym narzędziem do postawienia zbuntowanych jednostek poza nawiasem życia publicznego, a tym samym przestrogą dla wszystkich, którzy odważyliby się zaniechać obowiązku złożenia wiernopoddańczej deklaracji.

Informacje na temat obowiązku składania przysięgi wierności Koronie odnaleźć można w ustawach z lat 1746 oraz 1748. Zapisy te nie dotyczyły jedynie terenów definiowanych jako *Highlands*, ale całego obszaru Szkocji. Pierwsza z ustaw skupiała się na środowisku szkół prywatnych oraz nauczaniu domowym, druga zaś uzupełniała dotychczasowe prawodawstwo przepisami odnoszącymi się do zawodów skarbowych, prawniczych, a także do funkcji kościelnych. Ustęp XXI *Proscription Act* z roku 1746 jako powód wprowadzenia certyfikacji wskazywał: „Zapobieganie napięciom wynikającym z wychowania młodzieży na buntowniczych zasadach”⁵⁶. Można zakładać, że owe „buntownicze zasady” były w tym miejscu rozumiane jako synonim „zasad jakobickich”, zakładających wierność wobec katolickiego pretendenta.

---

⁵⁶ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, Public Act, 20 George II, c. 51, p. 272.

Co więcej, dokument precyzował, że obowiązkiem certyfikacji zostali już wcześniej objęci nauczyciele oraz kapłani czterech uniwersytetów szkockich (Saint Andrew's, Glasgow, Aberdeen oraz Edinburgh), a także szkół znajdujących się w miastach królewskich oraz parafiach wiejskich. Wciąż nieuregulowaną pozostawała jednak kwestia szkół prywatnych, na których właśnie skupiał się dokument. Akt ten głosił, co następuje:

„Nie będzie miała prawa istnienia żadna szkoła prywatna nauczająca języka angielskiego, łaciny, greki lub jakiegokolwiek innej dziedziny literatury, do czasu, gdy zostanie ona zarejestrowana w księdze przez urzędnika hrabstwa czy stewartry wraz z dostarczonymi certyfikatami potwierdzającymi kwalifikację (...)”⁵⁷.

Jako wspomniane certyfikaty rozumieć należy dowód wykształcenia oraz przysięgę wiernopoddańczą złożoną w urzędzie zaufania publicznego przez świeckiego pedagoga lub nauczającego w danej szkole kapłana. W jej myśl nauczyciele byli zobligowani m.in. do prowadzenia w szkołach modlitw w intencji króla oraz członków jego rodziny. Celowość zapisu podkreślał zwrot: „wyraźnymi słowy (...) z imienia i nazwiska”. W razie gdyby nauczyciel poprowadził modlitwę w intencji „osób prawnie niedozwolonych”, wówczas za pierwsze tego rodzaju wykroczenie groziła mu kara pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy (w dokumencie nie wspomniano nic na temat możliwości zamiany jej na grzywnę). Kolejne popełnienie tego rodzaju wykroczenia wiązało się natomiast z karą „przetransportowania nauczyciela do jakiegokolwiek zamorskiej plantacji Jego Królewskiej Mości na okres dożywotni” z zastrzeżeniem, iż jeżeli taka osoba odważy się powrócić do Wielkiej Brytanii, wówczas zostanie skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zwróćmy uwagę, iż było to pierwsze wykroczenie ujęte na kartach ustawy proskrypcyjnej, które podlegało karze w wymiarze dożywotnim.

Uwadze ustawodawcy nie umknęła także kwestia rodziców oraz opiekunów, którzy posyłać swoich podopiecznych do nierejestrowanych szkół prywatnych. Również oni w takim wypadku za pierwsze tego rodzaju wykroczenie podlegali karze pozbawienia wolności na okres 3 miesięcy. Jeżeli pomimo to nie zmienili swojego zdania w stosunku do placówki edukacyjnej i po raz kolejny podjęli próbę umieszczenia dziecka w niecertyfikowanej szkole, wówczas kara więzienia wydłużała się do 2 lat⁵⁸.

---

⁵⁷ Tamże, s. 272-273.

⁵⁸ Tamże, s. 273.

Ustawa poruszała także kwestię edukacji oraz domowego nauczania religii. Przysięgi wierności musieli rejestrować wszyscy kapelani rodzin, guwernerzy, korepetytorzy oraz nauczyciele dzieci w domach prywatnych. Jeśli nie wywiązali się z tego obowiązku, podlegali karze pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy, natomiast za drugie oraz każde kolejne tego rodzaju wykroczenie zagrażała im kara transportu do jednej z zamorskich kolonii Jego Królewskiej Mości na 7 lat. Tak jak w przypadku szkół prywatnych, bez winy nie pozostawali również rodzice czy opiekunowie prawni, którzy zatrudniali w swoich domach wyżej wymienione osoby. Również im za przyjęcie do pracy pedagoga lub kapelana bez odpowiednich dokumentów groziła kara pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy w wypadku pierwszego tego rodzaju wykroczenia oraz na okres 2 lat w wypadku jego ponownego popełnienia⁵⁹.

Jak już wspominałam, *Proscription Act* z roku 1746 uzupełniała ustawa z roku 1748. Obowiązek legitymowania się certyfikatem wiernopoddańczym został ujęty w ustępach od XII do XVI, a także w ustępie XXI. Ustęp XII rozpoczynała kwestia związana z „osobami, które otrzymają lub będą zainteresowane jakimkolwiek udziałem w zyskach niezarejestrowanych szkół prywatnych, lub będą utrzymywały taką szkołę we własnym imieniu”⁶⁰. Wówczas, osądzone przed co najmniej dwoma sędziami, podlegały one karze pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy, natomiast w przypadku ponownego dopuszczenia się powyżej zdefiniowanego przewinienia mogły zostać przetransportowane do „jakiegokolwiek zamorskiej kolonii Jego Królewskiej Mości” na okres dożywotni. Kolejne elementy ustawy z 1748 roku dotyczyły funkcji skarbowych oraz prawnych. Rejestracji przysięg na jej mocy podlegali wszyscy gubernatorzy, zastępcy gubernatorów, dyrektorzy, sekretarze, kasjerzy, skarbnicy oraz księgowi pracujący w *The Bank of Scotland* lub *The Royal Bank*. Na złożenie oraz rejestrację przysięgi w odpowiednim urzędzie zaufania publicznego otrzymywali oni odpowiednio 3 miesiące od dnia 24 czerwca 1748 r. W przeciwnym razie mogli zostać pozbawieni prawa wykonywania zawodu. Podobnie kwestia prezentowała się w przypadku zawodów prawnych. Tutaj do tożsamej czynności zostali zobligowani pisarze, agenci, radcy

---

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1747/21G2n25, Public Act, 21 George II, c. 34, p. 426.

prawni oraz tzw. *extractors*⁶¹ świadczący swoje usługi w Sądzie Sesyjnym⁶², Sądzie Sprawiedliwości⁶³ lub Sądzie Skarbowym⁶⁴.

Kolejnym filarem życia publicznego, który dotknęły przepisy ustawy, był Szkocki Kościół Episkopalny. Aby zrozumieć następstwa, jakie niesły dla niego osiemnastowieczne regulacje, należy cofnąć się do 1690 r. Wówczas Szkoci oficjalnie odrzucili formę episkopatu terytorialnego, przywracając w kraju system prezbiterialny⁶⁵. Ten rodzaj religijnej degradacji, połączony z detronizacją królewskiego rodu Stuartów, doprowadził do schizmy w Kościele Szkockim (ang. *non-juring schism*). Część biskupów szkockich, obarczając nowego monarchę winą za odsunięcie od religijnego prymatu, zdecydowała się nie uznać jego władzy. Deklaracja ta stawiała w trudnej sytuacji także angielskie władze kościelne, czego dowodziła chociażby korespondencja biskupa Londynu, Henry’ego Comptona, i biskupa Edynburga. Compton wyjaśniał w niej, że anglikańskie struktury kościelne nie mogą udzielić ani ochrony prawnej, ani zatrudnienia duchownym, którzy nie uznawali oficjalnie nowej władzy⁶⁶. Większość zatrzymanych w politycznej próżni szkockich biskupów postanowiła więc opowiedzieć się po stronie jakobitów, ufając, że powrót do władzy Stuartów ureguluje na nowo ich kłopotliwy status. Władze państwowe postanowiły jednak niewzruszenie trwać przy obranym stanowisku, wprowadzając w 1711 roku ustawę *Scottish Episcopalians Act*. Głosiła ona, że do sprawowania kultu publicznego mieli być uprawnieni jedynie duchowni, którzy korzystali z angielskiego modlitewnika oraz odmawiali imienne modlitwy za brytyjskich władców wyznania protestanckiego⁶⁷. Stanowisko to przyczyniło się do dalszej polaryzacji obydwu Kościołów. Zbuntowani duchowni nadal nieśli, nielegalną z prawnego punktu widzenia, posługę kapłańską, zaś ich

⁶¹ Extractor – osoba upoważniona do wydawania oficjalnie uwierzytelnionej kopii orzeczenia sądu lub innego publicznie zarejestrowanego dokumentu.

⁶² Sąd Sesyjny (ang. *Court of Session*) – najwyższy sąd cywilny w XVIII-wiecznej Szkocji z siedzibą w Edynburgu. Więcej informacji na jego temat można odnaleźć w: A. Stępkowski, *Kształtowanie się mieszanego systemu szkockiego prawa prywatnego w XIX i XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze”, t. 2, z. 1, Warszawa 2002, s. 67.

⁶³ Sąd Sprawiedliwości (ang. *Court of Justice*) – najwyższy sąd karny w XVIII-wiecznej Szkocji z siedzibą w Edynburgu.

⁶⁴ Sąd Skarbowy (ang. *Court of Exchequer*) – najwyższy sąd skarbowy w XVIII-wiecznej Szkocji z siedzibą w Edynburgu.

⁶⁵ M.C. Harmes, *An English Kirk? Scottish Episcopalians at home and abroad*, „Journal of the Sydney Society for Scottish History” Vol. 19 (2021), p. 86.

⁶⁶ F. D. Schneider, *Scottish Episcopalians and English Politicians: The Limits of Toleration*, „Historical Magazine of the Protestant Episcopal Church”, Vol. 45, No. 3, (September 1976), p. 279.

⁶⁷ J. R. Davies, N. Taylor, *Sacraments and Ministry in the Scottish Episcopal Church*, „Scottish Episcopal Institute Journal”, Vol. 6,1, (Spring 2022), p. 70.

czynny udział w rebelii jakobickiej 1715 roku został ukarany przez monarchę licznymi grzywnami, wydalaniem z parafii, w których znajdowali schronienie, a także zamykaniem miejsc kultu⁶⁸. Ustęp XIII ustawy z 1748 r. pozbawiał zaś wszystkich duchownych Szkockiego Kościoła Episkopalnego, których *letters of orders*⁶⁹ nie zostały wydane przez angielskich lub irlandzkich biskupów, prawa do legalnej posługi kapłańskiej⁷⁰. Ustawa ta, będąca elementem brytyjskiego systemu represyjnego, uderzała więc bezpośrednio w szkockich dysponentów władzy biskupiej, którzy od tej pory tracili posiadane dotychczas prawo do legitymizacji posługi kapłańskiej nowych duchownych.

Zapis ten uzupełniał dodatkowo ustęp XXI tej samej ustawy, który głosił, że jeżeli nieuprawniony do tego duchowny poprowadził nabożeństwo w świątyni, wówczas osoby będące świadkami takiego zdarzenia miały prawo w ciągu 5 dni poinformować o sprawie odpowiedniego sędziego oraz złożyć zeznania przeciwko takiemu duchownemu. Co szczególnie istotne, zastrzeżono, że dowody złożone przez świadka nie mogły być wykorzystane przeciwko niemu⁷¹.

Podsumowując, brytyjscy prawodawcy równie wnikliwie skupili swoją uwagę na kwestiach edukacyjnych, administracyjnych oraz kościelnych północnej prowincji Zjednoczonego Królestwa. Po pierwsze, postanowiono właściwie zadbać o wykształcenie młodych Szkotów poprzez objęcie szczególnym nadzorem ich pedagogów. System wdrożonych kar skutecznie zniechęcał tych drugich do krzewienia pośród młodzieży wywrotowych treści, za które mogli ponieść karę dożywotniego pobytu poza rodzinnym krajem. Po drugie, państwo w sposób szczególny stanęło na straży moralności urzędników skarbowych oraz sądowych, którzy mogli stać się potencjalnym zapleczem intelektualnym ruchu jakobickiego. W myśl wdrożonych regulacji za samo niedopilnowanie złożenia odpowiednich deklaracji wiernopoddańczych, wspomniani urzędnicy byli narażeni na karę dożywotniego zakazu wykonywania zawodu. Co więcej, sformułowany przez rząd system represji uderzał również w skłonne do buntu duchowieństwo Szkockiego Kościoła Episkopalnego, którego biskupów pozbawiono najważniejszych prerogatyw, wynikających dotychczas z dzierżonej przez nich władzy. W restrykcyjny sposób ustawodawcy wymusili na Szkotach całkowite posłuszeństwo brytyjskiemu ładowi

⁶⁸ F. D. Schneider, dz. cyt., s. 281.

⁶⁹ Letters of orders – dokument wydawany przez biskupa nowo wyświęconym diakonom i kapłanom jako dowód ich święceń.

⁷⁰ UKPA, *Records of the House of Lords (c1293-2019)*, sygn. HL/PO/PU/1/1747/21G2n25, Public Act, 21 George II, c. 34, p. 427.

⁷¹ Tamże, s. 431.

prawnemu, w myśl którego monarcha pozostawał przedstawicielem dynastii hanowerskiej.

Ostatni już rodzaj regulacji prawnych, którego celem było ukaranie Szkotów za podejmowanie rebelii, dotyczył własności ziemskich. Kwestie te regulowały dwa akty opublikowane w 1747 r. Pierwszym z nich był tzw. *Vasting Act*, który dotyczył konfiskat majątkowych przeprowadzanych wśród zbuntowanych jakobitów. Drugi zaś stanowił przedłużenie przepisów zawartych w *Proscription Act* z 1746 r. do pierwszego dnia sierpnia 1748 r. Ponadto dodawał on dwa ustępy, dotyczące możliwości zakupu przez państwo określonych w akcie ordynacji ziemskich. Każda z wymienionych ustaw przyczyniała się w pewien sposób do centralizacji władzy na terytorium szkockiej prowincji, przyspieszając tym samym postępujący rozpad wspólnot klanowych oraz doprowadzając do nieodwracalnych przemian społeczno-gospodarczych, które już w drugiej połowie XVIII stulecia trwale zmieniły obraz północnej części Zjednoczonego Królestwa.

Aby w pełni zrozumieć zamiary władz brytyjskich na tle postępujących w Szkocji przemian gospodarczych, należy najpierw nakreślić ich genezę oraz przebieg. Przez wzgląd na swoją dynamikę, przemiany te zyskały w historiografii miano „szkockiej rewolucji agrarnej” (ang. *Scottish Agricultural Revolution*)⁷². Do najważniejszych przemian, które były wynikiem wspomnianego procesu, należało przejście od systemu uprawy ziemi zwanego „systemem ruchomych platform” (ang. *run rig system*) do gospodarki opartej na wypasie owiec oraz bydła na stopniowo komasowanych gruntach. Korzenie systemu ruchomych platform sięgały jeszcze średniowiecza. Polegał on na uprawie przez dzierżawców fragmentów ziemi, które podlegały cyklicznej, dorocznej wymianie pomiędzy gospodarzami⁷³. Co więcej, miał on kluczowe znaczenie dla terenowej struktury zaludnienia w Szkocji, gdyż jako dominującą formę osiedleńczą wprowadzał rozproszone pomiędzy polami, kilkudziesięcioosobowe

---

⁷² I. D. Whyte, K. A. Whyte, *The Changing Scottish Landscape: 1500–1800*, Oxfordshire 1991, p. 126. Warto w tym miejscu doprecyzować, iż w polskiej historiografii nie używa się terminu „rewolucja agrokulturalna”. Co natomiast dotyczy nauki anglosaskiej, tam funkcjonuje już rozróżnienie na „rewolucję agrokulturalną”, która wiąże się ze zmianą sposobu uprawiania ziemi/hodowli, oraz „rewolucję agrarną”, odnoszącą się do skutków społecznych i prawnych spowodowanych zmianami w strukturze i sposobie produkcji. Szerzej: M. Markiewicz, *Pojęcie „Rewolucji” w historiografii anglosaskiej czasów nowożytnych*, w: *Od Europy nowożytnej do Europy nowoczesnej. Studia i szkice Mariusza Markiewicza*, red. K. Kuras, A. K. Link-Lenczowski, R. Niedziela, Kraków 2022, s. 334.

⁷³ J. Skinner Sawyers, *Bearing the people Away. The Portable Highland Clearances Companion*, Sydney 2013, p. 182.

osady rolnicze (ang. *farmtouns*)⁷⁴. Ukształtowany w ten sposób archaiczny schemat uprawny uległ całkowitej destrukcji na skutek procesu komasacji majątków przez wielkich posiadaczy ziemskich. Na terenach południowej Szkocji rozpoczęła się ona już w latach dwudziestych XVIII wieku, zaś pośród wyżyn jej największe natężenie przypada na okres od 1760 do 1830 r.⁷⁵ Scharakteryzowane powyżej przemiany gospodarcze doprowadzały do przymusowego wysiedlania ludności. Wypas owiec oraz bydła nie angażował już bowiem tak znacznego kapitału ludzkiego, co wiązało się z falowym napływem mieszkańców *Highlands* na południe krainy, gdzie poszukiwali pracy w podmiejskich gospodarstwach lub najczęściej uzyskiwali zatrudnienie w pierwszych powstających wówczas fabrykach⁷⁶.

Unifikacja następowała więc poprzez przymusową integrację ludności, wynikającą z konieczności zmiany prowadzonego dotychczas trybu życia. Zmiana ta wywołana była wspomnianymi przemianami w strukturze rolnictwa regionu *Highlands*. Istotną rolę w przyspieszeniu owego procesu odegrało tutaj również londyńskie ustawodawstwo karne, które za sprawą wspomnianego *Vesting Act* komasowało rozległe majątki ziemskie zbuntowanych jako bitów w ręku monarchy.

Przechodząc do treści ustawy, miała ona za zadanie kolejno: sankcjonować konfiskatę majątków jakobickich buntowników oraz przekazywać je następnie w posiadanie władcy, określić metodologię skutecznego pozyskiwania takich majątków, a także sprecyzować „sposób wykorzystania produktów konfiskowanych majątków na użytek Jego Królewskiej Mości”⁷⁷. Podległe konfiskacie mienie dokument opisywał następująco: „ziemie i dziedzictwa, dobra i majątki, nieruchomości i ruchomości wszystkich zdrajców, którzy dopuścili się udziału w rebelii”⁷⁸. Do opieki nad określonymi w ten sposób dobrami wyznaczał zaś trzech (lub więcej) baronów skarbu (ang. *barons of exchequer*), do zadań których należało „zbadanie posiadłości”, rozumiane zapewne jako sporządzenie rodzaju inwentarza, a także pobieranie czynszów oraz wszelkich innych opłat należnych Koronie. Co więcej, wszelkie „dobra osobiste oraz ruchomości” znajdujące się na obszarze konfiskowanej posiadłości miały zostać

⁷⁴ Davidson N., *The Scottish Path to Capitalist Agriculture 1: From the Crisis of Feudalism to the Origins of Agrarian Transformation (1688–1746)*, „Journal of Agrarian Change”, Vol. 4, No. 3 (July 2004), p. 243.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ T. M., Devine, *The Scottish clearances, a history of the dispossessed 1600-1900*, London 2018, p. 61.

⁷⁷ *Public Act, 20 George II, c. 41*, w: *The Statutes at Large from the 20th to the 23th year of king Georg II*, Vol. 19, ed. D. Pickering, London 1765, p. 109.

⁷⁸ Tamże.

wycenione oraz sprzedane na aukcjach. Zyski ze sprzedaży miały zaś oczywiście wpłynąć do skarbu państwa. Akt przewidział również sankcję karną za wszelkie próby dokonania rabunku oraz spustoszenia przejmowanych przez władcę posiadłości. Oskarżony o tego rodzaju przestępstwo podlegał karze zapłaty trzykrotnego odszkodowania na rzecz skarbu państwa. Odszkodowanie to było oszacowywane przez samego barona skarbu, odpowiedzialnego za dany majątek lub też wyznaczonego przez niego pełnomocnika. Zaznaczmy w tym miejscu, że wielu buntowników, którzy utracili ziemię na skutek wdrożonej ustawy, pełniło funkcję klanowych naczelników. Pośród wyżyn funkcjonowało zaś bardzo trafnie oddające istotę funkcjonowania wspólnoty powiedzenie, że „klan bez ziemi to klan upadły”⁷⁹. Rozproszenie ludności, które nastąpiło na skutek działań wdrożonych mocą ustawy, przyczyniło się zapewne do stopniowego osłabiania więzi pomiędzy wspólnotami, których struktury ulegały na przestrzeni XVIII wieku postępującej korozji.

Zapisy ustawy konfiskacyjnej z 1747 r. uzupełniała inna wydana w tym samym czasie regulacja. Ustępy II oraz III tego dokumentu umożliwiały Koronie zakup m.in. szkockich ordynacji, które dotychczas zgodnie z prawem pozostawały niepodzielnie i niezbywalnie w posiadaniu ordynatów. Swoje zamiary prawodawca ujmował w słowach: „Może być to konieczne dla zachowania pokoju publicznego oraz dalszego ucywilizowania mieszkańców gór szkockich”⁸⁰. Interesującym pozostaje jednak fakt, że zapisy ustawy wykaczały znacznie dalej poza osobę ordynata. Korona nabywała bowiem prawo do zakupu ziemi od opiekunów lub nauczycieli: „niemowląt, uczniów, nieletnich, osób niezrównoważonych lub szalonych, głupich oraz wściekłych”⁸¹. Aby w pełni zrozumieć tok myślenia prawodawcy, przyjrzyjmy się szczególnie słowom wskazującym na okoliczności takiego zakupu, dokonywanego potencjalnie przez władze. W myśl ustawy było możliwe sprzedanie przez wyżej wymienione osoby takich ordynacji, które „Jego Królewska Mość, jego spadkobiercy oraz następcy uznają za stosowne do nabycia dla realizacji wyżej wymienionych celów”⁸². Zadajmy w tym miejscu pytanie, czy zwrot „uznają za stosowne” wyraża możliwość dokonania transakcji, czy też staje się w świetle prawa polem do sankcjonowanych nadużyć? Jeśli przykładowo pełnomocnicy monarchy dowiedli, że posiadanie ziemi przez ordynata czy osobę nieletnią

⁷⁹ R. A. Dodgshon, *From Chiefs to Landlords: Social and Economic Change in the Western Highlands & Islands*, Edinburgh 1998, p. 32.

⁸⁰ UKPA, Records of the House of Lords (c1293-2019), *Public Act, 20 George II, c. 51*, sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, p. 370.

⁸¹ Tamże, s. 171.

⁸² Tamże.

zagrozało w jakikolwiek sposób ogólnie rozumianemu „porządkowi społecznemu”, mogli wówczas bardzo łatwo wymusić wykup takiej własności ziemskiej „dla realizacji postawionych celów”. Władza w 1747 r. otrzymywała ku temu odpowiednie narzędzia. Jak zaś przedstawiała się kwestia zapłaty za owe ziemie? Pieniądze, które sprzedający otrzymywał w ramach transakcji zawartej z państwem, „mogły zostać rozplanowane oraz wykorzystane jedynie do takich samych celów użytkowych”. Celem tym w świetle prawa był więc ponowny zakup ziemi, co na północy krainy czy w ogóle na terenie całej Szkocji stawało się z roku na rok coraz trudniejsze, jeżeli w ogóle w jakiś sposób osiągalne. Można postawić więc tezę, że tak sprecyzowany cel wydatkowania środków skłaniał niedawnych sprzedawców do zakupu ziemi w miejscach, gdzie była ona znacznie łatwiejsza do zdobycia. Do tego opisu idealnie pasowały zaś kolonie amerykańskie czy, jak to dyplomatycznie ujmowały akty prawne, „jakiegokolwiek zamorskie posiadłości Jego Królewskiej Mości”. Można wyrazić przypuszczenie, że zamierzonym skutkiem ustawy mogło być nie tylko wysiedlenie ludności rolniczej terenów północnej Szkocji, ale również pozbawienie tamtejszych ziem ich dotychczasowych właścicieli. Ten domniemany przymus emigracyjny sprzyjał natomiast komasacji ziem szkockich w ręku monarchy, który zarządzał nimi za pomocą namiestników. W ten zaś sposób król budował sukcesywnie na terenie Szkocji zaplecze gospodarcze dla Zjednoczonego Królestwa, oparte w tym przypadku głównie na sektorze hodowlanym.

Brytyjskie ustawodawstwo karne wywarło znaczny wpływ na unifikację społeczeństwa szkockiego, która dokonała się na przestrzeni XVIII stulecia. Proces ten możemy podzielić zasadniczo na dwie płaszczyzny. Pierwsza z nich opierała się na zredukowaniu społeczeństwa szkockiego do posłuszeństwa jedynej prawowitej władzy, reprezentowanej w tym przypadku przez kolejnych przedstawicieli dynastii hanowerskiej. Cel ten prawodawcy osiągnęli poprzez cykliczne wdrażanie oraz restrykcyjne egzekwowanie kolejnych regulacji o charakterze karnym, które dotyczyły większości sektorów życia publicznego Szkocji. Analizowane przepisy odnosiły się zarówno do kwestii związanych z organizacją militarnego zaplecza buntu, gdzie szczególny nacisk położono na demilitaryzację obszaru *Highlands*, jak i sferę intelektualną, mogącą stać się podłożem dla szerzenia zbrodniczej, z rządowego punktu widzenia, propagandy. Prawodawcy nie zapomnieli również o sferze kulturalnej symboliki. Przejawiała się ona w osobliwym stroju, który z czasem stał się elementem charakterystycznym nie tylko szkockich górali, ale także wszystkich zwolenników powrotu do władzy Stuartów. Szczególną uwagę należy zwrócić na rolę wprowadzanych przez rząd legislacji w procesach społeczno-gospodarczych,

które rozpoczynając od destrukcji autorytetu naczelników klanów, prowadziły stopniowo do zniszczenia struktur wspólnot klanowych. Potencjalny bunt tracił w ich świetle zaplecze ludzkie, reprezentowane w znacznej mierze przez szkockich górali, najbardziej wiernych zamorskim pretendentom.

Druga z płaszczyzn wspomnianej unifikacji opierała się natomiast na likwidacji, a precyzyjniej mówiąc, na znacznym zredukowaniu odrębności, jakie jeszcze od czasów epoki średniowiecza występowały pomiędzy stojącymi na wyższym poziomie cywilizacyjnym mieszkańcami południowego regionu Szkocji zwanego *Lowlands* a dzikim i nieujarzmionym obszarem *Highlands*. Osiemnasty wiek oraz wprowadzone na skutek kolejnych rebelii regulacje prawne sprzyjały procesowi, który na potrzeby tej pracy można nazwać „procesem otwierania wyżyn”. Po pierwsze, obszar ten stał się miejscem znacznie bezpieczniejszym, co uczyniło go bardziej przystępnym zarówno w perspektywie podróży, jak i przybyszów wiążących z nim ambicje gospodarcze. Destrukcja systemu klanowego wpłynęła zaś na ujednoczenie struktury społecznej Szkocji, usuwając z niej prowadzące bratobójcze walki klany, rządzące się systemami archaicznych zależności feudalnych. Wspomniana unifikacja nastąpiła również na polu kulturowym, gdzie w opozycji do barbarzyńskiej kultury celtyckiej zaczęto promować znacznie bliższe Anglikom wzorce oświeceniowe. Proces komasacji gruntów na obszarze *Highlands* przyczynił się zaś do postępującego ujednoczenia modelu pracy górali, zmuszonych do podejmowania zajęć zbliżonych do tych, którymi trudnili się ich południowi rodacy.

Jak każdy postęp cywilizacyjny, tak rozwój Szkocji w XVIII w. również miał swoją cenę. Niekwestionowanym oraz nieocenionym pozostaje wkład, jaki Anglicy wnieśli w rozwój niegdyś niepodległego państwa szkockiego. W ciągu zaledwie pięćdziesięciu lat wdrożyli na północy Zjednoczonego Królestwa zmiany, które pod wieloma względami okazały się dla Szkotów korzystne. W ślad za tymi zmianami podążał jednak człowiek oraz krzywda, która przypadła mu w udziale. Bo czym w istocie Anglicy uczynili Szkocję? Kraina została obwarowana twierdzami, na każdym kroku można było natknąć się na posterunki wartowników i patrole. Prawo pozwalało zaś na ingerencję władz w wiele obszarów życia Szkotów. Promowano denuncjację, skutkiem której pośród społeczeństwa szerzyła się powszechna podejrzliwość. Komasowano grunty, z których w sposób często nagły wysiedlano dzierżawców pochodzących z rodzin od wieków zamieszkujących określone domostwa. Do zmiany miejsca zamieszkania zmuszano całe społeczności, pozbawiając je ich korzeni. W ten sposób stworzono „człowieka brytyjskiego” – obywatela bezwzględnie posłusznego, o ujednoczonym stroju, języku oraz trybie życia, człowieka,

któremu na długie lata nakazano zapomnieć o dalekich wzgórzach północy oraz rozgrywającej się tam historii.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Public Act, 20 George II, c. 41, w: *The Statutes at Large from the 20th to the 23th year of king George II*, Vol. 19, ed. D. Pickering, London 1765, pp. 109 - 125.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1724/11G1n61, Public Act, 11 George I, c. 26, pp. 721 - 728.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1715/1G1s2n92, Public Act, 1 George I, Statute 2, c. 54, pp. 161 - 164.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1746/20G2n41, Public Act, 20 George II, c. 51, pp. 263 - 275.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1747/21G2n25, Public Act, 21 George II, c. 34, pp. 370 - 372.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1753/26G2n65, Public Act, 26 George II, c. 20, pp. 315 - 319.

UK Parliamentary Archives, Records of the House of Lords (c1293-2019), sygn. HL/PO/PU/1/1782/22G3n113, Public Act, 22 George III, c. 63, pp. 303 - 304.

The Act of Settlement (1700), [online] <https://www.legislation.gov.uk/aep/Will3/12-13/2>, [dostęp: 3.03.2023].

Bowie K., *Public Opinion, Popular Politics and the Union of 1707*, "The Scottish Historical Review", Vol. 82, No. 214, 2003 (October 2003), pp. 226 - 260.

Literatura

Davidson I., *Some Comments on the Traditional Historiography of the Black Watch, 1725-1815*, „Journal of the Society for Army Historical Research”, Vol. 84, No. 339 (Autumn 2006), pp. 223 - 235.

Davidson N., *The Origins of Scottish Nationhood*, London 2000.

Davidson N., *The Scottish Path to Capitalist Agriculture 1: From the Crisis of Feudalism to the Origins of Agrarian Transformation (1688–1746)*, „Journal of Agrarian Change”, Vol. 4, No. 3 (July 2004), pp. 227 – 268.

Davies J. R., Taylor N., *Sacraments and Ministry in the Scottish Episcopal Church*, „Scottish Episcopal Institute Journal”, Vol. 6,1 (Spring 2022), pp. 69 – 80.

Dodgshon R. A., *From Chiefs to Landlords: Social and Economic Change in the Western Highlands & Islands*, Edinburgh 1998.

Durie B., *Clans, Families and Kinship Structures in Scotland - An Essay*, „Genealogy”, Vol. 6, No. 4 (November 2022), pp. 1 – 20.

Dziennik M., *“Under ye Lash of ye Law”: The State and the Law in the Post-Culloden Scottish Highlands*, „Journal of British Studies”, Vol. 60, Issue 3 (July 2021), pp. 609 - 631.

Fox A., *Jockey and Jenny: English Broadside Ballads and the Invention of Scottishness*, „Huntington Library Quarterly”, Vol. 79, No. 2 (Summer 2016), pp. 201 – 222.

Gibson J. G., *Traditional Gaelic Bagpiping, 1745-1945*, London 1989.

Gold J. R., Gold M. M., *“The Graves of the Gallant Highlanders”: Memory, Interpretation and Narratives of Culloden*, „History and Memory”, Vol. 19, No. 1 (Spring/Summer 2007), pp. 5 – 38.

Grant A., *Letters from the Mountains, Between the Years 1773 and 1803*, ed. J.P. Grant, Vol. 1, New York 2011.

Hanczewski P., *„Patrioci” i „ludzie innego rodzaju” - szkockie spory o unię 1707 roku*, Toruń 2010.

Harmes M. K., *An English Kirk? Scottish Episcopalians at home and abroad*, „Journal of the Sydney Society for Scottish History”, Vol. 19 (2021), pp. 81 – 96.

Hume R. D., *The Value of Money in Eighteenth-Century England: Incomes, Prices, Buying Power, and Some Problems in Cultural Economics*, „Huntington Quarterly Quarterly”, Vol. 77, No. 4 (Winter 2014), pp. 373-416.

Jones K., *The Aftermath of the 1745 Jacobite Rebellion: How British Reformatory Measures and Chief Complicity Destroyed Clanship in the Scottish Highlands*, [printout], bachelor thesis, supervisor: J. Nicoletta, University of Washington, Tacoma 2021.

Lange M., Mahoney J., vom Hau M., *Colonialism and Development: A Comparative Analysis of Spanish and British Colonies*, „American Journal of Sociology”, Vol. 111, No. 5 (March 2006), pp. 1412-1462 .

Maciness I. A., *Jacobitism in Scotland: Episodic Cause or National Movement?*, „The Scottish Historical Review”, Vol. 86, No. 222 (October 2007), pp. 225 – 252.

Magnusson M., *Scotland: The Story of a Nation*, Croydon 2000.

Markiewicz M., *Pojęcie „Rewolucji” w historiografii anglosaskiej czasów nowożytnych*, w: *Od Europy nowożytnej do Europy nowoczesnej. Studia i szkice Mariusza Markiewicza*, red. K. Kuras, A. K. Link-Lenczowski, R. Niedziela, Kraków 2022, s. 331-337.

Millar A. H., *Note on the Proclamation for Disarming of the Highlands in 1746*, „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Vol. 30 (1896), pp. 210 – 222.

Morgan V., *Agricultural Wage Rates in Late Eighteenth-Century Scotland*, „The Economic History Review”, Vol. 24, No. 2 (May 1971), pp. 181-201.

Niemojowska M., *Ostatni Stuartowie*, Warszawa 1992.

Nowakowska-Dryk A., *Unia realna angielsko-szkocka w ujęciu historiografii szkockiej XX w. Od kontynuacji do rewizji*, „Acta Universitatis Lodzianis”, Folia Historica, 70 (2001), s. 167 – 206.

Oates J., *Sweet William or the Butcher? The Duke of Cumberland and the '45*, Barnsley 2008.

Reid S., *Scottish national dress and tartan*, London 2013.

Schneider F. D., *Scottish Episcopalians and English Politicians: The Limits of Toleration*, „Historical Magazine of the Protestant Episcopal Church”, Vol. 45, No. 3 (September 1976), pp. 275 - 295.

Skinner Sawyers J., *Bearing the people Away. The Portable Highland Clearances Companion*, Sydney 2013.

Sępkowski A., *Kształtowanie się mieszanego systemu szkockiego prawa prywatnego w XIX i XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze”, t. 2, z. 1 (2002), s. 57 - 92.

Stevens R., *The Act of Settlement and the Questionable History of Judicial Independence*, „Oxford University Commonwealth Law Journal”, Vol. 1, 2001, Issue 2, pp. 253 – 267.

Szymura M., *Brytyjska ustawa Proscription Act z 1746 r. jako forma reakcji na działalność ruchu jakobitów w XVIII-wiecznej Szkocji*, w: *Okresy przejściowe – ustroj i prawo*, red. J. Przygodzki, Wrocław 2019, s. 55-68.

Whyte I. D., Whyte K. A., *The Changing Scottish Landscape: 1500–1800*, Oxfordshire 1991.

Williams V. E., *The cultural history of the bagpipe in Britain 1680-1840*, [printout], PhD thesis, supervisor: M. G. H. Pittock, University of Glasgow, Glasgow 2013.

Worton J., *The Battle of Glenshiel: The Jacobite Rising in 1719*, Warwick 2018.

Youngson A. J., *After the Forty-Five, The economic impact on the Scottish Highlands*, Edinburgh 1973.

REPRESSIONS OF THE HANOVERIAN ERA, OR HOW EIGHTEENTH-CENTURY BRITISH PENAL REGULATIONS INFLUENCED THE UNIFICATION OF SCOTTISH SOCIETY

Abstract: The article presents the spectrum of changes that took place in Scotland under the influence of criminal legislation from the reign of George I and George II of Hanover. Penal laws were primarily intended to stop Jacobite rebellions breaking out in the north of the state. The work begins with a historical outline describing the circumstances in which particular types of repression were applied. The author's starting point is the moment when the Hanoverian dynasty came to power in the United Kingdom. She divides the characterized repressions into regulations concerning: demilitarization, culture, administration, education, church and land ownership of the Scottish province. While characterizing each of the passages specified above, she pays special attention to its importance for the process of unification of the Scots with the Anglo-British society. The work is concluded with a reflection on the real nature of the legislation and the price that the Scots were forced to pay for the progress of civilization in the northern province of the United Kingdom

Key words: repressions, House of Hanover, Jacobitism, Scotland, Kingdom of Great Britain.

PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH WIELKIEJ BRYTANII

Abstrakt: Celem niniejszego rozdziału jest porównanie zjawiska przestępczości nieletnich w Polsce i wybranych krajach Wielkiej Brytanii, a także próba zidentyfikowania czynników wpływających na owy problem oraz sposobów radzenia sobie z nim. Zjawisko przestępczości wśród nieletnich jest coraz częstsze we współczesnym świecie i pozostaje w kręgu zainteresowania wielu badaczy - prawników, socjologów, a także psychologów. Przestępczość nieletnich stanowi wyzwanie dla wielu współczesnych państw - Polska, Anglia czy Walia nie są wyjątkami. Wręcz przeciwnie - w tych krajach przestępczość nieletnich jest poważnym problemem społecznym. Literatura przedmiotu pokazuje, że nie ma jednej, wspólnej dla większości państw, tendencji w podejściu do tego zagadnienia. Można jedynie spróbować wyróżnić kilka modelowych rozwiązań przyjętych przez systemy wymiaru sprawiedliwości w różnych krajach. Owe zróżnicowania wynikają zarówno z uwarunkowań politycznych, założeń ideologicznych, ale również z kontekstu społeczno-kulturowego, czy nawet tradycji prawnej danego państwa. Aby jak najszerszej przedstawić problem przestępczości nieletnich w rozdziale podjęto się ogólnej charakterystyki przestępczości nieletnich i zwrócono uwagę na potrzebę odmiennego traktowania nieletnich sprawców. Autorka podkreśla, że już starożytni prawodawcy dostrzegali znaczące różnice pomiędzy nieletnimi a dorosłymi sprawcami, co potwierdziły badania współczesnych badaczy. Jednakże dopiero niedawno, bowiem na przełomie XIX i XX wieku zaczęto wypracowywać odrębne zasady postępowania z nieletnimi, co wiązało się przede wszystkim z koniecznością zaistnienia wyspecjalizowanego sądownictwa rozpatrującego sprawy najmłodszych sprawców. Wobec tego, autorka skupiła się na scharakteryzowaniu instytucji prawnych, które - w postępowaniu z nieletnimi - koncentrowały się przede wszystkim na aspekcie wychowawczym, bowiem głównym celem wszystkich reform w tym zakresie jest dążenie do jak największej resocjalizacji młodych sprawców. Zważywszy na fakt, iż przestępczość nieletnich jest niebagatelnym problemem społecznym w wielu krajach, na przykładzie rozwiązań przyjętych przez Polskę i wybrane kraje Wielkiej Brytanii, przedstawiono także możliwe sposoby reakcji systemów wymiaru sprawiedliwości na omawiane zjawisko. Prezentowany w owym rozdziale problem badawczy przedstawiono na podstawie treści aktów prawnych, ale również opracowań poświęconych przestępczości nieletnich zarówno w Polsce, jak i w Wielkiej Brytanii. Problematyka owego rozdziału opiera się na zapoznaniu się z zagadnieniem przestęp-

czości nieletnich w obu krajach oraz próbie przedstawienia różnic w podejściu do owego problemu w Polsce, Anglii i Walii. Autorka przede wszystkim próbuje znaleźć odpowiedź na pytanie w jaki sposób państwa próbują zapobiegać przestępstwom popełnianym przez tę kategorię sprawców oraz jak reagują na jeden z najważniejszych problemów współczesnych społeczeństw.

Słowa kluczowe: nieletni, przestępczość nieletnich, przestępstwo, prewencja

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Niniejszy rozdział poświęcony jest niezwykle doniosłej i aktualnej problematyce, która niewątpliwie zasługuje na szczególną uwagę z punktu widzenia zapobiegania przyczynom przestępczości nieletnich.

Nie ulega wątpliwości, że w ostatnich latach, przestępczość wśród nieletnich w Polsce jest tematem dyskutowanym na szeroką skalę. Ze środków masowego przekazu wciąż napływają informacje o kolejnych patologicznych zachowaniach wśród małoletnich, w szczególności w środowisku szkolnym. Agresja, przemoc czy dyskryminacja to tylko część problemów, z którymi na co dzień muszą mierzyć się nauczyciele, pedagodzy i psychologowie w wielu szkołach i innych instytucjach oświatowo-wychowawczych. Mimo, iż statystyki nie wskazują stricte na wzrost ilości przestępstw popełnianych przez tę grupę wiekową, to jednak wciąż zauważa się wiele problemów w obecnie obowiązujących przepisach dotyczących przestępczości młodych ludzi – czego najlepszym przykładem jest nasz kraj, w którym niespełna rok temu doszło do zmiany ustawy dotyczącej nieletnich sprawców.

Złożone i wielopłaszczyznowe zjawisko przestępczości wśród nieletnich cieszy się szczególnym zainteresowaniem wśród wielu badaczy – prawników, socjologów, a także psychologów. Nieustannie trwają poszukiwania innowacyjnych rozwiązań mających na celu zapobieganie przestępczości nieletnich i ich skuteczną resocjalizację.¹

Przestępczość nieletnich stanowi niebagatelne wyzwanie dla społeczeństw wielu europejskich krajów, bowiem jest to zjawisko wymagające ciągłego monitorowania, wnikliwej analizy i wprowadzania skutecznych strategii, aby skutecznie zwalczać ten narastający problem.

¹ Kaldon B., *Przestępczość wśród nieletnich a podejmowane działania profilaktyczne*, "Seminare. Poszukiwania naukowe" 2015, t. 3.

W literaturze niejednokrotnie podkreśla się, że mimo iż źródła historyczne dostarczają informacji o przestępczości nieletnich, ich odpowiedzialności i sposobie traktowania już w czasach starożytnych, to jednak problem przestępczości nieletnich, jako zjawiska społecznego, pojawił się stosunkowo niedawno, bowiem dopiero w okresie rewolucji przemysłowej w XIX wieku. To właśnie w tym okresie nastąpił znaczący wzrost przestępstw popełnianych przez nieletnich. Nie bez przyczyny stosunkowo często podkreśla się, że pojęcie „przestępczość nieletnich” jest niedookreślone, niejednoznaczne i bardzo często różnorodnie interpretowane. W zależności od państwa zakres pojęciowy tego zagadnienia jest zróżnicowany. Zależy on przede wszystkim od obowiązujących w danym kraju przepisów prawnych dotyczących odpowiedzialności nieletnich za czyny karalne. Wobec tego, należy mieć na uwadze, że poszczególnych państwach nieco odmiennie definiuje się nieletnich, określa minimalny wiek ich odpowiedzialności karnej, a także rodzaje sankcji, procedury sądowe czy zasady resocjalizacji. Ponadto, w zależności od systemu prawnego panującego w danym kraju, istnieją także różnice w podejściu do ochrony prawnej nieletnich czy współpracy z rodziną w celu zapewnienia wsparcia i reintegracji społecznej.²

Analiza badań nad dziećmi i młodzieżą niejednokrotnie prowadziła do wniosku, że nieletnich nie można traktować tak samo jak dorosłych, lecz trzeba tworzyć odrębne systemy postępowania. Głównymi powodami, dla których wprowadzono odrębne postępowanie wobec nieletnich są m.in.: stawianie na edukowanie, zamiast karania czy też dążenie do skutecznego przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości. Młodym ludziom, którzy popadli w konflikt z prawem, bądź zasadami współżycia społecznego, przede wszystkim należy stworzyć warunki powrotu do normalnego, zgodnego z przepisami prawa życia. Stosowanie kar powinno być ostatecznością.

Realizowanie wyżej wspomnianych założeń może przybierać różnorodne formy. W związku z tym także odpowiedzialność karna wobec nieletnich jest przyjmowana różnorodnie w systemach prawnych poszczególnych państw. Literatura przedmiotu pokazuje, że nie ma jednej, wspólnej dla większości państw, tendencji w podejściu do tego zagadnienia. Można jedynie spróbować wyróżnić kilka modelowych rozwiązań przyjętych przez systemy wymiaru sprawiedliwości w poszczególnych krajach. Owe zróżnicowania wynikają

---

² Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich, wydanie uzupełnione*, Oficyna, Warszawa 2008, s. 15

zarówno uwarunkowań politycznych, założeń ideologicznych, ale również z kontekstu społeczno-kulturowego, czy nawet tradycji prawnej danego państwa.

POTRZEBA ODMIENNEGO TRAKTOWANIA NIELETNICH SPRAWCÓW

Aby mówić o zasadach polskiego prawa wobec nieletnich, przyjętych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 9 czerwca 2022 r.³ (dalej: u.w.r.n.), która zastąpiła po 40 latach ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, należy zwrócić uwagę na fakt, że nieletni sprawcy czynów zabronionych są traktowani odmiennie już od wieków, niezależnie od państw i przyjętych w nich praw. Twórcy prawa w starożytności, niejako wyprzedzili współczesnych badaczy, zauważając już wówczas, że nieletnich należy traktować na odmiennych zasadach aniżeli dorosłych sprawców przestępstw z uwagi na proces kształtowania się osobowości człowieka. Zasadniczo można stwierdzić, że wiek dorosłości nigdy nie był jednoznaczny, bowiem w ramach określonych kręgów kulturowych oraz obowiązujących tam systemów prawnych, wiek dorosłości był określany na różnych poziomach, a dodatkowo był on często zróżnicowany dla poszczególnych sfer życia społecznego.⁴ Już w rzymskim prawie granicę wiekową dorosłości zakreślono na 25 lat.

Współczesne badania nad dojrzewaniem kory mózgowej oraz kształtowaniem się osobowości człowieka wskazują wiek 25-26 lat jako wiek osiągnięcia dojrzałości przez człowieka. Zdaniem J.N. Giedda z National Institute of Mental Health „*W pełni rozwinięte ośrodki mózgowe odpowiedzialne za rozumowanie i rozwiązywanie problemów znajdują się w tzw. korze przedczołowej, która u nastolatków jest mniej sprawna niż u dorosłych. Proces dojrzewania psychicznego człowieka kończy się dopiero po 25 roku życia*”. Przytoczony przykład pozwala na stwierdzenie, że już starożytni prawodawcy odkryli to, co zostało potwierdzone wynikami współczesnych badań psychologicznych i pedagogicznych.

Jednak należy mieć na uwadze, że fakt, iż dostrzeżono znaczne różnice pomiędzy nieletnimi a dorosłymi sprawcami, to jednak jeszcze wówczas nie wypracowano odrębnych zasad postępowania, bowiem to zaczęto czynić

³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700

⁴ Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013.

stosunkowo niedawno - na przełomie XIX i XX wieku.

Proces wyodrębniania się nowej gałęzi prawa karnego dotyczącej nieletnich wiązał się z koniecznością powołania wyspecjalizowanego sądownictwa rozpatrującego te konkretne sprawy.⁵

Odrębne postępowanie z nieletnimi ma swój początek w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 1899 r., w Chicago, utworzono pierwszy odrębny sąd dla nieletnich, któremu przewodniczyli sędziowie przechodzący dodatkowo przygotowania pedagogiczne, przyjaźni dzieciom i umiejący nawiązać kontakt z młodymi ludźmi. Głównym powodem, dla którego tworzono sądy dla nieletnich było unikanie spotkań nieletnich z dorosłymi przestępcami.

ODRĘBNE INSTYTUCJE PRAWNE

W Polsce pierwsze sądy dla nieletnich zostały utworzone dnia 1 września 1919 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie urządzenia sądów dla nieletnich. Początkowo, z uwagi na braki finansowe owe sądy funkcjonowały jedynie w trzech miastach: Warszawie, Łodzi i Lublinie. Sądy dla nieletnich miały rozpatrywać wszelkie sprawy karne, w których oskarżonym był nieletni w wieku do 17 lat. Przedmiotowe regulacje przewidywały, że: *„Przy postępowaniu karnem przeciwko nieletniemu winien sędzia pamiętać stale o stronie wychowawczej i dążyć do tego, by nieletniego skierować na drogę poprawy, a usuwać go od wpływów, które by go mogły spowodować do nowych czynów karygodnych (...). Sędzia winien postępować z nieletnim, mając ciągle i zawsze na względzie pozyskanie w przyszłości w nieletnim pozytywnej jednostki społecznej, oraz jego rozwój i wiek”*⁶ – nie ulega wątpliwości, że jest to wyraz nowoczesnej myśli prawniczej, charakteryzującej się przekonaniem o potrzebie skoncentrowania się na aspekcie wychowawczym w postępowaniu z nieletnimi.

W związku z powyższym, bezsprzeczne okazało się, że zjawisko przestępczości nieletnich wymaga odrębnego postępowania. W drugiej połowie XIX wieku miał miejsce znaczny rozwój w dziedzinach psychologii i pedagogiki, który przyczynił się do opracowania nowego podejścia do problemu przestępczości dziecięcej oraz sposobów jej zapobiegania i zwalczania. Nowe teorie

---

⁵ Bartha A., *Nieletni przed sądem rodzinnym według ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Stadia postępowania i praktyka orzecznicza w zakresie przeciwdziałania demoralizacji oraz w sprawach o czyny karalne*, "Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka" 2018, t. 17(1), s. 9-29

⁶ Zob. art. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urządzenia sądów dla nieletnich, Dz. Praw P. Pol. Nr 63, poz. 3

i badania naukowe w tych dziedzinach dostarczyły podstawowych uzasadnień dla reformy systemu prawnego i systemu oświatowego, które miały na celu skuteczniejsze radzenie sobie z problemem przestępczości wśród młodych ludzi. Badania te stanowiły naukowe uzasadnienie dla wprowadzenia nowego podejścia wobec przestępczości dzieci, strategii prewencji oraz skutecznych środków oddziaływania na nieletnich przestępców.⁷ Za sprawą pozytywizmu prawniczego doszło do odejścia od koncepcji kary jako niezbędnej i sprawiedliwej retribucji na rzecz koncepcji kary jako narzędzia mającego na celu resocjalizację sprawcy. Wspomniane zmiany przyczyniły się do powstania wzorców postępowania wobec nieletnich sprawców czynów zabronionych. Jednakże – jak już zauważono – nie ma jednego, wspólnego dla wszystkich państw, systemu postępowania z nieletnimi sprawcami przestępstw. Można jedynie spróbować wyróżnić kilka modelowych rozwiązań przyjętych w poszczególnych krajach.⁸

Systemy wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w wielu państwach opierają się na pewnych zasadniczych zasadach, które obrazują kierunek postępowania z nieletnimi. W Polsce, o modelowym ukierunkowaniu postępowania z nieletnimi, świadczą cele nakreślone w preambule ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Owymi celami są: dążenie do wzmocnienia świadomości odpowiedzialności za własne czyny, przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego.⁹

W Polsce problem przestępczości nieletnich jest niezwykle aktualny, bowiem niespełna rok temu, po blisko 40 latach, od 1 września 2022 r. zaczęła obowiązywać Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹⁰, która zastąpiła dotychczasową Ustawę z dnia 26 października o postępowaniu w sprawach nieletnich.¹¹ Nowe uregulowania mają na celu poprawę skuteczności resocjalizacji nieletnich poprzez intensywniejsze wspieranie ich w walce o powrót do funkcjonowania w społeczeństwie zgodnie z przepisami prawa. Jak wskazywano w uzasadnieniu projektu, dotychczasowa ustawa, pomimo licznych nowelizacji, nie dostarczała dostatecznych narzędzi

⁷ Mogilnicki A., *Uzasadnienie części ogólnej projektu Kodeksu karnego*, Warszawa 1930, s. 30 i n.

⁸ Szumiło-Kulczycka D., *Udział czynnika społecznego w postępowaniu w sprawach nieletnich – założenia teoretyczne i praktyka*, "Białostockie Studia Prawnicze" 2016.

⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U.2022.1700).

¹⁰ Tamże.

¹¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2018.969).

służących wsparciu procesu resocjalizacji tych nieletnich, którzy wykazują się przejawami demoralizacji czy dopuszczają się czynów karalnych. W związku z tym, głównym założeniem pracy nad nową ustawą regulującą postępowanie w sprawach nieletnich było dostarczenie instrumentów wsparcia wspomnianego procesu, które pomogłyby w dążeniu do kształtowania prawidłowych postaw społecznych, zapobiegania negatywnym tendencjom w rozwoju młodego pokolenia oraz powrotu na drogę przestrzegania porządku prawnego i ładu społecznego, z jednoczesnym zagwarantowaniem młodym ludziom poszanowania ich praw i wolności.¹²

Angielski system postępowania z nieletnimi różni się od uregulowań przyjętych na w Polsce. Jest to wynikiem ukształtowania tych rozwiązań w odmiennym systemie prawnym, bowiem opartym na zasadach common law. Jednak problem przestępczości od kilkudziesięciu lat, a w szczególności od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku jest dyskutowany na szeroką skalę. Liczne raporty jednoznacznie wskazywały na obniżenie wieku osób dokonujących czynów zabronionych oraz znaczny wzrost przestępczości nieletnich. Doprowadziło to do wielu wniosków, ale przede wszystkim zauważono, że obecny system nie funkcjonuje tak jak powinien, a zmiany są nieuniknione.¹³

W związku nieskutecznością systemu, licznymi spostrzeżeniami i uwagami, a nadto wielu krytycznych głosów dotyczących dotychczasowej praktyki, doszło do zasadniczych zmian w traktowaniu nieletnich w Anglii i Walii oraz w ich resocjalizacji, które miały daleko idący wpływ na tę dziedzinę. Nowe podejście, leżące u podstaw zreformowanego systemu, odwołuje się do koncepcji *restitution, responsibility, reintegration*.¹⁴

Jak wskazywano w rządowym raporcie *No More Excuses – a New Approach to Tackling Crime In England and Wales* z 1997 r., reforma miała na celu przede wszystkim: dążenie do przejrzystości i jasności strategii zapobiegania przestępczości wzmocnienie odpowiedzialności nieletnich oraz ich rodziców za zachowania przestępcze, zapewnienie wcześniejszych i bardziej skutecznych interwencji, głównie w odniesieniu do nieletnich, którzy popełniali przestępstwo po raz pierwszy, szybsze, bardziej efektywne procedury postępowania, a także – rozwój partnerstwa pomiędzy wszystkimi instytucjami zajmującymi się sprawami nieletnich.

Pierwszym faktycznym krokiem, mającym odzwierciedlenie

---

¹² <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-wspieraniu-i-resocjalizacji-nieletnich2>

¹³ Muskała M., *Przedsądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, "Studia Edukacyjne" 2012, nr 19.

¹⁴ Stańdo-Kawecka, 2007, s. 227

w ustawodawstwie, ale wciąż dopiero zwiastującym nowe podejście do walki z przestępczością wśród dzieci i młodzieży Anglii i Walii, było przyjęcie w 1998 r. nowego aktu prawnego dotyczącego zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich – Ustawy o Przestępczości i Wykroczeniach (*The Crime and Disorder Act*). Poza ustawą powstał szereg nowych instytucji odnoszących się do problematyki walki z przestępczością wśród nieletnich. Na szczególną uwagę zasługuje, w mojej opinii najbardziej istotna i przełomowa instytucja, tj. *Youth Youth Offending Teams (YOT)* – Zespoły do Spraw Zapobiegania Przestępczości. O niebagatelnej roli zespołów świadczy szereg zadań, które przed nimi stały. Ustawodawca na gruncie art. 38 *Crime and Disorder Act* przedstawił szereg różnorodnych czynności, które miały być wykonywane przez Zespoły, bowiem miały one zajmować się zarówno działaniami profilaktycznymi wobec dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym, jak i diagnozowaniem ryzyka i tworzeniem planów oddziaływań, współdziałaniem w realizacji wielu sankcji określonych przez sąd czy Policję, czy nawet brać udział w wykonywaniu kar izolacyjnych.¹⁵ Niezwykle istotne z punktu widzenia resocjalizacji nieletnich było to, że zespoły miały charakter lokalny, a w ich składzie pracowali specjaliści z zakresu różnorodnych branż i zawodów, co pozwalało jak najlepiej sprostać aktualnym potrzebom młodych ludzi i podejść do nich w indywidualny sposób.¹⁶

Przestępczość nieletnich w Anglii stanowi istotny problem także obecnie o czym świadczy fakt, że wciąż w przestrzeni publicznej podejmowane są dyskusje mające na celu ulepszenie dotychczasowych uregulowań. W 2008 r. ponownie zreformowano system walki z przestępczością nieletnich. *The Department for Children, Schools and Families (DCSF)* – Departament ds. Dzieci, Szkół i Rodzin ogłosił *Youth Crime Action Plan*, w którym rząd zobowiązał się do ochrony społeczeństwa i zapewnienia sprawiedliwości, poprzez: ograniczenie liczby młodych przestępców wchodzących w konflikt z prawem po raz pierwszy poprzez prewencję popełniania przestępstw przez nieletnich, zmniejszenie recydywy wśród nieletnich, budowanie zaufania społecznego, wspieranie ofiar oraz zwiększanie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży oraz zagwarantowanie młodocianym będących pod opieką systemu sprawiedliwości *five Every Child Matters outcomes*, a zatem zdrowia, bezpieczeństwa, aktywności i osiągnięć, pozytywnego wpływu i zapewnienie dobrobytu (ekonomicznego

¹⁵ Muskała M., *Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*, "Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation)" 2013, t. 4.

¹⁶ Tamże.

dobrostanu).¹⁷

W związku z tym, nie ulega wątpliwości, że zarówno w Polsce, jak również w Anglii i Walii, nieustannie dostrzegana jest potrzeba zmian w systemie i w podejściu do zwalczania przestępczości nieletnich. Można zauważyć, że w ostatnich latach, głównym celem wszystkich reform jest resocjalizacja młodych sprawców przestępstw i wychowawczy aspekt działań podejmowanych w stosunku do nich. Jest to ważne z punktu widzenia ich ewentualnego ponownego zetknięcia się z odpowiedzialnością, bowiem istnieje duża szansa, że dzięki zastosowaniu odpowiednich środków wychowawczych, młodzi ludzie zrozumieją swój błąd i nie będą chcieli łamać prawa w przyszłości.

WIEK ODPOWIEDZIALNOŚCI NIELETNICH

W kontekście wieku odpowiedzialności nieletnich należy zwrócić uwagę na dwa aspekty, tj. na wiek, od którego nieletni odpowiadają karne – zatem wiek, od którego dopuszczalne jest stosowanie wobec nich kar i środków karnych przewidzianych przez przepisy kodeksu karnego oraz wiek, od którego możliwe jest stosowanie wobec nich środków mających na celu ich resocjalizację i wychowanie.

W systemach państw nie wypracowano jednolitego wieku odpowiedzialności nieletnich. Jeżeli chodzi o górną granicę wiekową nieletniości, należy wskazać, że w większości państw jest ona określana na poziomie 18 lat, a odchylenia od tej granicy zdarzają się stosunkowo rzadko. Natomiast przykładem tego jest chociażby Polska, bowiem polski ustawodawca określił górną granicę nieletniości na poziomie lat 17 (zob. art. 1 ust. 1 pkt. 2 u.w.r.n.).

Natomiast minimalny wiek odpowiedzialności młodych ludzi wchodzących w konflikt z prawem jest zdecydowanie częściej zróżnicowany przez ustawodawców poszczególnych krajów i najczęściej ta dolna granica wynosi od 10 do 14 lat.

Zasadnicze znaczenie w kontekście wieku odpowiedzialności nieletnich ma minimalny wiek odpowiedzialności karnej – w Anglii i Walii nieletni odpowiadają od chwili ukończenia lat 18 w chwili popełnienia czynu, natomiast w Polsce wymagane jest ukończenie lat 17 w chwili popełnienia czynu.

W Polsce, na gruncie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, ustawodawca na nowo określił granice wiekowe nieletnich, zwłaszcza w aspekcie wykazywania przez nich przejawów demoralizacji. Ustawodawca wskazuje, że

---

¹⁷ *Youth Crime Action Plan*, https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/8334/2/youth-crime-action-plan-08_viewBinary_Redacted.pdf (dostęp: 25.05.2023 r.)

w zakresie postępowania w sprawach o demoralizację status nieletniego mają osoby, które wykazują jej przejawy po ukończeniu 10 roku życia, ale przed uzyskaniem pełnoletniości, w zakresie postępowania w sprawach o czyn karalny status nieletniego mają osoby, które dopuściły się takiego czynu w okresie między 13 a 17 rokiem życia, natomiast w zakresie wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego status nieletniego mają osoby, względem których sąd orzekł taki środek, jednak nie może to trwać dłużej niż do 21 roku życia.¹⁸

W Anglii i Walii, nieletni pomiędzy 10. a 18. rokiem życia zasadniczo odpowiadają na podstawie przepisów dotyczących nieletnich przed sądem dla nieletnich, jednakże, jeżeli dopuszczą się najcięższych przestępstw ich sprawa może trafić do sądu dla dorosłych, w którym normalnie sądzeni są jak każdy sprawca.¹⁹

KATALOG ŚRODKÓW STOSOWANYCH WOBEC NIELETNICH W POLSCE

Katalog środków stosowanych wobec nieletnich sprawców jest w Polsce bardzo różnorodny. Zagadnieniu temu poświęcony został dział II u.w.r.n. – środki przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych. Przepis art. 6 u.w.r.n. określa cztery kategorie środków, które mogą być zastosowane w stosunku do nieletnich – środki wychowawcze, środek leczniczy, środek poprawczy i wyjątkowo kara. Należy zwrócić szczególną uwagę na ograniczoną możliwość orzekania kar kryminalnych w nowej ustawie dotyczącej postępowania z nieletnimi.²⁰ Obecnie wyróżnia się dwa przypadki, w których sąd upoważniony jest do zastosowania kary kryminalnej wobec nieletniego, który dopuścił się czynu zabronionego – art. 10 § 2 k.k. oraz art. 10 § 2a k.k., który dopiero wejdzie w życie w związku z nowelizacją kodeksu karnego z dnia 7 lipca 2022 r. Jednak należy mieć na uwadze, że możliwość zastosowania kary kryminalnej wobec nieletniego jest tylko wyjątkiem od ogólnej reguły. W myśl regulacji zawartych w art. 6 u.w.r.n., przeciwdziałanie demoralizacji zasadniczo odbywa się za pomocą szerokiej gamy środków wychowawczych, leczniczych czy poprawczych, nie zaś za pomocą kar, które winny być stosowane jedynie w ostateczności.

¹⁸ Górecki P., Kobes P., Konarska-Wrzosek V., *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich*, Komentarz, Warszawa 2023.

¹⁹ Buczkowski K., *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, Warszawa 2018.

²⁰ Górecki P., Kobes P., Konarska-Wrzosek V., *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich...*

Ustawodawca w przepisie art. 7 u.w.r.n. uregulował szereg środków wychowawczych, które mogą zostać orzeczone wobec nieletnich. Jest to katalog zamknięty. Owe środki są bardzo różnorodne, zasadniczo, jak wskazuje profesor Violetta Konarska-Wrzošek, możemy je podzielić na dwie grupy, bowiem część środków nie powoduje zmiany dotychczasowego środowiska wychowawczego nieletniego i są to m.in.: upomnienie, nadzór organizacji społecznej, nadzór kuratora sądowego czy zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju, natomiast jest też gama środków, które z kolei wiążą się z koniecznością zmiany środowiska wychowawczego nieletniego, np. umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej lub umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym.

Podobnie jak w poprzedniej ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, poza szeregiem środków wychowawczych, przewidziano również możliwość zastosowania środka leczniczego. W myśl ustawodawcy – *środkiem leczniczym jest umieszczenie w zakładzie leczniczym, w którym są udzielane nieletnim świadczenia zdrowotne z zakresu opieki psychiatrycznej lub leczenia uzależnień*.²¹ Celem środka leczniczego ma być poprawa stanu zdrowia nieletniego i jego zachowania w stopniu umożliwiającym powrót do życia w społeczeństwie i dalsze leczenie w warunkach poza zakładem leczniczym.²²

Nie ulega wątpliwości, że najsurowszym i najdalej idącym środkiem przewidzianym wobec nieletnich wchodzących w konflikt z prawem jest środek poprawczy. Umieszczenie w zakładzie poprawczym może zostać orzeczone przez sąd jedynie, gdy zostaną spełnione określone przesłanki, tj., gdy przemawia za tym stopień demoralizacji nieletniego, a inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego. Natomiast sąd obligatoryjnie orzeka o owym środku wobec sprawców, którzy dopuścili się czynu karalnego określonego w ustawie. (zob. art. 15 ust. 1 i 2 u.w.r.n.). Należy jednak mieć na uwadze, że mimo iż umieszczenie w zakładzie poprawczym może wydawać się środkiem wysoce represjonującym i bardzo surowym to jednak wciąż jest to środek służący przede wszystkim wychowaniu nieletniego.

---

²¹ Zob. art. 8 Ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U.2022.1700)

²² Ibidem.

KATALOG ŚRODKÓW STOSOWANYCH WOBEC NIELETNICH W ANGLII I WALII

Gama środków możliwych do zastosowania wobec nieletnich wchodzących w konflikt z prawem w Anglii i Wielkiej Brytanii, podobnie jak w Polsce, jest niemała i różnorodna. Wyróżnia się zarówno środki o charakterze wychowawczym, jak i poprawczym, a obok tego – możliwość zastosowania szeregu obowiązków, nakazów czy zakazów. Wśród nich możemy wyróżnić m.in.: upomnienie i tzw. ostatecznie ostrzeżenie. Upomnienie stosowane jest głównie wobec nieletnich, którzy popełnili przestępstwo pierwszy raz, a dodatkowo zdają sobie sprawę ze swojego czynu i przyznają się do winy, dopiero gdy nieletni popełnia przestępstwo ponownie, udziela mu się tzw. ostatecznego ostrzeżenia. Istnieje również możliwość przekazania sprawy do Zespołu do spraw Zapobiegania Przestępczości Nieletnich, w którym pracują liczni specjaliści. W czasie pobytu nieletni uczestniczy w różnorodnych programach szkoleniowych czy terapeutycznych. Nieletni może być ponadto zobowiązany do naprawienia szkody lub uiszczenia grzywny. Jednakże sąd dysponuje także surowszymi i dalej idącymi środkami, wiążącymi się ze zmianą ich dotychczasowego środowiska, wśród nich wyróżnia się: szkolenie w zamkniętym zakładzie i bardziej rygorystyczny – umieszczenie w zakładzie nieletnich.²³

PODSUMOWANIE

Podsumowując, nie sposób nie zauważyć, że przestępczość nieletnich to temat niezwykle aktualny i chętnie zgłębiany przez wielu prawników, badaczy i naukowców. W związku z tym, że brak jest jednego, modelowego systemu postępowania z nieletnimi, systemy wymiaru sprawiedliwości wielu państw europejskich opierają się na zróżnicowanych założeniach, które wskazują jedynie na pewne kierunki działania. I choć każde z państw ma swój odrębny system, odrębne prawo i inne problemy, z którymi musi się mierzyć, to jednak wydaje się, że głównym wspólnym celem nowych uregulowań prawnych jest dążenie do wzmacniania w nieletnich świadomości odpowiedzialności za własne czyny, a nade wszystko poprawę skuteczności resocjalizacji młodych sprawców. W Polsce, Anglii i Walii zamierzenie to jest możliwe do osiągnięcia za sprawą szeregu instytucji mających na celu wspieranie nieletnich w walce o powrót do funkcjonowania w społeczeństwie.

²³ Wójcik D. (red.), Buczkowski K., Czabański J., Jankowski M., Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach, „Prawo w działaniu” 2008, t. 3.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2018.969)

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U.2022.1700)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U.2022.1138)

Criminal Justice Act 2003

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich (Dz. Praw P. Pol. Nr 63, poz. 3)

Literatura:

Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013.

Bartha A., *Nieletni przed sądem rodzinnym według ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Stadia postępowania i praktyka orzecznicza w zakresie przeciwdziałania demoralizacji oraz w sprawach o czyny karalne*, "Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka" 2018, t. 17(1).

Buczkowski K., *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, Warszawa 2018.

Czajkowska A., *Pojęcie przestępczości nieletnich w Polsce*, "Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2009, nr 1, 17-14.

Drzewiecki P., *Zjawisko przestępczości nieletnich w Polsce*, "De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności" 2016, Tom 2, Nr 2.

Kałdon B., *Przestępczość wśród nieletnich a podejmowane działania profilaktyczne*, "Seminare. Poszukiwania naukowe" 2015, t. 3.

Kiliszek E., Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich, "Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja" 2013, t. 21.

Mogilnicki A., *Uzasadnienie części ogólnej projektu Kodeksu karnego*, Warszawa 1930.

Muskała M., *Przedsądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, "Studia Edukacyjne" 2012, nr 19

Muskała M., *Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*, "Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation)" 2013, t. 4.

Szumilo-Kulczycka D., *Udział czynnika społecznego w postępowaniu w sprawach nieletnich – założenia teoretyczne i praktyka*, "Białostockie Studia Prawnicze" 2016.

Wójcik D. (red.), Buczkowski K., Czabański J., Jankowski M., *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, „Prawo w działaniu” 2008, t. 3.

Górecki P., Kobes P., Konarska-Wrzosek V., *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich, Komentarz*, Warszawa 2023.

Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich, Komentarz*, wyd. II, 2019.

Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, wydanie uzupełnione, Oficyna, Warszawa 2008.

Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer, 2007.

Źródła internetowe:

Youth Crime Action Plan, https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/8334/2/youth-crime-action-plan-08_viewBinary_Redacted.pdf [dostęp: 25.05.2023].

JUVENILE CRIME IN POLAND AND SELECTED COUNTRIES OF GREAT BRITAIN

Abstract: The purpose of this chapter is to compare the phenomenon of juvenile delinquency in Poland and selected countries of the United Kingdom, as well as an attempt to identify factors contributing to the problem and ways of dealing with it. The phenomenon of juvenile delinquency is increasing in the modern world and remains of interest to many researchers - lawyers, sociologists, as well as psychologists. Juvenile delinquency is a challenge for many modern countries - Poland, England or Wales are no exceptions. On the contrary - in these countries juvenile delinquency is a serious social problem. The source literature reveals that there is no single trend common to most countries in approaching this issue. One can only try to identify a few model solutions adopted by the justice systems in different countries. These variations result both from political conditions, ideological assumptions, but also from the socio-cultural context or even the legal tradition of a given country. In order to present the problem of juvenile crime as broadly as possible, the chapter undertakes a general characterization of juvenile crime and draws attention to the need to treat juvenile offenders differently. The author emphasizes that already ancient jurists recognized significant differences between juveniles and adult offenders, which has been confirmed by the studies of modern researchers. However, it was only recently, since at the turn of the 19th century, that separate rules for dealing with juveniles began to be developed, which was primarily associated with the need for a specialized judiciary to hear the cases of the youngest offenders. In view of this, the author focused on characterizing the legal institutions that - in dealing with juveniles - focused primarily on the educational aspect, since the main goal of all reforms in this area is to strive for the greatest possible rehabilitation of young offenders. Given the fact that juvenile delinquency is a significant social problem in many countries, on the example of solutions adopted by Poland and selected countries of the United Kingdom, the possible ways of response of the justice systems to the phenomenon in question are also presented. The research problem presented in this chapter is presented on the basis of the content of legal acts, but also studies devoted to juvenile delinquency in both Poland and Great Britain. The problem of this chapter is based on an insight into the issue of juvenile delinquency in both countries and an attempt to present the differences in the approach to this problem in Poland, England and Wales. Above all, the author tries to find an answer to the question of how states try to prevent crimes committed by this category of offenders and how they respond to one of the most important problems of modern societies.

Key words: juvenile, juvenile delinquency, crime, prevention

SĄDOWNICTWO W BRYTYJSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ

Abstrakt: Problematyka sądownictwa karnego w Wielkiej Brytanii jest zagadnieniem wchodzącym w skład rozważań dotyczących brytyjskiej procedury karnej. Regulowana jest ona przez wiele aktów prawnych, jednak da się spośród nich wyróżnić kilka najważniejszych z punktu widzenia kwestii ustrojowych. Zawierają one przepisy dotyczące osób będących sędziami oraz spraw rozpatrywanych przez poszczególne sądy. Pierwszą instancją w większości spraw karnych są sądy magistrackie. Orzekają w nich sędziowie pokoju, zwani też sędziami niezawodowymi, a także sędziowie rejonowi, zwani sędziami zawodowymi. Istotą rozważań na ich temat jest m.in. procedura powołania oraz zakres kompetencji. W ramach tematyki ustroju sądów magistrackich należy także określić, jakie sprawy są przez nie rozstrzygane oraz jakie kary są możliwe do orzeczenia. Podobny podział występuje w przypadku Sądu Koronnego. W części podmiotowej omówiona została problematyka sędziów Wysokiego Sądu Anglii i Walii, sędziów okręgowych oraz *recorders*. Ponadto poruszono kwestię ławy przysięgłych oraz jej znaczenia w sądzie tej instancji. Tak samo jak w podrozdziale dotyczącym sądów magistrackich, również i w odniesieniu do Sądu Koronnego należy omówić rozpatrywane przez niego sprawy. Finalnie przedstawiono w sposób skrótowy sądy wyższych instancji, przede wszystkim z punktu widzenia ich praktycznego zastosowania. Celem pracy jest analiza ustrojowa sądów poszczególnych instancji tworzących system sądownictwa brytyjskiej procedury karnej.

Słowa kluczowe: sądownictwo Anglii i Walii, sądy magistrackie, Sąd Koronny, brytyjska procedura karna, sędziowie Anglii i Walii

Prawo karne w Wielkiej Brytanii składa się, podobnie jak w Polsce, z licznych podkategorii będących odzwierciedleniem podziału na prawo materialne i prawo procesowe. Niezależnie jednak od obowiązującego w danym kraju systemu prawnego niepodważalne pozostaje stwierdzenie, że osoba, która wejdzie w konflikt z prawem, spotka się z mechanizmami władzy sądowniczej.

Odpowiedzialność karna może wywodzić się zarówno z prawa precedensowego, jak i z prawa stanowionego, przy czym współcześnie zdecydowaną większość przestępstw lub przynajmniej kary za nie regulują ustawy. Nie istnieje jednak jeden brytyjski kodeks karny kompleksowo regulujący poruszaną tematykę, chociaż próby takie w przeszłości podejmowano. W rezultacie przebieg odpowiedzialności karnej wynika z wielu aktów prawnych. Przykładem jest chociażby przestępstwo zabójstwa, które zostało zdefiniowane w XVII wieku i było doprecyzowywane w wyrokach sądów, jednak dopuszczalne kary za to przestępstwo zostały określone w ustawie¹. Można jednak wyróżnić akty prawne, które kompleksowo regulują dany element procedury karnej lub wchodzi w skład grupy aktów prawnych ją regulującą. Poza licznymi ustawami o charakterze kazuistycznym, do fundamentalnych aktów prawnych dotyczących procedury karnej należy Wielka Karta Swobód (*Magna Charta Libertatum*) z 1215 r., Karta Praw (*Bill of Rights*) z 1688 r. oraz Karta Praw Człowieka (*Human Rights Act*) z 1998 r.² Drugą grupą aktów prawnych, które trzeba wyróżnić, są ustawy o szczegółowym charakterze. Można w jej obrębie wyróżniać różne podkategorie, np. ustawy regulujące strukturę sądownictwa, policji czy prokuratury. W obrębie struktury brytyjskiego, a właściwie angielsko-walijskiego, sądownictwa karnego kluczowe są, w mojej ocenie, *Courts Act* z 2003 r. oraz *Courts Act* z 1971 r. Pierwszy z nich określa m.in. procedurę powoływania sędziów sądów magistrackich. Drugi z nich jest odpowiednikiem pierwszego wobec Sądu Koronnego. Istotny jest też *Juries Act* z 1974 r. podejmujący tematykę ławy przysięgłych, *Senior Courts Act* z 1981 r. dotyczący sądów wyższych instancji, *The Criminal Procedure Rules* z 2020 r. opisujący reguły postępowania karnego, ale też wskazujący rodzaje sądów karnych, *Magistrates' Court Act* z 1980 r. regulujący postępowanie przed sądami magistrackimi oraz kilka innych aktów, które w razie potrzeby zostaną wskazane w dalszych częściach niniejszego rozdziału³. Nie jest zadaniem łatwym podjęcie tematyki wyłącznie struktury brytyjskiego sądownictwa karnego, gdyż często będą występować elementy samej procedury karnej *sensu largo*. Niemożliwe jest bowiem wskazanie kompetencji poszczególnych sądów bez chociażby szcątkowego przedstawienia odpowiedniego etapu procedury karnej. W podejmowanej tematyce nie jest jednak celowe opisywanie całej

---

¹ J. Gościński, *Egzamin na tłumacza przysięgłego. Angielskie orzeczenia w sprawach karnych*, Warszawa 2019, s. 3.

² A. Komar-Nalepa, *Angielski proces karny*, [w:] P. Kruszyński (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 681.

³ *Ibidem*, s. 682-683.

procedury karnej, gdyż problematyce tej można by poświęcić całą monografię. Celem pracy jest przedstawienie struktury brytyjskiego sądownictwa karnego, a więc rodzajów istniejących sądów karnych, kwestii sędziów tych sądów oraz kompetencji poszczególnych sądów w zależności od etapu postępowania.

SĄDY MAGISTRACKIE

Sądy magistrackie, zwane dawniej sądami pokoju, są I instancją wszystkich spraw karnych niezależnie od ich wagi. W zdecydowanej większości tutaj znajdują również swój kres w postaci rozstrzygnięcia sprawy. Szacuje się, że średnio od 90% do nawet 95% postępowań karnych w całości objętych jest jurysdykcją sądów magistrackich. Dla przykładu, w 2022 r. do sądów magistrackich w Anglii i Walii trafiło 1,23 mln spraw, zaś do Sądów Koronnych skierowano 96 tys. spraw⁴. Oznacza to, że w przybliżeniu 1 na 13 spraw (około 7%) znalazło swój finał dopiero w sądzie wyższej instancji. Wg oficjalnych statystyk, w Anglii i Walii funkcjonuje około 240 sądów magistrackich. Z kolei w kwestii liczebności sędziów sądów magistrackich przyjmuje się, że orzeka w nich około 30 tys. sędziów pokoju oraz 140 sędziów zawodowych orzekających w sprawach karnych⁵.

Jak zaznaczono powyżej, sędziów sądów magistrackich dzieli się na sędziów pokoju (*lay magistrates/justices*) oraz sędziów zawodowych (*district judges*, zwani też sędziami rejonowymi). Procedurę powoływania sędziów pokoju reguluje *Courts Act* z 2003 r. Zgodnie z nim, *lay justices* są powoływani przez Lorda Naczelnego Sędziego (*Lord Chief Justice*, który jest przewodniczącym Sądu Apelacyjnego, a nie, jak by się mogło w świetle polskiego systemu prawnego wydawać, przewodniczącym Sądu Najwyższego) w imieniu monarchy⁶. W przeciwieństwie do członków ławy przysięgłych, bycie sędzią pokoju jest prawem obywatela. Dlatego też przewidziano pewne dodatkowe procedury mające na celu zweryfikowanie, czy dana osoba nadaje się do pełnienia tej funkcji. Kandydatury na stanowiska sędziowskie składane są przez instytucje w postaci np. partii politycznych czy związków zawodowych, ewentualnie przez samych zainteresowanych. Kandydatura składa jest do jednego ze 101 lokalnych komitetów doradczych, którzy opiniują otrzymane wnioski, a następnie przesyłają je do Lorda Naczelnego Sędziego. Nie jest on związany

⁴ <https://data.justice.gov.uk/courts/criminal-courts> [dostęp: 10.05.2023 r.].

⁵ K. Girdwoyń, *Angielski proces karny*, [w:] P. Kruszyński (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 715-716.

⁶ *Courts Act* 2003, section 10 (1).

opinią komitetów i samodzielnie podejmuje decyzję o obsadzie stanowiska przez daną osobę⁷.

Ustawy przewidują pewne ograniczenia w możliwości ubiegania się o stanowisko sędziego pokoju. Pierwszym z nich jest wiek. Oczywiście jest, że sędzią nie może zostać osoba niepełnoletnia, a zatem dolna granica wieku wynosi 18 lat. Kwestią wartą uwagi jest statystyczne prawdopodobieństwo pozytywnego zaopiniowania bardzo młodego kandydata przez komitet, szczególnie w świetle nadawania się do pełnienia urzędu oraz postrzegania takiej osoby jako sędziego, jednak z perspektywy zagadnień ustrojowych należy podkreślić, że formalne przeszkody ku temu nie występują. Z kolei górna granica wieku określona została w przepisach przewidujących prowadzenie listy uzupełniającej sędziów pokoju (*The supplemental list*). Lista ta zawiera nazwiska tych sędziów pokoju, którzy nie mogą już sprawować urzędu⁸. Sekcja 13 *Courts Act 2003* ustanawia górną granicę wieku na poziomie 75 lat⁹. Po osiągnięciu tego wieku nazwisko sędziego musi być umieszczone na wspomnianej liście. Warto odnotować, że obecna górna granica wieku pochodzi z bardzo świeżej nowelizacji z 2022 r. Przed nowelizacją sędziowie pokoju przechodzili, mówiąc językiem polskich nauk prawnych, w stan spoczynku wraz z osiągnięciem wieku 70 lat, chyba że zajmowali wyższe stanowiska sędziowskie, np. przewodniczącego, gdyż wtedy okres ten wydłużano do czasu zakończenia kadencji, nie później jednak niż do ukończenia 75 roku życia¹⁰. Jest to istotna uwaga, gdyż większość opracowań z podejmowanej tematyki pochodzi sprzed 2022 r., toteż zawiera zdezaktualizowane informacje. Ponadto, przejście w stan spoczynku może być odroczone do czasu zakończenia postępowania, w którym sędzią mający powyżej 75 lat pełni istotną rolę¹¹. Wpisanie na *supplemental list* jest także możliwe na wniosek sędziego po wyrażeniu zgody Lorda Kanclerza, a także w przypadku niezdolności do pełnienia funkcji ze względów zdrowotnych. W tym drugim przypadku wpisu na listę dokonuje Lord Kanclerz w porozumieniu z Lordem Naczelnym Sędzią¹².

Pewne ograniczenia wypracowała także praktyka. Przyjęło się bowiem, że nie powołuje się osób skazanych za poważne przestępstwa, osób będących funkcjonariuszami policji czy osób, które ukończyły 65 rok życia¹³. Ostatnie

---

⁷ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 5.

⁸ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 719.

⁹ *Courts Act 2003*, section 13 (1).

¹⁰ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 715-716.

¹¹ *Courts Act 2003*, section 13 (3).

¹² *Courts Act 2003*, section 13 (4) & (5).

¹³ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 719.

ograniczenia wynika ze zbyt krótkiego czasu, jaki pozostał do przejścia w stan spoczynku takiej osoby. Niska jest także liczba powołanych osób mających ukończone 60 lat, ale przed 65 rokiem życia. Niekiedy podaje się nawet, że i takich osób w praktyce się nie powołuje, przy czym przyczyna jest taka sama¹⁴. W starszych opracowaniach wymienia się także ograniczenia przewidziane przez *Justices of the Peace Act 1997*, jednak ustawa ta została uchylona. Odnotować jednak należy, że we wcześniejszym stanie prawnym sędzią w danym rejonie nie mogła zostać osoba, która nie zamieszkuje w nim lub w promieniu 15 mil od niego¹⁵. Obecnie sędzia pokoju jest powoływany do orzekania na konkretnym obszarze, jednak za zgodą Lorda Naczelnego Sędziego może orzekać również na obszarze innym niż wskazany¹⁶.

Courts Act 2003 przewiduje w sekcji 11 procedurę rezygnacji i odwołania sędziego pokoju. *Justice of the Peace* może zrezygnować z urzędu w każdej chwili¹⁷. Z kolei odwołać sędziego może Lord Kanclerz w porozumieniu z Lordem Naczelnym Sędzią w imieniu monarchy w trzech, ściśle określonych przypadkach. Są to niezdolność do pełnienia urzędu lub zachowanie godzące w godność urzędu, upór czywe niespełnianie standardów kompetencyjnych wskazanych przez Lorda Kanclerza w porozumieniu z Lordem Naczelnym Sędzią oraz obniżanie lub zaniedbywanie standardów wykonywanej funkcji¹⁸. Enumeratywne wymienienie przesłanek odwołania sędziego jest oczywiście koniecznością w świetle zasad ustrojowych rządzących zarówno brytyjską, jak i polską władzą sądowniczą.

W ramach problematyki sędziów pokoju należy wskazać jeszcze trzy kwestie. Pierwszą jest wymiar godzin, którą osoby powołane na to stanowisko poświęcają na pracę na rzecz sądownictwa. Od sędziów pokoju wymaga się, aby pełnili swoją funkcję co najmniej 26 dni w ciągu roku w niepełnym wymiarze godzin, ewentualnie 13 dni w pełnym wymiarze godzin¹⁹. W przeliczeniu na miesiące daje to w zaokrągleniu 2 dni w każdym miesiącu, a zatem pół dnia pracy orzeczniczej tygodniowo. W praktyce sędziowie pokoju pracują średnio 40 dni w roku²⁰. Ponadto odbywają oni szkolenia przygotowywane w porozumieniu z Lordem Naczelnym Sędzią, a zatem nie można w pełni

¹⁴ K. Girdwoyń, *Anielski...*, Warszawa 2014, s. 719.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Courts Act 2003, section 10 (2) & (3).

¹⁷ Courts Act 2003, section 11 (1).

¹⁸ Courts Act 2003, section 11 (2).

¹⁹ A. Grubalska, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w świetle prawa Anglii i Walii*, "Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis" 2021/10/1, s. 93-94.

²⁰ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 6.

powiedzieć, że nie mają kompletnie żadnego rozpoznania prawnego, jak to bywa w przypadku członków ławy przysięgłych²¹. Za pełnienie funkcji sędziowskiej sędziowie pokoju nie pobierają wynagrodzenia, jednak sekcja 15 *Courts Act 2003* przewiduje zwrot kosztów podróży, dietę za sprawowanie urzędu oraz zwrot utraconych zarobków, których nie mogli uzyskać przez pełnienie funkcji sędziego sądu pokoju²².

Lay magistrates najczęściej nie posiadają wykształcenia prawniczego, a przewidziane w ustawie kursy jedynie przygotowują ich do pełnienia funkcji sędziego pokoju. Dlatego też w ich pracy orzeczniczej towarzyszy im urzędnik sądowy nazywane przez ustawę *justices' clerk*. Jest to osoba mająca wykształcenie prawnicze i służąca sędziom pokoju profesjonalną radą odnoście stanu prawnego sprawy. Może on wskazywać sędziom na dowody przedstawione w czasie rozprawy, nie może jednak doradzać w kwestii oceny stanu faktycznego. Nie powinni oni być obecni podczas narady sędziów oraz głosowania nad wyrokiem, chyba że stopień złożoności sprawy za tym przemawia. Jednak nawet wtedy nie mogą oni wpływać na decyzję sędziów²³.

Sędziowie rejonowi (*district judges*) są profesjonalnymi sędziami mający wykształcenie prawnicze. Sekcja 25 *Courts Act 2003* precyzuje, że z racji pełnionej funkcji są oni traktowani również jako sędziowie pokoju, co oznacza, że część omówionej już problematyki będzie się odnosić do obu rodzajów sędziów²⁴. Co prawda ustawa wobec obu kategorii używa określenia *Justices of the Peace* (sędziowie pokoju), zaś gdy chodzi o konkretną kategorię używa sformułowania *lay magistrates* albo *district judges*, jednak przyjęło się tłumaczenie tych pierwszych jako sędziów pokoju (niezawodowych), zaś drugich z nich jako sędziów rejonowych (zawodowych). Najbardziej widoczną różnicą pomiędzy dwoma kategoriami sędziów sądów magistrackich jest procedura powołania. Na podstawie sekcji 22 *Courts Act 2003*, sędziowie zawodowi, w przeciwieństwie do sędziów pokoju, powoływani są przez monarchę na wniosek Lorda Kanclerza spośród prawników mających co najmniej 5-letnie prawo do reprezentowania stron przed sądem²⁵. Przepis dotyczący wymaganego okresu wykonywania zawodu był nowelizowany, dlatego w starszych opracowaniach można znaleźć informację o obowiązku 7-letniego stażu pracy. Kandydatów na stanowiska sędziów zawodowych rekomenduje Komisja

---

²¹ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 720.

²² *Courts Act 2003*, section 15 (1).

²³ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 6.

²⁴ *Courts Act 2003*, section 25 (1).

²⁵ *Courts Act 2003*, section 22 (1).

Mianowania Sędziów (*Judicial Appointments Commission*)²⁶. Po nowelizacji z 2022 r. górna granica wieku, po przekroczeniu której sędziowie zawodowi przechodzą w stan spoczynku, uregulowana jest w taki sam sposób, jak sędziów niezawodowych, a więc wynosi 75 lat²⁷. Przesłanki odwołania zostały ujęte w węższy sposób niż w przypadku *lay magistrates*, gdyż sekcja 22 *Courts Act 2003* wymienia jedynie niezdolność do sprawowania urzędu lub zachowanie godzące w powagę zawodu sędziego. Wciąż jednak odwołania dokonuje Lord Kanclerz w porozumieniu z Lordem Naczelnym Sędzią²⁸. Nie ma formalnej różnicy między sprawami rozpatrywanymi przez sędziów obu kategorii, jednak w praktyce przyjęło się, że do sędziów zawodowych trafiają sprawy znacznie bardziej złożone i skomplikowane, wymagające zaawansowanej wiedzy prawniczej, a także sprawy o ekstradycję oraz o wysokim znaczeniu dla bezpieczeństwa publicznego. Ponadto, *lay magistrates* orzekają kolegialnie, podczas gdy *district judges* sprawują wymiar sprawiedliwości samodzielnie²⁹. Sekcja 121 *Magistrates' Court Act 1980* skład kolegialny widzi jako co najmniej dwóch sędziów niezawodowych, jednak w praktyce najczęściej spotykanym składem jest trzech sędziów pokoju. Liczba nieparzysta umożliwia bowiem podjęcie rozstrzygnięcia większością głosów i zapobiega powstaniu patowej sytuacji³⁰. Poza wskazanymi różnicami sędziowie zawodowi i niezawodowi posiadają generalnie zbliżone uprawnienia.

Kluczowym zagadnieniem z zakresu ustroju sądów karnych w Wielkiej Brytanii, poza problematyką personalną skupioną wokół sędziów, jest zakres rozpatrywanych spraw oraz potencjalny charakter ich rozstrzygnięć. Aby zrozumieć zakres przedmiotowy spraw, w których orzekają sądy magistrackie, należy wprowadzić podział przestępstw ze względu na rodzaj postępowania sądowego. Wyróżnia się przestępstwa prowadzone w trybie uproszczonym, zwane niekiedy na wzór polski występkami (*summary offences*), przestępstwa prowadzone na podstawie aktu oskarżenia (*indictable offences*) oraz przestępstwa, które są niejako pośrodku tego podziału poprzez możliwość ich rozpatrywania w jednym z wymienionych wcześniej trybów (*either-way offences*). Do kompetencji sądów magistrackich należą *summary offences* i w określonych przypadkach *either-way offences*. Przestępstwa prowadzone na podstawie aktu oskarżenia należą zaś do kompetencji Sądów Koronnych, toteż zostaną

²⁶ K. Girdwoyń, *Anielski...*, Warszawa 2014, s. 718.

²⁷ *Judicial Pensions and Retirement Act 1993*, section 26 (1).

²⁸ *Courts Act 2003*, section 22 (5).

²⁹ K. Girdwoyń, *Anielski...*, Warszawa 2014, s. 717.

³⁰ *Ibidem*, s. 716-717.

omówione w następnym podrozdziale³¹. Przepęstwa prowadzone w trybie uproszczonym są przepęstwami w swojej naturze lęjszymi. Uregulowane są przede wszystkim w ustawach i co do zasady nie przewidziano za nie sankcji pozbawienia wolności. Kwalifikacja penalizowanego czynu do tej kategorii przepęstw następuje na podstawie przepisu ustawy lub wymiaru kary. Do *summary offences* zaliczamy m.in. przepęstwa związane z zaborem pojazdu mechanicznego, prowadzeniem go pod wplywem alkoholu bd bez uprawnień, ale również groźby czy napad na funkcjonariusza policji w czasie suby³². Sprawy z tej kategorii zupełnie wyjątkowo mogą trafić do Sądu Koronnego w dwóch przypadkach. Pierwszym z nich jest popełnienie przez oskarżonego kilku czynów z równych kategorii przepęstw. Jeśli zatem ktres z przepęstw ściganych na podstawie aktu oskarżenia zostanie popełnione przez oskarżonego, wobec którego postawiono jednocześnie zarzuty oparte na *summary offences*, cała sprawa zostanie rozpatrzona przez Sąd Koronny³³. Drugą sytuacj jest popełnienie występkę w taki sposób, że kara możliwa do orzeczenia przez sąd magistracki będzie niewspółmierna do popełnionego czynu. Wtedy sd magistracki może przekazać sprawę Sądowi Koronnemu w celu wymierzenia własciwej kary³⁴. Z kolei przepęstwa z kategorii *either-way offences* mogą być przedmiotem orzekania zarówno sądów magistrackich, jak i Sądów Koronnych. Przepęstwa do nich zaliczane zostały wskazane w załączniku I do *Magistrates' Courts Act 1980* w związku z sekcj 17 tej ustawy. Załącznik nie stanowi jednak katalogu zamkniętego, a inne ustawy mogą przyporządkować dany czyn do omawianej kategorii. Przepęstwami tego rodzaju są m.in. groźba zabójstwa, bigamia, fałszerstwo paszportów czy też przedstawianie fałszywych informacji odnośnie narodzin, związku małżeńskiego czy śmierci³⁵. Możliwość rozpatrywania sprawy przez sąd magistracki zależy od decyzji zarówno sędziów, jak i samego oskarżonego. Kompetencja ta jest zależna przede wszystkim od przyznania się do winy oskarżonego oraz wymiaru kary. Przyznanie się do winy oraz możliwość orzeczenia kary współmiernej do popełnionego czynu jest przesłank do rozpatrzenia sprawy w całości przez sędziów pokoju³⁶.

Wspomniana została sytuacja, w której sąd magistracki przekazuje sprawę z dziedziny *summary offences* Sądowi Koronnemu z tytułu niemożności

---

³¹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 6-7.

³² K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 693-694.

³³ Ibidem, s. 721.

³⁴ Ibidem, s. 694.

³⁵ Ibidem, s. 694-695.

³⁶ A. Grubalska, *Udział...*, Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis 2021/10/1, s. 95.

orzeczenia właściwej kary za zarzucany czyn. Można się zatem domyślić, że sądy magistrackie, w których w większości orzekają *lay magistrates* bez wykształcenia prawniczego, zostały w orzekaniu ograniczone do pewnej wysokości kar. W przypadku grzywny sędziowie pokoju mogą orzec karę od 200 do 5000 funtów, chyba że oskarżony popełnił więcej niż jedno przestępstwo lub ustawa przewiduje możliwość orzeczenia wyższej kary przez sąd magistracki. W zakresie finansowym możliwe jest także orzeczenie odszkodowania na rzecz pokrzywdzonego w wysokości do 5000 funtów, przy czym odszkodowanie może jedyną karą lub jedną z kilku. Jeśli sąd może orzec zarówno grzywnę, jak i odszkodowanie, a oskarżony nie ma możliwości finansowych na pokrycie obu kar, pierwszeństwo przyznaje się odszkodowaniu³⁷. Jest to rozwiązanie zasługujące na pochwałę, gdyż skazany ponosi konsekwencje finansowe adekwatne do popełnionego czynu, zaś pokrzywdzony bezpośrednio odczuwa zadośćuczynienie za poniesioną krzywdę. Przechodząc do kar wyższej kategorii, sądy magistrackie mogą orzec karę ograniczenia wolności zwaną *community order*. Polega ona na nakazie spełnienia określonych wymogów przez skazanego w przekonaniu, że spełnią one funkcję resocjalizacyjną kary lepiej aniżeli kara pozbawienia wolności. Mogą mieć one zastosowanie szczególnie wtedy, gdy np. oskarżony nie był wcześniej karany. Katalog ograniczeń możliwych do nałożenia określa sekcja 201 *Sentencing Act 2020*. Obecnie przewidziano 16 ograniczeń, które najczęściej grupuje się w 13 kategorii. Sąd może zatem nałożyć karę w postaci, np. obowiązku nieodpłatnej pracy, obowiązku przestrzegania godziny policyjnej, obowiązku poddania się leczeniu nałogu alkoholowego itd.³⁸ Najdotkliwszą karą możliwą do orzeczenia jest kara pozbawienia wolności. Sędziowie pokoju mogą skazać oskarżonego na maksymalnie 6 miesięcy pozbawienia wolności za jedno przestępstwo lub maksymalnie 12 miesięcy pozbawienia wolności w ramach kary łącznej, jeśli oskarżonemu udowodniono dwa i więcej przestępstw³⁹. Na zakończenie należy dodać, że sąd magistracki ma prawo odstąpić od wymierzenia kary. Decyzja ta może być podjęta zarówno warunkowo, jak i bezwarunkowo. W pierwszym przypadku sąd stawia oskarżonemu warunek, że jeśli w ciągu maksymalnie 3 lat nie popełni kolejnego przestępstwa, kara nie zostanie wymierzona. Popęlnienie kolejnego przestępstwa uprawnia sąd do wymierzenia kary

³⁷ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 7.

³⁸ <https://www.noblesolicitors.co.uk/about/a-guide-to-community-order.html> [dostęp: 14.05.2023 r.].

³⁹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 7.

za pierwsze przestępstwo. Z kolei bezwarunkowe odstąpienie od nałożenia kary jest definitywne i nie podlega żadnym terminom czy próbom⁴⁰.

SĄD KORONNY

Chociaż do Sądu Koronnego trafia mniej niż 10% wszystkich spraw karnych, to jest to istotny stopień brytyjskiego sądownictwa karnego. Przede wszystkim stanowi on sąd II instancji wobec spraw rozpatrywanych przed sądami magistrackimi. Z tego powodu jest on organem rozpatrującym apelacje zarówno w stosunku do winy, jak i wymiaru kary. Z kolei w kontekście tych przestępstw, dla których Sąd Koronny jest sądem I instancji należy zauważyć, że rozpatrywane są w nim najpoważniejsze przestępstwa. Ich liczebny stosunek do pospolitych przestępstw może być tym samym niski, jednak ich profesjonalne rozstrzygnięcie jak najbardziej leży w interesie społecznym. W ogólnym ustroju Sądu Koronnego zastosowano ciekawe rozwiązanie w zakresie zasięgu jego jurysdykcji. Zarówno w polskim prawie karnym, jak i jego brytyjskiej odmianie, obowiązuje zasada, że dla danej sprawy karnej właściwy jest sąd, w którego okręgu popełniono przestępstwo. Dlatego też w Wielkiej Brytanii istnieje jeden Sąd Koronny, który ma jednak 76 ośrodków na terenie państwa. Z tego powodu każdy ośrodek może orzekać w sprawie dowolnego przestępstwa niezależnie od miejsca jego popełnienia⁴¹.

Podstawowe przepisy dotyczące sędziów Sądu Koronnego zawarte są w *Courts Act 1971* oraz *Senior Courts Act 1981*. Podobnie jak w sądach magistrackich, również w Sądzie Koronnym wyróżnia się kilka rodzajów sędziów. Są to sędziowie Wysokiego Sądu Anglii i Walii (*High Court judges*), sędziowie okręgowi (*circuit judges*) oraz tzw. *recorders*. Pierwsi z nich rozpatrują nieliczne, a jednocześnie najpoważniejsze przestępstwa. Wynika to z konieczności ich jak najbardziej profesjonalnego rozstrzygnięcia. Sędziowie okręgowi orzekają w zdecydowanej większości spraw zawisłych przed Sądem Koronnym, przez co niekiedy w piśmiennictwie nazywa się ich typowymi sędziami tego sądu⁴². Procedura ich powoływania przypomina tę właściwą dla sędziów zawodowych sądów magistrackich, zaś została określona w sekcji 16 *Courts Act 1971*. Mianuje ich monarcha na wniosek Lorda Kanclerza z rekomendacji Komisji Mianowania Sędziów. Kandydaci wybierani są w drodze postępowania konkursowego spośród prawników, którzy przynajmniej od 7 lat mają prawo

---

⁴⁰ Ibidem, s. 8.

⁴¹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 15.

⁴² K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 724.

reprezentowania strony przed sądem⁴³. Ponownie w tej kwestii kluczowe jest podkreślenie nowelizacji *Courts Act 1971*, gdyż we wcześniejszym stanie prawnym obowiązywał wymóg 10 lat stażu. Ponadto kandydaci na to stanowisko powinni się legitymować doświadczeniem w wykonywaniu zawodu sędziego jako *recorder* w niepełnym wymiarze godzin albo sędzieja zawodowy w pełnym wymiarze godzin⁴⁴. W wieku 75 lat przechodzą w stan spoczynku⁴⁵. Wyjątkowo Lord Kanclerz za zgodą Lorda Naczelnego Sędziego może odwołać sędziego z urzędu, jednak tylko w przypadku niemożności sprawowania urzędu lub dopuszczenia się zachowania godzącego w powagę wykonywanego zawodu⁴⁶. Z kolei *recorders* są sędziami profesjonalnymi pracującymi w niepełnym wymiarze godzin, orzekając 20 dni w roku. Rozstrzygają oni sprawy mniej złożone i wymagające mniejszego nakładu pracy⁴⁷. Powoływani są w taki sam sposób jak sędziowie okręgowi, przy czym powołanie następuje na wyznaczony okres, najczęściej 5 lat, i zwyczajowo jest potem przedłużane o następne okresy pięcioletnie aż do osiągnięcia przez sędziego wieku 75 lat⁴⁸. Górna granica wieku, tak jak pozostałe wymieniane w niniejszym rozdziale, uległa w ostatnich latach znowelizowaniu. Są oni co do zasady nieusuwalni, a ewentualnego odwołania dokonuje Lord Kanclerz za zgodą Lorda Naczelnego Sędziego zarówno w przypadku niemożności sprawowania urzędu lub dopuszczenia się zachowania godzącego w powagę wykonywanego zawodu, ale również niespełnienia wymogów określonych podczas mianowania⁴⁹. Przesłanki odwołania *recorders* są zatem szersze niż przesłanki przewidziane dla sędziów okręgowych. Pozostałe kwestie są właściwie tożsame z przepisami dotyczącymi sędziów sądów magistrackich, toteż powtórzenie wszystkich rozważań opisanych w poprzednim podrozdziale nie jest konieczne. Można by zaryzykować stwierdzenie, że *recorders* w Sądzie Koronnym przypominają sędziów niezawodowych w sądach magistrackich, podczas gdy sędziowie okręgowi odpowiadaliby sędziom zawodowym. Z pewnością da się zauważyć wiele podobieństw w procedurach powoływania i odwoływania, stawianych wymaganiach czy regulacjach szczegółowych dotyczących wykonywanej pracy. Różnicą będzie z pewnością liczebny stosunek obu kategorii sędziów w poszczególnych sądach, gdyż w sądach magistrackich dominują *lay magistrates*

⁴³ Courts Act 1971, section 16 (1) & (3).

⁴⁴ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 724.

⁴⁵ Courts Act 1971, section 17 (1).

⁴⁶ Courts Act 1971, section 17 (4).

⁴⁷ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 724.

⁴⁸ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 14.

⁴⁹ Courts Act 1971, section 21 (6).

i to oni rozpatrują większość spraw, zaś w Sądach Koronnych główną rolę odgrywają sędziowie okręgowi. Oczywistą różnicą między sędziami niezawodowymi sądów magistrałkich a *recorders* w Sądzie Koronnym jest fakt, że ci drudzy posiadają wykształcenie prawnicze. Ponadto w Sądzie Koronnym mogą orzekać również sędziowie sądów magistrałkich, jednak takie przypadki zostaną wskazane w części dotyczącej rodzajów spraw rozstrzyganych przez ten typ sądu.

Poza sędziami w ścisłym tego słowa znaczeniu, kluczową rolę w procesach karnych prowadzonych w Sądzie Koronnym pełni ława przysięgłych. Jej obecność jako czynnik społeczny w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest typowa dla państw systemu *common law*. Najczęściej jest też zauważana przez postronnych obserwatorów z Polski jako niewystępująca w systemie kontynentalnym charakterystyczna cecha anglosaskich procesów. Problematyka ławy przysięgłych została przez ustawodawcę brytyjskiego określona w *Juries Act 1974*. Osoby wchodzące w skład ławy przysięgłych losowane są spośród osób znajdujących się na listach wyborczych do parlamentu lub samorządów lokalnych. W przeciwieństwie do sytuacji sędziego niezawodowego, gdzie pełnienie urzędu jest prawem obywatela, wyznaczenie do zasiadania w ławie przysięgłych kreuje obowiązek. Jego niedopełnienie sankcjonowane jest karą grzywny⁵⁰. Sekcja 1 *Juries Act 1974* stawia jednak sędziom przysięgłym określone wymogi. Warunkiem zasiadania w ramach omawianej instytucji jest wiek pomiędzy 18. a 76. rokiem życia (jeszcze kilka lat temu górna granica wynosiła 70 lat), posiadanie praw wyborczych w wyborach do parlamentu lub samorządu lokalnego, zamieszkiwanie na terenie Zjednoczonego Królestwa, Wysp Normandzkich lub Wyspy Man przez 5 lat licząc od dnia ukończenia 13. roku życia oraz niespełnienie żadnej z przesłanek pozbawiających możliwości orzekania⁵¹. Przesłanki te zostały uregulowane w załączniku 1 do *Juries Act 1974*. Początkowo katalog ten był dość obszerny, jednak był przy tym podzielony na trzy części. Pierwsza część dotyczyła osób, które nie podlegają tym przepisom (*ineligible*). Wymienieni byli w niej m.in. sędziowie, niektórzy prawnicy, duchowni oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi. Druga część wskazywała osoby pozbawione możliwości orzekania (*disqualified*), zaliczając do nich osoby skazane na karę inną niż grzywna. Część trzecia określała osoby zwolnione z obowiązku bycia przysięgłymi (*excusable as of rights*), tj. parlamentarzysty lub funkcjonariusze służb mundurowych⁵².

---

⁵⁰ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 724-725.

⁵¹ *Juries Act 1974*, section 1 (1).

⁵² K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 725.

Wejście w życie *Criminal Justice Act 2003* w znaczący sposób zmieniło układ przepisów. Przede wszystkim zniesiono powyższy podział na osoby *ineligible, disqualified* i *excusable as of rights*. Wszystkie osoby wymienione obecnie w załączniku do ustawy postrzegane są jako pozbawione możliwości orzekania (*disqualified*). Należą do nich osoby z zaburzeniami psychicznymi (jedyna kategoria osób, która pozostała w przepisach należąc uprzednio do grupy osób *ineligible*), osoby zwolnione za kaucją oraz skazane na karę inną niż grzywna. Z treści przepisów o skazanych wynika, że zakaz orzekania może wynosić 10 lat lub być dożywotni. Należy w tym miejscu wskazać oczywisty wniosek, że obecnie nie ma przepisów zwalniających sędziów, duchownych czy parlamentarzystów z obowiązku bycia częścią ławy przysięgłych⁵³. Przepisy załącznika 1 nie są jednak jedynymi przypadkami zwolnienia z ciężącego na obywatelach obowiązku. Sekcja 8 *Juries Act 1974* wskazuje, że można zwolnić się z obowiązku działania w ramach ławy przysięgłych, jeśli już pełniło się te obowiązki lub było się gotowym do nich pełnienia albo jeśli uzyska się od sądu zwolnienie z tego obowiązku⁵⁴. Ponadto sekcja 9 przyznaje możliwość uzyskania zwolnienia z obowiązku poprzez wskazanie ważnych powodów⁵⁵. Ustawa zawiera też takie rozwiązania, jak możliwość zwolnienia osoby ze względu na znaczący stopień niepełnosprawności fizycznej czy niewystarczającą znajomość języka angielskiego⁵⁶.

Przysięgli pozostają do dyspozycji sądu najczęściej przez okres dwóch tygodni, jednak możliwe jest wykonywanie obowiązków przez dłuższy czas. W sytuacji przewidywanego przedłużenia się procesu, poszczególnym przysięgłym zadaje się pytanie odnośnie uczestnictwa w takim postępowaniu⁵⁷. Skład ławy przysięgłych co do zasady wynosi 12 osób. Jeśli przewidywany proces ma potrwać dłużej niż 4 tygodnie, dopuszcza się powołanie 14 osób⁵⁸. Ponadto z przyczyn losowych skład ławy przysięgłych może wynosić mniej niż 12 osób, jednak zawsze musi zasiadać w niej przynajmniej 9 osób. W podejmowaniu decyzji postulowane jest dążenie do jednomyslności. Przepisy przyznają jednak możliwość podjęcia decyzji większością głosów. Jeśli w skład ławy przysięgłych wchodzi domyślnie 12 osób, 2 przysięgłych może być odmiennego zdania. Jeśli orzeka 11 lub 10, tylko 1 osoba może nie zgadzać się ze stanowiskiem większości. Z kolei przy 9-osobowym składzie wymaga się

⁵³ *Juries Act 1974*, Schedule 1.

⁵⁴ *Juries Act 1974*, section 8 (1).

⁵⁵ *Juries Act 1974*, section 9 (2).

⁵⁶ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 726.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ A. Grubalska, *Udział...*, s. 99.

jednomyślności⁵⁹. Głównym zadaniem ławy przysięgłych jest podjęcie decyzji o winie oskarżonego. Dlatego też mówi się, że ławę przysięgłych interesują przede wszystkim fakty, a sędziego prawo. Kiedy ława przysięgłych wyda werdykt niewinniający, sędzia musi wydać tożsamy wyrok, nawet jeśli się z nim nie zgadza. Jeśli jednak ława stwierdzi winę oskarżonego, sędzia orzeka karę⁶⁰. Wyjątkowo możliwe jest rozpatrywanie sprawy tylko przez sędziego, np. kiedy zachodzi poważne ryzyko wpływania na przysięgłych. Ława przysięgłych nie występuje również w tych procesach, w których oskarżony przyznał się do winy. Wtedy bowiem orzeka się jedynie w sprawie kary, a nie winy i kary, zatem potrzebny jest jedynie sędzia⁶¹. Na mocy sekcji 19 *Juries Act 1974*, członkom ławy przysięgłych przysługuje, podobnie jak sędziom, zwrot kosztów podróży oraz zwrot utraconych zarobków, których nie mogli uzyskać przez pełnienie obowiązków w ławie przysięgłych⁶².

Zakres spraw rozpatrywanych przez Sąd Koronny nawiązuje do informacji dotyczących spraw właściwych dla sądów magistrackich przedstawionych w poprzednim podrozdziale. Podczas gdy sądy magistrackie rozpatrują *summary offences* oraz czasami *either-way offences*, Sąd Koronny orzeka w sprawach przestępstw ściganych z aktu oskarżenia (*indictable offences*) oraz części przestępstw z kategorii *either-way offences*. Do pierwszej kategorii należą przestępstwa w swojej naturze najcięższe. Są to wszystkie przestępstwa wykreowane przez orzecznictwo sądów, a także część przestępstw penalizowanych przez ustawy. Przykładami tego typu przestępstw są zabójstwa, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w sposób umyślny, zgwałcenia, rozboje, uprowadzenia, przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości oraz ich usiłowanie, a także fałszowanie dowodów sądowych⁶³. Problematyka przestępstw z grupy *either-way offences* została omówiono szczegółowo w poprzednim podrozdziale. W tym miejscu należy jedynie podkreślić, że te przestępstwa trafiają do Sądu Koronnego wtedy, gdy oskarżony tego zażąda lub sędziowie sądu magistrackiego podejmą decyzję o przekazaniu sprawy. Dopiero zgoda oskarżonego i sędziów jest w stanie pozostawić sprawę w gestii sądu magistrackiego. Do Sądu Koronnego trafi również sprawa właściwa sądowi magistrackiemu, jeśli sędziowie pokoju stwierdzą, że nie są w stanie orzec kary współmiernej do popełnionego czynu. Sędziowie pokoju są bowiem, jak już poprzednio

---

⁵⁹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 20.

⁶⁰ Ibidem, s. 19-20.

⁶¹ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 722-723.

⁶² *Juries Act 1974*, section 19 (1).

⁶³ K. Girdwoyń, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 692-693.

wskazano, ograniczeni w kontekście wymiaru kary. Sąd Koronny takiego ograniczenia nie ma i może w zasadzie orzec dowolną karę, która wtedy będzie odpowiednia do karalnego czynu. Ponadto Sąd Koronny będzie sądem właściwym do osądzenia oskarżonego o popełnienie kilku przestępstw, jeśli najcięższe z nich należy do spraw rozstrzyganych tylko przez ten sąd. Pozostałe z popełnionych przez takiego oskarżonego przestępstw również są w nim rozpatrywane, nawet jeśli ze względu na ich wagę należałyby do sfery spraw właściwych sądom magistrackim⁶⁴. Sąd Koronny pełni także funkcję sądu odwoławczego, rozpatrując tym samym apelacje. Charakter apelacji zależy od przyznania się do winy oskarżonego przed sądem I instancji. Jeśli oskarżony przyznał się do stawianych mu zarzutów, przysługuje mu apelacja tylko od orzeczonej kary. Wyjątkowo może nastąpić apelacja w zakresie winy, jeśli przyznanie się nastąpiło np. pod wpływem przymusu. Natomiast w sytuacji nieprzyznania się do winy, oskarżony może odwołać się od stwierdzenia winy, orzeczonej kary lub od obydwu naraz⁶⁵. Sekcja 34.11 *The Criminal Procedure Rules 2020* jako skład osoby rozpatrującej apelację wymienia sędzię Sądu Koronnego (dowolnego rodzaju) oraz od 2 do 4 sędziów niezawodowych z sądu magistrackiego, jednak z wyłączeniem tych, którzy już w tej sprawie orzekali⁶⁶. Sąd Koronny może w ramach apelacji utrzymać decyzję sądu I instancji, uchylić ją, zmienić w całości lub w części tudzież odesłać do sądu magistrackiego, załączając swoją opinię. W przypadku apelacji od kary Sąd Koronny musi określić, jaki jest właściwy wymiar kary za dane przestępstwo. Ma przy tym pełną dowolność w zakresie treści rozstrzygnięcia⁶⁷.

SĄDY WYŻSZYCH INSTANCJI

Zdecydowana większość spraw karnych, czy to mniejszej, czy większej wagi, kończy się albo w sądzie magistrackim, albo w Sądzie Koronnym. Może się jednak zdarzyć, że sprawa trafi do sądu jeszcze wyższej instancji niż dwie wymienione wyżej. Dla zupełności rozważań dotyczących struktury brytyjskiego sądownictwa karnego należy chociażby skrótowo przedstawić zagadnienia ustrojowe dotyczące sądów wyższych instancji.

Pierwszym z nich jest Sąd Apelacyjny (*Court of Appeal*). Do jego zadań należy przede wszystkim rozpatrywanie apelacji od orzeczeń Sądu

⁶⁴ Ibidem, s. 720-721.

⁶⁵ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 9-10.

⁶⁶ *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 34.11 (1).

⁶⁷ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 10.

Koronnego będącego sądem I instancji. Jeśli zatem dana sprawa rozpatrywana jest w pierwszej kolejności przez Sąd Koronny, Sąd Apelacyjny będzie właściwym sądem odwoławczym. Sekcja 55 *Senior Courts Act 1981* wskazuje, że składem właściwym do orzekania w sprawach apelacji jest grupa co najmniej trzech sędziów zawodowych. Drugą opcją jest skład dwuosobowy, jeśli apelacja dotyczy tylko wymiaru kary. Aby wnieść apelację do Sądu Apelacyjnego należy uzyskać pozwolenie od tego sądu, które wydawane jest na podstawie decyzji jednego sędziego⁶⁸.

Drugim sądem należącym do kategorii sądów wyższych instancji należy Wysoki Sąd Anglii i Walii (*High Court*). Rozpatruje on apelacje od orzeczeń sądów magisterskich na podstawie specyficznej procedury przedstawienia sprawy (*appeal by way of case stated*). Znajduje ona zastosowanie, gdy zarzuca się sędziom przekroczenie swoich uprawnień lub popełnienie błędu co do prawa. Wysoki Sąd może podtrzymać decyzję sędziów pokoju, zmienić ją, uchylić lub przesłać do właściwego sądu wraz ze swoją opinią. Apelacja może dotyczyć tylko kwestii winy, zaś jej zastosowanie pozbawia prawa do odwołania się od wyroku do Sądu Koronnego⁶⁹. W myśl sekcji 66 *Senior Courts Act 1981*, w sprawie tej właściwymi do orzekania jest przynajmniej dwóch sędziów zawodowych⁷⁰. Do kompetencji Wysokiego Sądu należy również przeprowadzanie kontroli sądowej (*judicial review*) w przypadku, gdy sędziom pokoju zarzuca się naruszenie obowiązujących procedur lub postępowanie w sposób niesprawiedliwy i stronniczy. W przypadku stwierdzenia powyższych naruszeń możliwe jest unieważnienie decyzji sędziego lub nakazanie tudzież zakazanie sędziemu podjęcia konkretnego działania⁷¹.

Na szczycie brytyjskiej struktury sądownictwa karnego znajduje się Sąd Najwyższy. Rozpatruje on apelacje od orzeczeń Wysokiego Sądu w przypadku, gdy udowodni się jej kluczowe znaczenie dla społeczeństwa. Decyzję o skierowaniu apelacji do Sądu Najwyższego podejmują sędziowie Wysokiego Sądu⁷².

KONKLUZJA

Problematyka struktury brytyjskiego sądownictwa karnego jest wyjątkowo obszerna i nawet jej skrócone przedstawienie może prowadzić do pytania, jakie właściwie elementy ustrojowe są konieczne do pełnego jej omówienia.

---

⁶⁸ A. Komar-Nalepa, *Angielski...*, Warszawa 2014, s. 727.

⁶⁹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 10-11.

⁷⁰ *Senior Courts Act 1981*, section 66 (3).

⁷¹ J. Gościński, *Egzamin...*, Warszawa 2019, s. 11.

⁷² *Ibidem*, s. 11-12.

Same zagadnienia ustrojowe są częścią prawa procesowego jako określające organy władzy sądowniczej uczestniczące w procesie. Samemu procesowi karnemu można by poświęcić obszerne opracowania, co z resztą uczyniono. W ramach samej tematyki struktury sądownictwa zasadne wydaje się określenie następujących kwestii dla każdej z instancji. Przede wszystkim należy podkreślić, z jakimi sądami obywatele mają najczęściej do czynienia. Określa się w ten sposób wkład pracy poszczególnych sądów w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, co nie determinuje oczywiście stopnia ważności organów sądowych. Jak wykazano, zdecydowana większość spraw karnych trafia do sądów magistrałkich i w nich się kończy. Obywatele mają zatem najczęściej styczność właśnie z nimi. Nie oznacza to jednak, że np. Sąd Koronny ma mniejsze znaczenie, gdyż z jednej strony sędzi przestępstwa najpoważniejsze, psychologicznie budzące największą dezaprobatę w społeczeństwie, ale również stanowi gwarant prawa do skutecznego środka odwoławczego. Ustalenie ogólnego zarysu znaczenia poszczególnych sądów jest właściwą formą wstępu do dalszych rozważań. Omówiona w niniejszym rozdziale problematyka daje się podzielić na część podmiotową oraz przedmiotową. Dla każdego z sądów konieczne jest przedstawienie statutu sędziów. Sam podział sędziów na np. tych, którzy orzekają w sądach magistrałkich, nie wyczerpuje zagadnienia, gdyż kwintesencja rozważań kreuje się dopiero po dokonaniu następnego podziału w ramach poszczególnych sądów. Dlatego osobno omawia się procedurę powołania sędziów pokoju, a osobno sędziów zawodowych. Podobnie jest z procedurą odwołania, przejścia w stan spoczynku czy kompetencji orzeczniczych. Podział ten pozostaje aktualny nawet w przypadku stwierdzenia, że dana część zagadnień ustrojowych jest taka sama dla obu kategorii sędziów. Identycznie sprawa wygląda w kontekście Sądu Koronnego, gdzie ponadto wskazuje się na obecność ławy przysięgłych i jej znaczenie. Z kolei część przedmiotowa koncentruje się na kategoriach spraw rozpatrywanych przez poszczególne sądy. W lżejszych sprawach orzekają bowiem sądy magistrałkie, zaś przestępstwa poważniejsze rozstrzygane są w Sądzie Koronnym. Podzielenie spraw między te dwa rodzaje sądów nie jest jednak sztywne, gdyż kompetencje do rozstrzygania pewnych specyficznych przypadków uregulowano odmiennie niż wskazuje ogólna reguła. Przykładem jest wskazywany kilkakrotnie w niniejszym rozdziale przypadek popełnienia przestępstwa cięższego i lżejszego jednocześnie oraz rozpatrywanie obu z nich przez Sąd Koronny. Do części przedmiotowej należy również potencjalny wymiar kary możliwy do zasądzenia, jednak ten element występuje tylko w sądach magistrałkich. Zwieńczeniem rozważań jest krótkie scharakteryzowanie sądów wyższych

instancji. Choć część podmiotowa i przedmiotowa występują także i tutaj, to są one znacznie ograniczone ze względu na praktyczność przekazu. Nie oddałoby jednak w pełni omawianej tematyki zupełne ich pominięcie, gdyż dana sprawa zawsze może okazać się tą jedną z nielicznych, która znajdzie swój finał w Wysokim Sądzie czy nawet Sądzie Najwyższym. Część podmiotowa i przedmiotowa występujące począwszy od sądu I instancji, niezależnie od tego, czy jest to akurat sąd magistrański czy Sąd Koronny, a skończywszy na sądach najwyższych instancji, stanowią główną oś rozważań dotyczących sądownictwa w brytyjskiej procedurze karnej.

BIBLIOGRAFIA

Girdwoyń K., Komar-Nalepa A., *Angielski proces karny*, [w:] P. Kruszyński (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014.

Gościński J., *Egzamin na tłumacza przysięgłego. Angielskie orzeczenia w sprawach karnych*, Warszawa 2019.

Grubalska A., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w świetle prawa Anglii i Walii*, "Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis" 2021/10/1.

Courts Act 1971.

Courts Act 2003.

Judicial Pensions and Retirement Act 1993.

Juries Act 1974.

Magistrates' Court Act 1980.

Senior Courts Act 1981.

The Criminal Procedure Rules 2020.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/358230/court-statistics-quarterly-april-to-june-2014.pdf [dostęp: 16.05.2023 r.].

<https://data.justice.gov.uk/courts/criminal-courts> [dostęp: 10.05.2023 r.].

<https://www.noblesolicitors.co.uk/about/a-guide-to-community-order.html> [dostęp: 14.05.2023 r.].

THE JUDICIARY IN BRITISH CRIMINAL PROCEDURE

Abstract: The issue of criminal justice in the UK is part of the consideration of British criminal procedure. It is regulated by many pieces of legislation, but some of the most important ones can be distinguished. from the point of view of systemic issues. They include provisions on the persons who are judges and the cases heard by individual courts. Magistrate courts are the first instance in most criminal cases. They are adjudicated by justices of the peace, also called non-professional judges, as well as district judges, called professional judges. The essence of these considerations is, among others, the appointment procedure and the scope of competences. Within the framework of the system of magistrates' courts, it is also necessary to specify which cases are decided by them and which penalties are possible to adjudicate. A similar division occurs in the case of the Crown Court. The part about judges deals with the issues of judges of the High Court of England and Wales, circuit judges and recorders. In addition, the issue of the jury and its importance in the court of that instance was raised. As in the subsection on Magistrates' Courts, the cases heard before the Crown Court should also be discussed. Finally, the courts of higher instance are briefly presented, primarily from the point of view of their practical application. The aim of the paper is to analyse the system of courts of individual instances forming the judicial system of the British criminal procedure.

Key words: Judiciary of England and Wales, Magistrate Courts, Crown Court, British Criminal Procedure, Judges of England and Wales

SPECJALNE SĄDY KARNE W IRLANDII PÓŁNOCNEJ

Abstrakt: Celem rozdziału jest ukazanie powstania, działania oraz kontrowersji wokół Sądów Diplock (specjalnych sądów karnych) w Irlandii Północnej oraz rozpatrzenie zagadnienia jak prawo karne musi wymuszać sprawiedliwość ze względu na bieg wydarzeń społecznych. Od momentu wcielenia Irlandii Północnej do Zjednoczonego Królestwa spór pomiędzy republikanami dążącymi do zjednoczenia wyspy a unionistami nigdy praktycznie nie ustawał, jednak w drugiej połowie XX wieku zaczął przybierać na sile. Tamte wydarzenia przekonały Irlandczyków, że aby ochronić obywateli z obu stron sporu konieczne jest szczegółowe rozpatrzenie terrorystycznych działań jednostek oraz zorganizowanych grup przestępczych jak IRA. IRA była jednym z najbardziej znaczących czynników społecznych, które spowodowały powstanie Sądów Diplock- dopuszczała się ona w swojej antybrytyjskiej kampanii serii zamachów terrorystycznych i chociaż aktualnie została rozbrojona to ma swojego kontynuatora w postaci CIRA i RIRA zwanymi aktualną IRA. Ciekawe jest to, że specjalny jest nie tylko sąd, ale również jego struktura- składa się z trzech sędziów bez udziału ławy przysięgłych. Nowoczesne rozwiązanie nie przez wszystkich jest jednak uważane za słuszną ze względów bezpieczeństwa, zarzuca się nieprawidłowość wyrokom tych sądów, ponieważ nie dokonywana jest tam ocena ławy przysięgłych oraz obywatele uważają, że nie istnieje aktualnie na tyle realny terroryzm na tych obszarach aby takie sprawy oddzielać od wszelakich innych poddawanych jurysdykcji karnej. Podjęta tematyka ma skłonić czytelnika do zastanowienia się nad faktem, że prawidłowa działalność jurysdykcji karnej w Wielkiej Brytanii, często zależy od funkcjonowania podstawowych, mniejszych oddziałów oraz ma przeprowadzić przez historię, sprawy i kontrowersje wokół jednego z nich.

Słowa kluczowe: Diplock, IRA, jurysdykcja karna, Irlandia Północna, Zjednoczone Królestwo

DZIAŁANIA SPOŁECZEŃSTWA W IRLANDII PÓŁNOCNEJ

„To ten sam stary motyw, od 1916.
W twojej głowie, w twojej głowie, oni wciąż walczą,
Z ich czołgami i ich bombami”.¹

Konflikty w Irlandii Północnej sięgają bardzo zamierzchłych czasów, bo pojawiały się już w XVII wieku. Konflikty zapoczątkowała Anglia, ponieważ zorganizowali oni akcje przesiedleńczą, w której sprowadzono protestanckich osadników ze Szkocji i Anglii na tereny Irlandii. Nagle protestanci zaczęli stanowić większość w Irlandii Północnej i zapewnili sobie uprzywilejowaną pozycję, spychając tym samym katolików do poziomu obywateli drugoplanowych. Rozumieć to należy dosłownie, ponieważ katolicy mieli ograniczony dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, mieszkań. Właśnie ograniczenie dostępu do mieszkań, również tych komunalnych przepełniło w końcu czarę goryczy. Katolicy rozpoczęli protesty przy poparciu IRA. IRA to Irlandzka Armia Republikańska powstała w 1916 roku w wyniku fuzji Irlandzkich Ochotników z Irlandzką Armią Obywatelską i do czasu rozpadu w 1969 roku upatrywała każdej okazji przeciwstawienia się rządowi brytyjskim w chęci wyzwolenia Irlandii Północnej i zjednoczenia jej z Irlandią Południową². Choć niepodległość Irlandii stała się faktem w 1921 roku to Północny region nadal pozostawał pod hegemonią Anglii, co do dnia dzisiejszego jest zapalnikiem licznych konfliktów. Konflikt polityczny, narodowościowy, społeczny oraz religijny czy też etniczny eskalowały wspólnie doprowadzając do *The Troubles*.³ Z jednej strony mamy chęć zjednoczenia prowincji z Republiką Irlandii przez irlandzkich nacjonalistów i republikanów a z drugiej chęć pozostania w granicach Zjednoczonego Królestwa przez unionistów, co było dodatkowo napędzane wzajemną niechęcią tych stronnictw. Irlandczycy nazywali to konfliktem, arena międzynarodowa uznała to za wojnę domową, w której ramach śmierć poniosło ok. 3532 osoby, gdzie połowa z nich to cywile. Są to jednak dane z uznanych sytuacji, w które zaangażował się rząd, natomiast w różnych akcjach paramilitarnych i terrorystycznych rany odniosło około 50 tysięcy ludzi. Od czasu powstania IRA możemy obserwować

¹ The Cranberries, *Zombie*.

² IRA to początkowo tajna irlandzka organizacja wojskowa. Była formacją nacjonalistyczną o lewicowym zabarwieniu. Do 1921 roku jej celem było wyzwolenie Irlandii spod rządów brytyjskich, a od 1921 roku zjednoczenie Irlandii Północnej i Irlandii.

³ *Kłopoty* tj. etniczno-nacjonalistyczny konflikt w Irlandii Północnej, który trwał około 30 lat.

działania terrorystyczne. IRA nie respektowała żadnej władzy. W Irlandii Północnej uchwalono specjalną ustawę, która przekazywała władzom i policji szerokie uprawnienia. Między innymi do internowania podejrzanych bez procesu oraz dawała im zezwolenie do torturowania więźniów. W latach 60. Na terenie całej Irlandii Północnej odbywały się marsze organizowane na rzecz praw obywatelskich i doszło wtedy do licznych starć pomiędzy bojówkami lojalistów i nacjonalistów. Konflikt musiał w końcu doprowadzić do tragedii i tą tragedią okazała się Krwawa niedziela tj. wydarzenia z 30 stycznia 1972 roku, kiedy to w Londonderry w Irlandii Północnej żołnierze brytyjscy otworzyli ogień w stronę uczestników pokojowego marszu protestanckiego przeciwko zakazowi demonstracji zgromadzeń publicznych oraz możliwości inwigilowania każdego Irlandczyka podejrzanego o terroryzm. Robert Ford, dowódca sił brytyjskich bronił swoich oddziałów słowami: *Akcja przebiegła gładko. „Nasi żołnierze zostali zaatakowani ogniem karabinowym i bombami z kwasem z rejonu Rossville; wystrzelono do nich około 20 pocisków. Odpowiedzieli na ten ogień przynajmniej dwukrotnie”*. Było to jednak sprzeczne z zeznaniami świadków naocznych. Do historii przeszło oburzenie Bernadette Devlin, irlandzkiej polityczki, która po obarczeniu odpowiedzialnością IRA za te zdarzenia podeszła do ministra spraw wewnętrznych Wielkiej Brytanii i go spoliczkowała. Sześcioro zastrzelonych osób miało zaledwie siedemnaście lat, a pięcioro zginęło od zdradzieckiego strzału w plecy. Wydarzenia tego dnia zamiast przeciwdziałać działalności terrorystycznej tylko ją pogłębiły. IRA wzięła na celownik brytyjskich funkcjonariuszy publicznych, polityków oraz urzędników. Chociaż IRA z czasów 1916 roku już nie istniała pojawiły się nowe organizacje- CIRA oraz RIRA i Nowa IRA⁴, które były nie mniej brutalne w swoich działaniach. W latach 80. ludność zaczęła jednak odczuwać przemęczenie przewlekłym konfliktem i zaczęła nawoływać do pokoju oraz organizować marsze pokojowe pod wodzą Bettego Williamsa, który zebrał w ciągu kilku dni tysiące podpisów pod pokojową petycją. Ludzie pokoju popełnili jednak poważny błąd żądając wydania członków IRA, czego skutkiem był udany zamach na życie Lorda Mountbattena, wuja Księcia Filipa, co doprowadziło do zaostrożenia stosunków z monarchią brytyjską oraz większe przyzwolenie sądów na ferowanie wyrokami skazującymi.

---

⁴ Organizacje kontynuujące założenia Irlandzkiej Armii Republikańskiej.

POTRZEBA NOWYCH ROZWIĄZAŃ

Tamte wydarzenia przekonały Irlandczyków, że aby ochronić obywateli z obu stron sporu konieczne jest szczegółowe rozpatrzenie terrorystycznych działań jednostek oraz zorganizowanych grup przestępczych jak IRA. W chaosie krwawych wydarzeń zarówno naród, jak i rządzący odczuwali potrzebę instytucji, która wprowadziłaby porządek. Utworzono specjalne sądy karne w Irlandii Północnej zwane też Sądami Diplock. Zostały one ustanowione w odpowiedzi na raport przedłożony parlamentowi brytyjskiemu w grudniu 1972 roku przez Lorda Diplocka.⁵ Irlandczycy pragnęli aby walka z terroryzmem polegała na innej metodzie niż radzenie sobie z irlandzkimi republikanami za pomocą internowania, które oficjalnie wprowadzono w sierpniu 1971 roku. Tendencje utworzenia tych sądów nasiliły się tylko po Krwawej Niedzieli. Diplock jako szanowany adwokat i sędzia, mający powołanie w angielskim Sądzie Najwyższym oraz następnie w Sądzie Apelacyjnym, przedstawił w swoim raporcie konieczność ukojenia buntu narodu irlandzkiego poprzez usunięcie ławy przysięgłych w procesach, jako że byli oni głównie negatywnie nastawieni do walczących i ich wyroki była niesprawiedliwie i nacechowane niechęcią. ⁶Dwa główne powody utworzenia tych sądów skupiały się jednak właśnie na ławie przysięgłych, Diplock zarzucał jej jako pierwsze niebezpieczeństwo wystąpienia przewrotnych uniewinnień. Inaczej nazywane przewrotnym werdyktem, ma miejsce kiedy ława przysięgłych w procesie karnym wydaje werdykt uniewinnienia, ale niezależnie od tego czy oskarżony faktycznie prawa nie złamał. W takich przypadkach uzasadnieniem ław było np. że prokurator wcale nie powinien stosować prawa wobec oskarżonego, ponieważ kara za złamanie danego prawa jest zbyt surowa, co jest tłumaczeniem mało logicznym, a zdarzało się również wydawanie wyroków na korzyść oskarżonego tylko ze względu na uprzedzenia do pokrzywdzonego w ławie przysięgłych. Należy pamiętać, że tak wydany wyrok przez ławę przysięgłych jest podparty dwoma zasadami panującymi w systemach precedensowych tj. przysięgli nie mogą być karani za wydanie błędnego werdyktu oraz nie można (w wielu państwach) sądzić ponownie uniewinnionego oskarżonego. Taki wzorzec może doprowadzić do łamania precedensów. Jako drugie zarzucił ławie przysięgłych uginanie się pod wpływem społeczeństwa np. reagowanie na

⁵ Lord Diplock, *Report of the Commission to consider legal procedures to deal with terrorist activities in Northern Ireland*, Her Majesty's Stationery Office, 1972.

⁶ Pojawiły się głosy opinii publicznej, która uważała, iż stanowisko Diplocka miało być wczesnym przykładem długoterminowego celu IRA, jakim jest uczynienie sześciu hrabstw możliwym do rządzenia bez udziału brytyjskiej decyzyjności.

groźby wobec nich wystosowane, co jest bardzo mocnym argumentem w przypadku państwa o wzmożonej działalności terrorystycznej w państwie Irlandii Północnej tamtych czasów. Mamy tutaj postawę ochrony obywateli Irlandii Północnej obu stronnictw jednak niektórzy uważali, iż jest to tak naprawdę przykład długoterminowy cel Irlandzkiej Armii Republikańskiej aby odsunąć władze brytyjskie od sądownictwa karnego i aby można było sądzić kryminalistów odpowiednio przez siebie określonych, ale nigdy ze swojego stronnictwa. W 1972 roku pojawił się *Raport mniejszości* Geralda Gardinera jako część jego *Raportu Parkera*. Był to brytyjski polityk Partii Pracy, który pełnił funkcję Lorda Wysokiego Kanclerza Wielkiej Brytanii w 1964-1970 i wprowadził wiele reform do brytyjskiego prawa. Gardnier stwierdził w raporcie, że nie znalazł żadnych dowodów w procesach karnych Irlandii Północnej, które mogłyby wskazywać na zastraszanie albo przewrotność ławy przysięgłych. Ten raport zapoczątkował również nowy nurt w prawie karnym, w ramach którego państwo usunęło prawne rozróżnienie między przemocą polityczną a zwykłą przestępczością, a więźniowie polityczni mieli być od tej pory traktowani jak każdy przestępca, co miało sygnalizować równe wyroki za czyny niedozwolone niezależnie od pozycji społecznej. Raport stanowił również podstawę nowelizacji Ustawy o Irlandii Północnej w granicach przepisów nadzwyczajnych z 1961 roku. Nowelizacja 1973 roku⁷ zniósła karę śmierci za morderstwo w Irlandii Północnej i o dziwo, wbrew sprzeciwowi brytyjskich prawników i polityków ustanowiła sądy Diplock do sądenia przestępstw terrorystycznych. Dodatkowo ustawa zakazała członkostwa pod groźną sankcji karnej w kilku organizacjach terrorystycznych, w których poczet zaliczyły się Irlandzka Armia Republikańska czy Ulsterskie Siły Ochotnicze. Późniejsza Ustawa o władzach wybranych z 1989 roku wymagała dodatkowo złożenia przysięgi zrzekającej się członkostwa w tych organizacjach. Zjednoczone Królestwo zrobiło jednak jeszcze jeden krok w przód w walce z terroryzmem uchwalając serię ustaw parlamentu w latach 1974- 1989, które zebrały się w Ustawę zapobiegania terroryzmowi, która przyznawała nadzwyczajne uprawnienia siłom policyjnym w przypadku podejrzenia terroryzmu. Bezpośrednim przodkiem tej ustawy była Ustawa o zwalczaniu przemocy z 1939 roku, która była odpowiedzią na kampanie terroryzmu ze strony Irlandzkiej Armii Republikańskiej w ramach

---

⁷ Raport stanowił podstawę Ustawy Irlandii Północnej (przepisy nadzwyczajne) z 1973 r. oraz późniejszej jej zmiany tj. Ustawy o zapobieganiu terroryzmowi (przepisy tymczasowe) z 1974 r.

S-Plan⁸. Została natomiast wzmocniona przez nowelizację i nadanie nowej nazwy jako Ustawa o terroryzmie z 2000 roku, która dawała jeszcze szersze uprawnienia. Miały one przeciwdziałać formowaniu zakazanych organizacji, nakazywać wykluczenie społeczne ich członków, zabraniać pomocy finansowej dla terroryzmu oraz zezwalać na aresztowania, zatrzymania i kontrole bez nakazu osób obarczonych uzasadnionym podejrzeniem o przestępstwa z ramienia terroryzmu. Chociaż sprawa ustanowienia sądów Diplock została przesądzona, Lord Gardiner jeszcze dwa lata po fakcie podtrzymywał, że jest to błędne powołanie instytucji oparte na opinii bez dowodów.

SĄDY DIPLOCK

Te specjalne sądy karne powołane do życia w ogniu sprzecznych opinii miały rozstrzygać sprawy bez ławy przysięgłych w sprawie określonych, poważnych przestępstw głównie terrorystycznych. Określone czyny niedozwolone miały być od tej pory wyrokowane w ramach procesu sędziowskiego, który wykorzystujemy w systemie polskiego prawa karnego. Podczas gdy ława przysięgłych wydaje werdykt to sędzia w procesie bez ławniczym wydaje wyrok. Rozprawy karne w takim przypadku rozpatrywane są w trybie uproszczonym przez jednego sędziego pokoju, zazwyczaj rejonowego albo skład dwóch, ale zazwyczaj jednak trzech sędziów. Sądy Diplock zostały wprowadzone przez Ustawę o Irlandii Północnej odnośnie przepisów nadzwyczajnych z 1973 roku i stały się prętnie wykorzystywane w walce z terroryzmem. Jednak Ustawa o wymiarze sprawiedliwości i bezpieczeństwie Irlandii Północnej z 2007 roku zakończyła automatyczne stosowanie procesów bez udziału ławy przysięgłych w przypadku przestępstw określonych, ale nadal mają one zastosowanie w Irlandii Północnej po zatwierdzeniu przez Dyrektora Prokuratury w poszczególnych przypadkach. Jednak noty nowelizacyjne wyjaśniały, że ta zmiana to całkowite uchylenie systemu Diplock i zastąpienie go nowym systemem procesu bez udziału ławy przysięgłych. Jednak forma pozostaje prawie identyczna i media określają je jako sądy Diplock.

---

⁸ Kampania S-Plan była serią bombardowań i sabotażu przeciwko cywilnej, gospodarczej i wojskowej infrastrukturze Wielkiej Brytanii przeprowadzaną przez członków IRA. Była to chęć osłabienia rządów brytyjskich poprzez akty zniszczenia.

SPECJALNY SĄD KARNY W REPUBLICE IRLANDZKIEJ

Instytucja podobna występuje w południowej części Irlandii. Specjalny Sąd Karny jest sądem, który wydaje wyroki bez ławy przysięgłych i rozpoznaje sprawy dotyczące terroryzmu lub innej poważnej przestępczości zorganizowanej. Tam jednak nie są one unormowane na zwykłej ustawie, ale na ustawie zasadniczej, gdzie art. 38 Konstytucji⁹ zezwala na sądy specjalne o szerokich uprawnieniach, kiedy sądy powszechne nie są odpowiednie do zapewnienia odpowiedniego wymiaru sprawiedliwości. Również w roku 1972 rząd skorzystał z prawa do wydania proklamacji zgodnie z art. 35 ust.2 Ustawy o przestępstwach przeciwko państwu z 1939 roku, która doprowadziła do ustanowienia Specjalnego Sądu Karnego do przestępstw poważnych, planowanych. Powód jego utworzenia był taki sam jak w północnym odpowiedniku- konflikty pomiędzy IRA a rządzącymi oraz pomiędzy katolikami a protestantami. Przed majem 1972 roku członkowie IRA byli osądzani w sądach powszechnych. Jednak po wielu sprawach okręgowych, w których zwolennicy IRA zostali uniewinnieni lub otrzymali bardzo łagodne wyroki, ponieważ irlandzcy ławnicy również prezentowali postawy antybrytyjskie, podjęto decyzję, że należy odnaleźć sprawiedliwszy środek osądzania przedstawicieli organizacji terrorystycznych. Chociaż sąd został początkowo utworzony w celu zajmowania się przestępczością związaną z terroryzmem to jego kompetencje zostały rozszerzone i zajmuje się większą liczbą spraw przestępczości zorganizowanej od czasu tymczasowego zawieszenia broni IRA w 1990 roku. Przykładem może być sądenie gangów narkotykowych, które dopuszczały się czynów niedozwolony jak np. mord na dziennikarzach. Najbardziej znane sprawy po roku 2000, które nie dotyczyły IRA to: sprawa z 2001 roku Colm Murphy'ego, który został skazany za spisek w związku z zamachem bombowym w sądzie powszechnym i po wielu apelacjach w 2010 r. Specjalny Sąd Karny oczyścił go ze wszelkich zarzutów. W 2013 roku na dożywocie został skazany przez Specjalny Sąd Karny szef gangów narkotykowych z Limerick- John Dundon za morderstwo rugbisty Shane'a Geoghegana. W 2018 roku odbył się proces Patricka Hutcha w sprawie posiadania przez niego broni palnej i użycie jej do morderstwa Davida Byrne'a- zarzuty wobec niego zostały ostatecznie wycofane i do dziś nikt za to morderstwo nie poniósł konsekwencji. Ustawa o przestępstwach przeciwko państwu z 1939 roku stanowi, że jeżeli w dowolnym momencie rząd lub parlament uznają, że sądy powszechne są ponownie

---

⁹ Trial of Offences (Arts. 38–39).

wystarczające do zapewnienia skutecznego sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz zachowania spokoju i porządku publicznego to poprzez uchylenie proklamacji kończy się jednocześnie działalność Specjalnego Sądu Karnego. W roku 1999 roku przeprowadzono jednak szczegółowe badanie działalności instytucji wymiaru sprawiedliwości i stwierdzono, że pomimo, iż w Irlandii Północnej, która była źródłem konfliktów odpowiednik instytucji został wycofany, to w Irlandii Południowej uznano, że ciągle występuje zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa oraz wymiaru sprawiedliwości, w tym zastraszania ławy przysięgłych, ze strony zorganizowanych i bezwzględnych grup przestępczych, głównie zaangażowanych w przestępstwa związane z narkotykami. Do chwili obecnej nie ogłoszono unieważnienia działalności Specjalnych Sądów Karnych zostawiając to jako irlandzki element systemu wymiaru sprawiedliwości, w przeciwieństwie do Irlandii Północnej, która pod kierownictwem brytyjskim została zmuszona do unieważnienia Sądów Diplock.

STRUKTURA SĄDÓW DIPLOCK

Najważniejszym założeniem Sądów Diplock jest brak ławy przysięgłych przy wydawaniu wyroków. Skład sędziowski składa się z jednego, dwóch lub trzech sędziów- w praktyce jednak utarła się ścieżka obradowania trzech sędziów. Rząd powoływał skład sędziowski z grona Sądu Najwyższego, ale również z sądów okręgowych oraz sądów rejonowych. W Irlandii Południowej gdzie instytucja przetrwała do dziś, w odpowiedniku Sądów Diplock zasiada aktualnie aż dziewiętnastu sędziów wybieranych również spośród sądów podstawowych oraz Wysokiego Trybunału. Sprawy dotyczące terroryzmu i przestępczości zorganizowanej były automatycznie wnoszone do Sądów Diplock w celu rozpoznania. Inne przestępstwa były wnoszone przed sąd lub kierowane na rozprawę, gdy dyrektor prokuratury zaświadczył, że sądy powszechne są jego zdaniem niewystarczające do zapewnienia skutecznego sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz zachowania spokoju i porządku publicznego. W Irlandii Południowej istnieje możliwość apelacji od wyroku skazującego wydanego przez Specjalne Sądy Karne do Sądu Apelacyjnego, natomiast w Irlandii Północnej za czasów funkcjonowania specjalnych sądów karnych taki środek odwoławczy nie miał zastosowania. Jak umieścić jednak odpowiednio Sądy Diplock w systemie sądownictwa Wielkiej Brytanii za czasów jego istnienia? Za administrację wielu sądów Wielkiej Brytanii odpowiedzialna jest Służba do spraw Sądów i Trybunałów Jej Królewskiej Mości, która nadzorowana jest przez Ministerstwo Sprawiedliwości, który odpowiada za prawidłowość

przebiegów procesów oraz działanie instytucji sądowych. Sprawy karne w Wielkiej Brytanii rozpoznawane są przede wszystkim przez Komisje Pokoju, które rozpatrują głównie drobne sprawy z zakresu karnego. Sędziowie pokoju rozpatrują około 95% spraw karnych. Ponad 30 tysięcy sędziów pokoju wykonuje swoje obowiązki lokalnie, a sędziami pokoju zostają okazjonalnie w wyznaczonym czasie w roku. Nie muszą oni jednak posiadać kwalifikacji prawniczych i nie pobierają wynagrodzenia za rozstrzygnięte sprawy. Komisja Pokoju orzeka w składzie trzech sędziów i w zakresie jej spraw leży niszczenie mienia, wykroczenia w ruchu drogowym, zakłócanie porządku publicznego oraz bardzo drobne kradzieże. Jeżeli sprawa jest za bardzo złożona musi jednak trafić w ręce wykwalifikowanych prawniczo sędziów i zostaje przekazana do Sądu Koronnego, który również jak Sądy Diplock powstał w roku 1972, jednak jako oddział Sądu Najwyższego. Zwołany został przez Parlament Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej by zajmował się najcięższymi czynami niedozwolonymi jak morderstwo. Istnieje również wydział karny w Sądzie Apelacyjnym, któremu przewodniczy Lord Naczelny, który rozpoznaje odwołania od wyroków wniesionych przez osoby w stosunku do których Sąd Koronny wydał wyrok. Sąd Apelacyjny może unieważnić lub utrzymać skazanie bądź też wznowić proces, a w przypadku odwołania zmienić wyrok. Gdzie w tym wszystkim znalazłoby się miejsce dla Sądów Diplock? Sytuacja ta nie została nigdy jasno określona i nie można odnaleźć źródeł to określających. Założyć jednak możemy, że funkcjonowałyby one na równi z Sądem Koronnym jako kolejny oddział Sądu Najwyższego, a apelacja mogłaby zostać złożona do Sądu Apelacyjnego. Są to jednak wolne założenia na podstawie systemu sądownictwa Wielkiej Brytanii. Na mocy reformy konstytucyjnej z 2005 roku został dodatkowo utworzony Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa, który jest najwyższym instancją i sądem apelacyjnym w zakresie prawa angielskiego oraz północnoirlandzkiego. Ta nowa instytucja mogłaby bezpośrednio podporządkowywać sobie Sądy Diplock, jednak jest to nowy twór wymiaru sprawiedliwości.

ZNANE SPRAWY SĄDÓW DIPLOCK

Pomimo krótkiego czasu urzędowania sądów na kartkach ich historii zapisały się jednak najbardziej skomplikowane, bądź najbardziej brutalne sprawy. Jedną z nich była sprawa Rzeźników Shankill.¹⁰ Shankill Butchers

---

¹⁰ M. Dillon, *The Shankill Butchers* (2nd ed.), 1999.

byli gangiem lojalistów z Ulsteru, którzy działali na przestrzeni dekady od 1972 roku głównie w Belfaście. Byli oni odpowiedzialni za śmierć co najmniej 23 osób, a znani byli z mordowania, porywania i torturowania przypadkowych katolików. Morderstwa przez nich dokonywane były rozpoznawane po utartym schemacie- zostawiali oni ciała, które nosiły ślady brutalnego pobicia z gardłami poderżniętymi nieostrym nożem rzeźnickim. Większość gangu została ostatecznie złapana i postawiona przed sądem Diplock i w lutym 1979 roku otrzymała łącznie najdłuższe w historii prawa Wielkiej Brytanii wyroki więzienia. Przywódca gangu Lenny Murphy uniknął jednak oskarżenia. Sprawiedliwość została wymierzona przez IRA, które w 1982 roku zamordowała Murphy'ego, którego postrzegali jako zagrożenie dla swojej sprawy. Sędzia, który był głównym orzekającym w ich sprawie nie chciał zostać potraktowany jako publiczny mściciel, ale uważał, że pomimo swojego neutralnego nastawienia jurysdykcyjnego kara musi być wysoce surowa, w innym przypadku będzie po prostu niesprawiedliwa.

Kolejna sprawa również dotyczyła członka organizacji terrorystycznej, jednak tym razem była to IRA. Sean Kelly¹¹ jako irlandzki ochotnik w Brygadzie Belfastu IRA przeprowadził wraz z innymi członkami zamach bombowy na Shankill Road w 1983 roku w wyniku czego zginęło dziesięć osób z czego ośmioro należało do grupy cywilów protestanckich, z których dwoje było dziećmi. Sean Kelly postawiony przed sądem Diplock przyznał się, że jako głównodowodzący zamachem miała świadomość, że ciasne zabudowanie przestrzeni może spowodować straty uboczne w postaci ludności cywilnej, reszta członków IRA zaprzeczyła temu uważając, że zamierzali ewakuować ludność cywilną, ale Sean Kelly podjął już czynności, po których nie było odwrotu. Kelly został skazany przez sąd Diplock na dziewięć wyroków dożywotniego więzienia, ponieważ opinia publiczna postrzegła zamach jako jeden z najgorszych skandali, jakie dotknęły owa prowincję podczas wielu lat przemocy.

Kolejnym skazanym nie był członek żadnej organizacji terrorystycznej, był to John Walsh z zachodniego Belfastu, który został skazany w 1991 roku za posiadanie materiałów wybuchowych i następnie przez 20 lat prowadził kampanię w obronie własnego imienia, wskazując, że Sąd Diplock to błędna instytucja prawna i popełniła w jego przypadku omyłkę. Ostatecznie wyrok został uchylony w 2010 roku przez Sąd Apelacyjny, w trybie wyjątkowym po rozwiązaniu instytucji, która go skazała. Walshowi odmówiono jednak

---

¹¹ A. Silke, *Beyond Horror: Terrorist Atrocity and the Search for Understanding – The Case of the Shankill Bombing*, "Studies in Conflict & Terrorism" 2003.

odszkodowania za skazanie i czas spędzony w więzieniu. Obecnie jest on zaangażowany w kampanie zwrócenia uwagi na uchybienia, do których dochodzi w Komisji Praw Człowieka w Irlandii Północnej. W październiku 2012 roku Wals złożył wniosek o wydanie nakazu *coram nobis*¹².

Atak na cmentarz Milltown lub masakra w Milltown¹³ miał miejsce na miejskim cmentarzu w Belfaście 16 marca 1988 roku i jego sprawca został postawiony przed specjalnym sądem. Była to jednoosobowa, bezprecedensowa akcja Michael'a Stone, który był członkiem UDA i po usłyszeniu, że w trakcie pogrzebu trzech członków Tymczasowej IRA, nie będzie obecna policja ani uzbrojeni członkowie IRA, postanowił zaatakować żałobników przy użyciu pistoletu i granatów. Tłum przebywający rzucił się zanim w pogoń i zdołał go dotkliwie pobić, a zapewne i zabiłby go gdyby nie interweniowała policja i go nie aresztowała. W wyniku zamachu zginęły trzy osoby, a ponad sześćdziesiąt osób zostało rannych. Sprawa została jednak sfilmowana przez telewizję obecną na pogrzebie i obiegła cały świat, który zamarł w szoku. Stone został skazany za morderstwa w Milltown, inne ujawnione morderstwa przed tym wydarzeniem oraz ciężkie przestępstwa w ramach działalności UDA i jego łączna suma skazania na pozbawienie wolności wyniosła 2000 lat. Jednak wielu lojalistów postrzegало go jako bohatera i stał się on ich ikoną. Bezpośrednio związaną z tymi wydarzeniami sprawą było zabójstwo kaprali armii brytyjskiej Dereka Wood'a oraz Davida Howes'a przez Tymczasową IRA 19 marca 1988 roku w Belfaście podczas uroczystości pogrzebowej członków IRA zabitych przez Stone¹⁴ w dokonanym przez niego zamachu. Zabici żołnierze byli ubrani w cywilne ubrania i uzbrojeni w pistolety, cywilnym samochodem wjechali w kondukt pogrzebowy a obecni na pogrzebie członkowie IRA byli przekonani, że chcą oni powtórzyć atak Stone- dziesiątki ludzi otoczyły i zaatakowały samochód. Żołnierze w przerażeniu oddali strzały. W odwecie zostali przewiezieni na pobliskie pustkowia, gdzie zostali zastrzeleni. Sąd Dupleck skazał dwóch mężczyzn na dożywocie za morderstwo, ale zostali oni jednak zwolnieni poprzez warunki porozumienia wielkopiątkowego.

---

¹² Jest to nakaz prawny umożliwiający sądowi skorygowanie pierwotnego wyroku po wykryciu zasadniczego błędu.

¹³ M. Dillon, *The Trigger Men: Assassins and Terror Bosses in the Ireland Conflict*. Random House, 2011.

¹⁴ *IRA funeral killers freed Archived 27 October 2020 at the Wayback Machine*. "The Independent", 27 November 1998.

PROCESY BEZ ŁAWY PRZYSIĘGŁYCH

W roku, którym przestały działać Sądy Diplock pojawiło się nowe, bardziej wszechterenowe rozwiązanie na obszarach Irlandii północnej. Ustawa o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2003 roku¹⁵, która obowiązywała na terenie całego Zjednoczonego Królestwa i zezwoliła na procesy bez udziału ławy przysięgłych w sprawach, w których istnieje ryzyko, że mogliby oni zostać zmanipulowani. Od 2007 roku, podpierając się tą ustawą, przestępstwa zaplanowane nie były automatycznie kierowane do rozpoznania bez ławy przysięgłych tylko kierowane do Dyrektora Prokuratury Irlandii Północnej. Wydaje on zaświadczenie o pozwoleniu przeprowadzenia procesu bez ławy przysięgłych w sprawie każdorazowego przestępstwa podlegającego oskarżeniu. Ten tryb zezwolony jest jednak pod warunkiem, że przestępstwo zostało popełnione z motywu wrogości religijnej lub politycznej albo w imieniu grupy terrorystycznej, które to działanie podlega zakazowi na mocy Ustawy o terroryzmie z 2000 roku.¹⁶ Było to rozwiązanie, które pozwalało na bezkrytyczne w opinii publicznej usunięcie systemu Diplock i zastąpienie go nowym systemem, która podlega większej weryfikacji prokuratury.

FINALNE SPOSTRZEŻENIA

Chociaż Diplock uważał, że proces bez ławy przysięgłym jest rozwiązaniem konfliktów swoich czasów to znalazło się wielu krytykujących to rozwiązanie. Krytycy uważali, że terroryści to nadal obywatele cywilni i powinni być oni osądzeni przez powszechne sądy systemu sprawiedliwości karnej, ponad to uważano, że dochodzi do nadużyć, ponieważ sądzono również przestępstwa, które nie były z zakresu terrorystycznego. W końcowych czasach istnienia tego systemu, uważano że jest on przestarzały, ponieważ po pokojowych porozumieniach w Irlandii Północnej nie istnieje już żadne ryzyko zagrożenia terrorystycznego dla państwa. Z drugiej strony mamy jednak unionistycznych polityków, którzy twierdzili, że jest za wcześnie aby znieść ten system, że krajowi może nie zagraża już IRA, ale za to zagrażają mu zorganizowane gani. Finalnie rządzący zdecydowali się na półśrodek jakim był proces bez ławy przysięgłych pod nadzorem Dyrektora Prokuratury. Spór o takie rozwiązanie trwa do dnia dzisiejszego.

¹⁵ The Criminal Justice Act 2003, która aktualnie jest w dużej części zmieniona Ustawą o wyrokach z 2020 roku.

¹⁶ Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007

The Criminal Justice Act 2003

Trial of Offences Act, 1992.

Literatura

Dillon M., *The Shankill Butchers*, (2nd ed.), 1999.

Dillon M., *The Trigger Men: Assassins and Terror Bosses in the Ireland Conflict*. Random House, 2011.

Lord Diplock, *Report of the Commission to consider legal procedures to deal with terrorist activities in Northern Ireland*, Her Majesty's Stationery Office, 1972.

Silke A., *Beyond Horror: Terrorist Atrocity and the Search for Understanding – The Case of the Shankill Bombing*, "Studies in Conflict & Terrorism" 2003.

IRA funeral killers freed Archived 27 October 2020 at the Wayback Machine. "The Independent", 27 November 1998.

SPECIAL CRIMINAL COURTS IN NORTHERN IRELAND

Abstract: The purpose of the chapter is to show the origins, operation and controversy surrounding the Diplock Courts (special criminal courts) in Northern Ireland and to consider the question of how the criminal law must enforce justice due to the course of social events. Since the incorporation of Northern Ireland into the United Kingdom, the dispute between the republicans seeking to unite the island and the unionists has never virtually ceased, but in the second half of the 20th century it began to gain momentum. Events there convinced the Irish people that in order to protect citizens on both sides of the dispute it was necessary to look in detail at the terrorist activities of individuals and organised crime groups like the IRA. The IRA was one of the most significant social factors behind the creation of the Diplock Courts-it perpetrated a series of terrorist attacks in its anti-British campaign, and although it has now been disarmed it has a continuation in the form of the CIRA and RIRA called the current IRA. It is interesting to note that it is not only the court that is special, but also its structure – it consists of three judges without a jury. However, this modern solution is not considered by everyone to be right for security reasons, the verdicts of these courts are alleged to be incorrect because there is no jury and the public believes that there is currently not enough real terrorism in these areas to separate such cases from any other cases under criminal jurisdiction. The subject matter covered is intended to make the reader think about the fact that the proper operation of the criminal jurisdiction in the UK, often depends on the operation of the underlying smaller branches and is intended to take the reader through the history, cases and controversy surrounding one of them.

Key words: Diplock, IRA, criminal jurisdiction, North Ireland, United Kingdom

SPECYFIKA BRYTYJSKIEGO SYSTEMU KARNEGO. PODOBIENSTWA I RÓŻNICE MIĘDZY POLSKIM PRAWEM KARNYM A BRYTYJSKIM

Abstrakt: Celem rozdziału jest ukazanie specyfiki brytyjskiego systemu prawnego i jego odmienności pośród innych państw europejskich. Prezentowana analiza ogranicza się do zasygnalizowania stanu prawnego obowiązującego w niżej wspomnianym zakresie. Szczególną uwagę zwrócono na prezentację brytyjskiego systemu karania. Opisując go, skupiono się jedynie na obszarze Anglii i Walii, pomijając Szkocję ze względu na znaczną recepcję prawa rzymskiego. Prawo karne jest dziedziną, która odgrywa kluczową rolę w ochronie życia człowieka. System brytyjski, znacząco odbiegający od innych państw Europy został ukształtowany przede wszystkim zaszczościami historycznymi oraz przywiązaniem do tradycji. Ustawodawca brytyjski dokonał kodyfikacji większości czynów uznawanych za przestępstwa. Należy zwrócić uwagę na dwie fundamentalne zasady dotyczące ich rozpatrywania. Pierwszą z nich jest traktowanie tylko takich zachowań jako przestępstw, które wyraźnie zostały zabronione przez ustawę (statut) lub prawo zwyczajowe (common law). Natomiast druga postuluje, iż czyn musi być uznany za zabroniony w momencie jego popełnienia przez sprawcę. Jednak, do tej pory istotną cechą angielskiego prawa karnego, która odróżnia go od większości państw jest brak kodyfikacji zawierającej, tzw. część ogólną kodeksu oraz zbioru przepisów penalizujących czyny zabronione. Liczne próby podejmowane w tym zakresie na przestrzeni wieków nie odniosły sukcesu. Podjęta problematyka ma również postawić przed czytającym pytanie, czy brak jednoznacznego kodeksu dotyczących regulacji sankcji karnych, rozproszonych w wielu ustawach, wpływa na rozumienie oraz przestrzeganie prawa karnego w Wielkiej Brytanii. W rozdziale zwrócono uwagę na znaczące różnice między prawem karnym angielskim a prawem karnym polskim ze względu na kodyfikację, system wymierzania kar, a przede wszystkim na środki reakcji na popełnione przestępstwo. Jednym z celów badań systemu brytyjskiego jest również zwrócenie uwagi na czyny zabronione - zabójstwa (manslaughter), morderstwa (murder) oraz usiłowanie morderstwa (attempt to murder). Czyny wyżej wymienione są najpoważniejszymi przestępstwami należącymi do właściwości rzeczowej brytyjskich sądów wyższego szczebla. Dalsze badania różnic systemowych pokazują odmienny niż

w polskim prawie karnym podział zabójstw na umyślne i nieumyślne *voluntary manslaughter* oraz *involuntary manslaughter* ze względu na istnienie odrębnego przestępstwa morderstwa, które może być popełnione jedynie umyślnie - w zamiarze bezprawnego zabicia człowieka lub w zamiarze spowodowania u niego poważnych cielesnych obrażeń. Tematyka podjęta w tym artykule ma zwrócić uwagę czytelnika na regulację, różnice oraz specyfikę brytyjskiego prawa karnego w stosunku do państw europejskich, a w szczególności do powszechnie znanych polskich doktryn.

Słowa kluczowe: prawo karne w Wielkiej Brytanii, zabójstwo, Sąd koronny

Brytyjski system karny znacząco różni się od innych państw europejskich. Z polskiego punktu widzenia może wydawać się bardzo skomplikowany. Wynika to przede wszystkim z tradycji tworzenia przepisów oraz przede wszystkim z braku kodyfikacji brytyjskiego prawa karnego. Obowiązujący obecnie model prawa karnego w Wielkiej Brytanii składa się z wielu czynników, przez które można nazwać go specyficznym. Ukształtowały go przede wszystkim zaszczości historyczne oraz przywiązanie Brytyjczyków do tradycji.¹

Prawo karne Wielkiej Brytanii składa się z dwóch fundamentalnych zasad. Pierwsza z nich głosi by traktować tylko takie zachowania przestępcze, które zostały jasno zabronione przez ustawę (statute) lub prawo zwyczajowe (common law). Drugą zasadą jest, iż czyn musi być uznany za zabroniony w momencie jego popełnienia przez sprawcę.² Przestępstwa ustawowe to takie, które definiuje ustawa lub prawodawstwo oparte na delegacji ustawowej. Obecnie większość przestępstw w angielskim prawie karnym ma charakter ustawowy i posiada ustawową karę maksymalną.³

Rozważając powyższe zasady, ustawodawca Wielkiej Brytanii dokonał kodyfikacji większości czynów uznawanych za przestępstwa. Istotną cechą angielskiego prawa karnego był i w dalszym ciągu jest brak jego kodyfikacji. Nie istnieje jednolity, kodeks karny, w odróżnieniu od większości systemów w Europie, w tym systemu polskiego. Od XIX wieku były podejmowane liczne próby w tym zakresie lecz nie odniosły sukcesu. W 1989 roku Komisja Prawa powołana przez rząd (Law Commission) miała dokonać oceny i reformy prawa, opublikowała Kodeks karny dla Anglii i Walii – A Criminal Code for England and Wales, scalający prawo karne. W 1989 r. Komisja opracowała

¹ OSNKW 1972, nr 1, poz. 10

² K. Frąckowiak, *Przestępstwo zabójstwa w Polsce i Wielkiej Brytanii*, "Prokuratura i Prawo" 2011, nr 9, s. 135.

³ A. Ashworth, *Sentencing and Criminal Justice*, Cambridge 2010, s. 1.

projekt kodeksu karnego (a draft Criminal Code). Pierwsza jego wersja została opublikowana w 1985 r., a wersja ostateczna w 1989 r. Składający się z dwóch części kodeks nie został jednak uchwalony przez parlament. Pierwsza jego część dotyczyła ogólnych zasad odpowiedzialności karnej, druga określała specyficzne przestępstwa. Wielu sędziów odpowiedziało się za przyjęciem kodeksu, jednak projekt pozostał w parlamentarnej obojętności.⁴ Następnie w 2008 roku Komisja Prawa usunęła kwestię kodyfikacji prawa karnego ze swojego programu reformy prawa.⁵ Przepisy penalizujące czyny zabronione są rozdzielone po ustawach karnych, ale część przestępstw pozostaje w dalszym ciągu w obrębie prawa zwyczajowego - prawa stanowionego przez sędziów (judge-made law). Jednak niektóre z najistotniejszych pojęć prawa karnego, choćby „zamiar”, nigdy nie zostały zdefiniowane w ustawodawstwie i wciąż trzeba się odwoływać do definicji zawartych w orzeczeniach. Po niepowodzeniu projektu karnego z 1989 r. Komisja przyjęła stanowisko w kierunku analizy i modernizacji obowiązujących praw, zanim będą zebrane w formie kodeksu. Regulacja bez wątpienia daje obywatelowi pewność oraz łatwą dostępność do przepisów, dzięki której łatwo może poznać swoje prawa. Doprowadziłoby to większej stabilizacji prawa. Aktualnie trudno jest dowiedzieć się jakie ono jest. W poszukiwaniu odpowiedzi na dręczące pytania należałoby przejrzeć wiele statutów i ustaw. Kodyfikacja pomogłaby w odszukaniu case law i wpłynęłaby pozytywnie na pracę sądów. Brak kodeksu karnego, a zwłaszcza brak części ogólnej skutkuje ogromem przepisów porozrzucanych po poszczególnych ustawach. Wszystkie wyżej wymienione czynniki powodują, że prawo nie zawsze jest jasne. Porównując tą sytuację do polskiego porządku prawnego można dostrzec wiele różnic. Po pierwsze, w polskim porządku prawnym głównymi źródłami prawa karnego, które regulują całą odpowiedzialność sprawcy za czyny zabronione są Kodeks Karny, Kodeks Postępowania Karnego oraz Kodeks Wykonawczy. Również odpowiedzi na wiele pytań dotyczących poszczególnych jego dziedzin można znaleźć w ustawach czy rozporządzeniach. Common law było głównym źródłem angielskiego prawa karnego. Ukształtowało ono definicję wielu poważnych przestępstw takich jak: morderstwo (murder), spowodowanie śmierci (manslaughter) czy spisek mający na celu oszustwo (conspiracy to defraud). Termin „common law” ma cztery znaczenia:

---

⁴ W. Wilson, *Criminal Law. Doctrine and Theory*, wyd. 3, Harlow 2008.

⁵ J. Martin, T. Storey, *Unlocking Criminal Law*, Abingdon 2013, s. 8–9.

1. Common law jako system prawny obowiązujący w danym państwie, zwanego civil law
2. Common law jako kontrast prawa lokalnego, obowiązującego przed najazdem Normanów na Anglię i opisywał prawo, które jest wspólne dla całego kraju
3. Common law jako słusność (equity)
4. Common law oznacza prawo kreowane w sądach, zawierające prawo lokalne i słusność. Używany jest dla określania zasad wynikających z decyzji sądowych w przeciwieństwie do zasad wyprowadzanych ze statutów.⁶

Mimo powyższych źródeł angielskiego prawa karnego trzeba poszukiwać w statutach. Mówi się, że „w obecnych czasach większość angielskiego prawa karnego jest zawarta w tysiącach niezależnych przestępstw statutowych.”⁷ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstaw Wolności wywiera bardzo duży, bezpośredni wpływ na procedurę karną oraz działanie materialnego prawa karnego. Zgodnie z art. 7 wspomnianej Konwencji- „nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony. Daje on ochronę, pewną definicję przestępstwa, która zakazuje retrospektywnej kryminalizacji.

Rozszerzanie kwestii źródeł angielskiego prawa karnego nie jest prostym zadaniem. Jak wyżej wspomniano, Anglia nie posiada jednolitego kodeksu karnego. Może powodować to chaos i sprzeczności w rozstrzyganiu spraw. W katalogu źródeł znajduje się common law, jako prawa tworzonego przez sędziów, statuty, prawo międzynarodowe, ustawa o praw człowieka, itp. Jako trzy główne źródła uważa się common law, legislację oraz Europejską Konwencję Praw Człowieka.⁸

Ponadto, w odróżnieniu od polskiego systemu karnego, prawo angielskie nie posiada wyodrębnionych środków reagowania na popełnione przestępstwo takich jak kary, środki karne czy zabezpieczające. Wszystkie są metodami oddziaływania na sprawcę (method of treatment) i wymierzone w zależności od konkretnego przypadku. Także w tym systemie sędzia posiada dużą

⁶ K. Banasik, *Przyszłość angielskiego prawa karnego*, „Prokuratura” i Prawo” 2013, nr. 10, s. 125-126.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, s. 129

swobodę w zakresie wyboru sankcji oraz stopnia jej dolegliwości.⁹ Obowiązujący model prawa karnego w Wielkiej Brytanii składający się z wielu czynników, ukształtowany przede wszystkim przez zasłogi historyczne. Kolejnym elementem angielskiego prawa karnego jest podział klasyfikacji przestępstw na przestępstwa prawa precedensowego oraz ustawowe. Pierwsze z nich składają się z wyroków sądowych, które pokazują jaki czyn jest zakazany i spełnia przesłanki czynu zabronionego. Przestępstwa ustawowe, obecnie przeważające w angielskim systemie, wywodzą się z ustawodawstwa. W Polsce z drugiej strony można zaobserwować podział na zbrodnie oraz występki. Tutaj głównym kryterium klasyfikacji jest wysokość kary, sposób ścigania oraz rodzaj winy.

Kolejnym elementem, przez który prawo karne w Wielkiej Brytanii można nazwać specyficznym, (w porównaniu do na przykład Polski) jest brak jednolitości prawa dla całego Zjednoczonego Królestwa. Na prawo brytyjskie składają się trzy systemy prawne- angielskie, Irlandii Północnej i prawo szkockie powodując podział na obszary: Anglię i Walię, które stanowią jedność oraz Irlandię Północną i Szkocję, w których obowiązują odmienne regulacje, ze względu na znaczną recepcję prawa rzymskiego. Co więcej, każdy z tych obszarów posiada własny system sprawiedliwości.¹⁰ Nawet późniejsza unia z Anglią tej odrębności nie zmieniła. Dlatego w artykule zwrócono uwagę jedynie na system karny Anglii oraz Walii.

Polski system karny oraz angielski posiadają mimo tak odrębnych systemów podobne funkcje. Głównymi funkcjami zarówno w Polsce jak i Wielkiej Brytanii są; funkcja sprawiedliwościowa oraz gwarancyjna, (która chroni obywateli przed zbyt dużą ingerencją organów ścigania) funkcja prewencyjna oraz instrumentalna. Jedyną różnicą jest ich kodyfikacja. W Polsce tę funkcję spełniają przepisy wydawane przez ustawodawcę, natomiast w Anglii wyroki wydawane przez sędziów podczas spraw karnych. Mówiąc o różnicach, kolejną kwestią jest właściwość sądów. W Polsce sprawy są rozstrzygane w wydziałach karnych odpowiednich dla popełnionego czynu. W Anglii i Walii w sprawach karnych działają Sądy Pokoju (Magistrate Court), rozpatrujące sprawy od początku do końca. Sprawy poważniejsze rozpatruje Sąd Koronny.¹¹

---

⁹ K. Tkaczyk, *Współczesny system karania w Anglii i Walii*, "Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2008, R. XII, z. 1.

¹⁰ R. Alexander, J. Bojarski, *Specyfika brytyjskich przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej za pranie pieniędzy*, „Palestra” 2012, nr 7–8.

¹¹ J. Roening, *Prawo karne w Anglii*

SĄD KORONNY

Zakres działania Sądu Koronnego jest zawarty w ustawie o sądach wyższych (Senior Courts Act) z 1981 r. Oraz Kodeksie postępowania karnego (Criminal Procedure Rules) Z 2013 r. Sądy pokoju przekazują mu przestępstwa hybrydowe, rozpatrywane wyłącznie na podstawie aktu oskarżenia. Sąd Koronny orzeka kary w stosunku do przestępców przekazanych mu do orzeczenia kary, rozpatruje również apelacje od uznania danej osoby za winną popełnione go czynu lub związane z karą w stosunku do decyzji zapadłych w sądach pokoju. Sąd Koronny rozstrzyga najczęściej sprawy karne, choć też ma ograniczoną właściwość przedmiotową w wyspecjalizowanych sprawach cywilnych. Zazwyczaj właściwy jest w tych sprawach, w których obowiązkowe jest przeprowadzenie rozprawy przeciwko oskarżonemu (trial indictment). Indictable-only offences - jest to kategoria poważnych czynów przestępczych. Podobnie, jak w Anglii i Walii omawiany sąd obraduje lokalnie.

W Sądzie Koronnym zasiadają sędziowie Wysokiego Sądu Anglii i Walii, sędziowie okręgowi (circuit judges) oraz recorders. Recorders to sędziowie, którzy pracują w niepełnym wymiarze godzin i zajmują się głównie sprawami karnymi. Sędziowie mogą zasiadać również w Sądzie I Instancji do spraw Cywilnych. Sąd Koronny jest częścią Sądu Najwyższego (Supreme Court) i pod względem organizacyjnym stanowią jeden sąd, który proceduje w wielu różnych miejscach w całej Anglii i Walii.¹² „Jedną z korzyści bycia pojedynczą instytucją wiąże się z faktem, że Sąd Koronny obradujący w dowolnym miejscu w Anglii lub Walii może rozpatrywać przestępstwa ścigane na podstawie aktu oskarżenia i podlegające jurysdykcji sądów angielskich niezależnie od miejsca ich popełnienia.”¹³

Ciekawostką jest fakt, że Sąd Koronny w Londynie zbiera się w starej siedzibie londyńskiego sądu zwanego Old Bailey- od nazwy ulicy, przy której stoi budynek. W składzie sędziowskim ma prawo zasiadać Burmistrz Londynu, ale nie bierze udziału w procesie. Prezesem Wydziału Karnego jest Lord Naczelny Sędzia, a wiceprezesem z urzędu prezes Wydziału Ławy Królewskiej w Wysokim Sądzie.¹⁴

¹² E. Myrczek-Kadłubicka, *Egzamin na tłumacza przysięgłego*, Warszawa 2013, s. 91.

¹³ L. Roach, *Card and Jme's Business Law*, Oxford 2014, s. 23.

¹⁴ P. Mikuli, *Sądownictwo w Zjednoczonym królestwie. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, 2019, s. 71

PRZESTĘPSTWO MORDERSTWA

W systemie brytyjskim rozróżnia się przestępstwo morderstwa (murder) jak i zabójstwa (manslaughter). Można je określić mianem homicide, tzn. pozbawienie człowieka życia. Homicide to nie tylko wyżej wspomniane pojęcia. Do tego zakresu znaczeniowego prawo angielskie włącza również zabójstwo noworodka (infanticide) oraz spowodowanie wypadku komunikacyjnego ze skutkiem śmiertelnym, będąc pod wpływem alkoholu lub środka odurzającego, a także dokonanie wypadku komunikacyjnego ze skutkiem śmiertelnym (causing death by careless driving while under influence of drink or drugs and causing death by dangerous driving)¹⁵.

Najpoważniejszymi przestępstwami (indictable offences), które należą do właściwości rzeczowej Sądów Koronnych są, m.in. morderstwo (murder), usiłowanie morderstwa (attempt to murder), zabójstwo (manslaughter). Najsurowszą karą, jaką mogą wymierzyć sądy w Wielkiej Brytanii, jest kara dożywotniego pozbawienia wolności.¹⁶ Orzeczenie tej kary jest obligatoryjne w przypadku popełnienia przez sprawcę przestępstwa morderstwa.¹⁷

Kara pozbawienia wolności - ultra ratio, orzekana jest tylko za „przestępstwa poważne” (serious offence) w stosunku do których tylko kara izolacyjna jest sprawiedliwa i zdolna spełnić swoje cele. „Może zostać orzeczone jako zastępcza lub w sytuacji, w której sprawca nie wyraża zgody lub nie wykonuje obowiązków nałożonych w ramach probacji lub nadzoru.”¹⁸

Kreując samo pojęcie morderstwa, ustawodawca brytyjski nie zdefiniował jego dokładnego określenia. Możemy się o jego definicji doszukać w prawie zwyczajowym czy orzecznictwie sądów angielskich. Definicja Chief Justice Cooka z XVII w. - „Przestępstwo morderstwa jest popełnione, gdy osoba o zdrowym umyśle i odpowiednim wieku bezprawnie zabije inną osobę, pozostającą pod opieką Królowej, z zamiarem bezprawnego pozbawienia jej życia lub spowodowania poważnych obrażeń cielesnych” (The crime of murder is committed where a person of sound mind and discretion unlawfully kills and reasonable creature in being and under Queen’s Peace, with intent unlawfully to kill or cause grievous bodily harm)¹⁹ Definicja ta składa się z poszczególnych znamion czynu zabronionego. Pierwszym z nich jest „osoba

¹⁵ J. English, R. Card, *Police Law*, Oxford University Press 2005, s. 773.

¹⁶ A. Ashworth, *Principles of Criminal Law*, Oxford University Press 2003, s. 268.

¹⁷ C. Michalczuk, *Struktura sądownictwa karnego w Wielkiej Brytanii*, „Prokuratura” 2005, nr 7–8, s. 183.

¹⁸ K. Tkaczyk, *Współczesny system...*, s. 307.

¹⁹ J. English, R. Card, *Police Law*, Oxford University Press 2005, s. 773

o zdrowym umyśle i odpowiednim wieku”. Jest to osoba poczytalna, może ponieść odpowiedzialność karną przez osiągnięcie odpowiedniego wieku, który wynosi w Wielkiej Brytanii 10 lat. Kolejne znamię to „bezprawność”. Brytyjska praktyka orzecznictwa zalicza do tego pojęcia:

- zapobieżenie popełnieniu przestępstwa lub uniemożliwienie aresztowania
- działania w obronie koniecznej swojej osoby lub osoby trzeciej, a także w obronie własności
- nieszczęśliwy wypadek.²⁰

Nieszczęśliwy wypadek jest oznaczony w prawie zwyczajowym jako sytuację, w której śmierć człowieka nie jest spowodowana przestępstwem. Orzecznictwo przez słowo „zabija” rozumie formę określonego działania, która jest przyczyną bezpośrednią śmierci człowieka. W Wielkiej Brytanii przestępstwo morderstwa może być popełnione jedynie umyślnie, zamiarami strony są:

- zamiar bezprawnego pozbawienia życia człowieka
- zamiar bezprawnego spowodowania u człowieka poważnych obrażeń cielesnych.

Oba rodzaje zamiaru są nieodłącznym elementem przestępstwa morderstwa, które zależą bezpośrednio do psychiki sprawcy. Jest on określany przez orzecznictwo sądów brytyjskich jako *malice aforethought* znaczący- zamiar uprzedni.

Porównując definicję morderstwa w prawie karnym brytyjskim do polskiego da się zauważyć, iż przestępstwo zabójstwa popełnionego w zamiarze bezpośrednim odpowiada przestępstwu morderstwa w ujęciu brytyjskiego prawa karnego. W angielskim systemie karnym właśnie morderstwo jest najpoważniejszym przestępstwem przeciwko życiu. Aby udowodnić morderstwo, konieczne jest wykazanie, że sprawca miał zamiar spowodowania śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu.

Nawiązując do kar, osoba skazana za morderstwo może być ukarana dożywotnim pozbawieniem wolności. Jednak są również inne możliwości takie jak: ustalenie minimalnego okresu odbywania kary przed możliwością ubiegania się o warunkowe zwolnienie. W niektórych szczególnie poważnych przypadkach, takich jak morderstwo popełnione przez recydywistę lub ze szczególnym okrucieństwem, może zostać nałożona tzw. „całozyciowa kara pozbawienia wolności” bez możliwości o ubiegania się o warunkowe zwolnienie.

²⁰ Ibidem.

Okoliczności łagodzące i obciążające w brytyjskim prawie karnym bierze się pod uwagę podczas rozpatrywania sprawy o morderstwo. Mogą one obejmować m.in. brak wcześniejszego wykroczenia, współpracę ze śledczymi, a także okoliczności związane z motywacją sprawcy. Natomiast okoliczności obciążające zazwyczaj obejmują celowe intencje związane z zaplanowaniem morderstwa, szczególnym okrucieństwem.

W brytyjskim prawie istnieją również inne przestępstwa związane z morderstwem takie jak, nieumyślne spowodowanie śmierci, zabójstwo w wyniku aktu wyjątkowego okrucieństwa, działanie w ramach współudziału w morderstwie, itp.

Nieumyślne zabójstwo obejmuje sytuacje, w których sprawca bezprawnie zabija człowieka, ale nie jest winny z uwagi na brak zamiaru bezprawnego pozbawienia życia lub zamiaru spowodowania u człowieka poważnych ran cieleśnych. Sprawca w tym przypadku działał w niższym stopniu winy. Można rozróżnić podstawowe rodzaje zabójstwa;

- w wyniku poważnego niedbalstwa (*killling by gross negligence*)- może zostać popełnione zarówno przez działanie ja i zaniechanie,
- w wyniku nierozwagi w stosunku do śmierci lub poważnych obrażeń cieleśnych (*killling with recklessness as to death or serious bodily harm*)- w tym przypadku, sprawca przewiduje ryzyko wystąpienia skutku swojego zachowania i mimo wszystko je podejmuje.
- w wyniku bezprawnego i niebezpiecznego czynu (*killling by an unlawful and dangerous act*).- oznaczone w prawie brytyjskim jako constructive manslaughter. W tej sytuacji sprawca musi popełnić inny czyn zabroniony od czynu pozbawienia życia człowieka, czyn ten musi być przyczyną śmierci człowieka oraz czyn zabroniony musi być niebezpieczny z punktu widzenia rozsądnego człowieka.

PODSUMOWANIE

Przedstawiony powyżej obraz prawa karnego angielskiego, w porównaniu do polskiego prawa karnego pokazuje jego specyfikę. Państwa związane są konwencjami, ustawami, kodeksami. Mimo braku spisanego,

nieujednoliconego kodeksu, system brytyjski podobnie jak polski, czerpie źródła w ustawach, orzecznictwach oraz wyrokach.

Reasumując, klasyfikacja sankcji karnych rozproszony we wyżej wymienionych źródłach jest rzeczą wymagającą oraz trudną. Przez ten brak jednoznacznych kryteriów podziału, nie funkcjonuje podział na kary i środki karne dobrze znane w Polsce. Dlatego stan prawny na terenie Wielkiej Brytanii z polskiego punktu widzenia może wydawać się skomplikowany. Po pierwsze, brak kodeksu, czyli odpowiednika części ogólnej kodeksu karnego, a po drugie podział państwa na trzy obszary posiadające własny, odrębny system. Te wszystkie czynniki powodują tak naprawdę chaos i brak pewnego rodzaju stabilności, wpływają na całą specyfikę ustroju.

BIBLIOGRAFIA

- Ashworth A., *Principles of Criminal Law*, Oxford University Press 2003.
- Banasik K., *Przyszłość angielskiego prawa karnego*, „Prokuratura” i Prawo” 2013, nr. 10.
- Alexander R., Bojarski J., *Specyfika brytyjskich przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej za pranie pieniędzy*, „Palestra” 2012, nr 7–8.
- English J., R. Card, *Police Law*, Oxford University Press 2005.
- Frąckowiak K., *Przestępstwo zabójstwa w Polsce i Wielkiej Brytanii*, "Prokuratura i Prawo" 2011, nr 9.
- Roach L., *Card and Jme's Business Law*, Oxford 2014.
- Martin J., Storey T., *Unlocking Criminal Law*, Abingdon 2013.
- Michalczyk C., *Struktura sądownictwa karnego w Wielkiej Brytanii*, „Prokuratura” 2005, nr 7–8.
- Mikuli P., *Sądownictwo w Zjednoczonym królestwie. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, 2019.
- OSNKW 1972, nr 1, poz. 10.
- Roening J., *Prawo karne w Anglii*.
- Tkaczyk K., *Współczesny system karania w Anglii i Walii*
- Wilson W., *Criminal Law. Doctrine and Theory*, wyd. 3, Harlow 2008.

SPECIFICITY OF THE BRITISH LEGAL SYSTEM. SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN POLISH AND BRITISH CRIMINAL LAW

Abstract: The main aim of this chapter is to show the specificity of the British legal system and how it differs from other European countries. The analysis presented is limited to signposting the state of the law in force in the area mentioned below. Particular attention has been paid to the presentation of the British system of punishment. In describing it, the focus is only on the area of England and Wales, leaving out Scotland due to its significant reception of Roman law. Criminal law is an area that plays a key role in the protection of human life. The British system, which differs significantly from that of other European countries, has been shaped primarily by historical background and a commitment to tradition. The British legislature has codified most of the acts considered to be criminal offences. Two fundamental principles regarding their treatment should be noted. The first is to treat only conduct as offences that is expressly prohibited by statute or common law. The second, on the other hand, postulates that an act must be considered prohibited at the time it is committed by the offender. However, to date, an important feature of English criminal law, which distinguishes it from most countries, is the absence of a codification, containing, the so-called general part of the code and a set of provisions criminalising the prohibited acts. Numerous attempts to do so over the centuries have been unsuccessful. It also asks the reader whether the lack of an unambiguous code on the regulation of criminal sanctions, scattered across a number of statutes, affects the understanding of, and compliance with, criminal law in the UK. The chapter focuses on the significant differences between English and Polish criminal law in terms of codification, the system of punishment and, above all, the means of response to the crime committed. One of the aims of the study of the British system is also to draw attention to the prohibited acts - manslaughter, murder and attempt to murder. The acts mentioned above are the most serious offences falling within the substantive jurisdiction of the UK higher courts. Further examination of systemic differences shows a different division of murder into intentional and unintentional voluntary manslaughter and involuntary manslaughter than in Polish criminal law due to the existence of a separate offence of murder, which can only be committed intentionally - with the intent to unlawfully kill a person or with the intent to cause serious bodily injury to a person. The topics addressed in this article are intended to draw the reader's attention to the regulation, differences and specificities of British criminal law in relation to European countries, and in particular to the well-known Polish doctrines.

Key words: criminal law in Great Britain, murder, Crown Court

ISBN 978-83-67959-07-0